Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja tapšana un izveidošanās

Jānis Stradiņš

Veltīju savai mirušajai mātei Dr. Ņinai Stradiņai viņas 110. dzimšanas dienā. Viņa bija prof. P. Stradiņa galvenais balsts viņa iecerēs, arī Medicīnas vēstures muzeja veidošanā, kaut arī no šīs ieceres pati dažā ziņā cietusi.

2007. gada septembrī Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs (MVM) atskatās uz savas oficiālās pastāvēšanas 50 gadiem – īpaša valsts muzeja organizēšana uz profesora Paula Stradiņa savāktās medicīnas vēstures kolekcijas bāzes ir tikusi dekretēta ar Latvijas PSR Ministru Padomes 1957. gada 3. septembra lēmumu, bet 1958. gada 18. augustā – pēc Paula Stradiņa nāves – muzejam piešķirts tā dibinātāja vārds. Taču formulējums “uz Paula Stradiņa privātās kolekcijas bāzes”, ko bieži lieto (un ko ir lietojis arī šo rindiņu autors), ne gluži adekvāti atspoguļo norišu reālo ritējumu (starp citu, šāda formulējuma nav arī 1957. gada 3. septembra lēmumā; sk. tālāk).

Pirmkārt, 1957. gada vasarā eksistēja nevis privāta kolekcija, bet jau pilnvērtīgs muzejs ar skaidru koncepciju, daudzām nodaļām, plašu ekspozīciju, un te nozīmīgākais varbūt bija nevis priekšmetu skaits, bet vairāk vai mazāk pilnīgi īstenotā profesora Paula Stradiņa iecere – populāri un uzskatāmi parādīt pasaules medicīnas attīstības gaitu priekšmetos, gleznās, fotogrāfijās, diorāmās u.tml. Otrkārt, muzeju īsti nedrīkstētu apzīmēt par privātu kolekciju, jo tas atradās Republikas klīniskās slimnīcas (bij. Rīgas II pilsētas slimnīcas) telpās, organizatoriski bija kaut kādā veidā iekļauts Latvijas Valsts Universitātes, Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas, Latvijas PSR Veselības aizsardzības ministrijas vai Rīgas Medicīnas institūta struktūrās (gan bez stingri definēta statusa), tajā strādāja, lai arī neliels, tomēr pastāvīgs algotu darbinieku skaits, tas saņēma no valsts zināmus līdzekļus telpu uzturēšanai un remontam.

Turklāt nevarētu arī apgalvot, ka visi topošā muzeja fondi būtu profesora Paula Stradiņa personisks īpašums (un viņš to tā arī neuzskatīja). Vairākums priekšmetu

bija iegādāti vai veidoti par profesora personiskajiem līdzekļiem, bet ekspozīcijā bija arī "bezsaimnieka mantas" – senas grāmatas – dublikāti no Rīgas pilsētas bibliotēkas un vācu Rīgas Praktizējošo ārstu biedrības bibliotēkas, dažas mēbeles no prof. P. Sniķera kolekcijas, uz laiku deponēti eksponāti no Rīgas "lielajiem" muzejiem, veco Rīgas aptieku inventārs (vēlāk – arī no D. Blūmentāla un prof. J. Maizītes kolekcijas) u. tml. Var droši apgalvot, ka jau oficiālā dibināšanas lēmuma brīdī muzejs reāli eksistēja pilnā apjomā, turklāt šādi tas pastāvēja jau vismaz 12 gadu, mitinoties tag. Paula Stradiņa Universitātes klīniskās slimnīcas plašajās bēniņtelpās, pagrabos un prāvajā vācu laikā celtā barakā. Apjoma ziņā muzejs tolaik varbūt bija pat plašāks nekā oficiālais muzejs, ko atklāja 1961. gada jūlijā četrstāvu ēkā Leona Paegles (tag. Antonijas) ielā 1. Varētu tēlaini sacīt, ka šis muzejs veidojās līdzīgi seno grieķu Atēnai, kas no Zevas galvas izlēca jau pilnā bruņojumā.

Tādēļ Medicīnas vēstures muzeja 50 gadu jubilejā jārestaurē tā tapšanas un veidošanās agrīnā gaita, pirmsākumi, kas šodien diemžēl nav viegls uzdevums, jo daudzi dati un fakti nav tikuši fiksēti vai arī arhīvu dokumenti nav saglabājušies pilnā mērā. Mēģināšu to veikt pēc paša profesora Paula Stradiņa personiskā arhīva materiāliem (piem., runu stenogrammas 1946. gada Vissavienības Medicīnas vēstures dekādē Maskavā, kuras atradu un publicēju pēc profesora nāves [3], dažādiem iesniegumiem u. tml.), tāpat pēc savulaik veiktā mēģinājuma aprakstīt muzeja tapšanu [1]. Izmantošu arī personiskās atmiņas (jo muzeja veidošanas darbus vēroju un pat nedaudz tajos piedalījos jau kopš 1945. gada, būdams tolaik vēl mazs zēns), kā arī dažādu personu atmiņu pierakstus, ko esmu sācis fiksēt jau kopš 1959. gada, un raksta tapšanas gaitā sameklētos arhīvu materiālus, par kuriem esmu pateicīgs A. Vīksnam, Dz. Cēberei un MVM darbiniecēm.

I. Muzeja veidošanas koncepcija, muzeja sākumi

Medicīnas vēstures muzejs sākotnēji veidojās nevis pēc iepriekš izstrādāta un rūpīgi pārdomāta plāna kā sistematisks medicīnas vēstures izklāsts, bet gan stihiski daudzu gadu desmitu gaitā kā viena cilvēka interešu un aizrautību iemiesojums. Šis cilvēks, Pauls Stradiņš (1896–1958), bija vienlaikus praktizējošs ārsts, medicīnas zinātnieks, organizators, pedagogs un kaismīgs pagātnes liecību krājējs. Savam muzejam profesors veltīja daudzus gadus, ieguldīja tajā daudz enerģijas, laika un personisko līdzekļu. Muzeja veidošana viņam savā ziņā bija atslodze pēc saspringtā ķirurga darba, pacientu uzklaušanās un nogurdinošām sēdēm, administratīviem pienākumiem, taču šī atpūta bija arī liela papildu slodze.

Vēlos īpaši uzsvērt vienu momentu – profesora Paula Stradiņa medicīniskā, zinātniskā un administratīvā darbība nav atdalāma no viņa darbības muzeja veidošanā. Arī muzejs iekļaujas viņa daudzveidīgo aktivitāšu kontekstā, jo direktora un klīnikas vadītāja funkcijas nodrošināja muzejam paspārni Rīgas pilsētas II slimnīcā (Republikas klīniskajā slimnīcā), ārsta veiksmes nereti ļāva gūt palīdzību muzeja veidošanā no pateicīgiem (arī ietekmīgiem) pacientiem, tieši Latvijas PSR Augstākās Padomes deputāta statuss ļāva galu galā legalizēt muzeja tālāk-

pastāvēšanu u. tml. Savukārt veicot (1937–1940) Veselības veicināšanas biedrības priekšnieka pienākumus, profesors pirmoreiz nāca saskarē ar ekspozīciju veidošanas likumībām, bet administrēšana slimnīcā (1931–1941; 1944–1947) ļāva izkārtot lietas tā, ka telpu pārbūvju un remontu gaitā atradās vieta arī pirmajiem medicīnvēsturiska rakstura eksponātiem. Profesors prasmīgi izmantoja konjunk-tūru, katru iespēju muzeja veidošanai [4–6].

Profesors Pauls Stradiņš nebija medicīnas vēsturnieks profesionālis, kaut arī kādu laiku LU (LVU) Medicīnas fakultātē lasīja akadēmisku lekciju kursu šajā nozarē, sacerēja vairākus medicīnvēsturiska rakstura rakstus un lielā mērā veicināja pētniecības darbu šajā nozarē Latvijā, resp., Baltijā [5–7]. Drīzāk viņš bija medicīnas vēsturnieks amatieris, kas visu mūžu interesējās par savas profesijas pagātņi un par vēsturi vispār. Tiekme izprast parādību vēsturisko pusi, “vēsturiskā domāšana” izpaudās gan P. Stradiņa speciālajos pētnieciskajos darbos (piem., abās viņa doktora disertācijās), gan arī viņa ķirurģijas lekcijās studentiem (ķirurģijas lekciju kursā bija vairākas ievadlekcijas par nozares vēsturi). P. Stradiņš tiecās paplašināt savu audzēkņu redzesloku, ieaudzināt viņos cieņu pret dižajiem priekštečiem, pagātnes tradīcijām. Izprazdams, cik svarīga ir uzskatāmība, viņš centās jaunajiem ārstiem, bet vēlāk arī plašākai sabiedrībai parādīt medicīnas attīstības gaitu tēlos. Viņš vēlējās, lai cilvēki redzētu dižos medicīnas celmlaužus, kādi viņi bija, kā izskatījās tipiskais ārsts un tipiskais pacients vienā vai otrā laikmetā, kāda bija sadzīve dažādos laikmetos, ko cilvēki ēda, dzēra, kā dzīvoja, kādas slimības tos piemeklēja, citiem vārdiem, centās iespējami plašāk uzburt dažādu laikmetu fonu. Muzeja veidotājs īpaši uzsvēra divus momentus – medicīnas progresu, augšupejošo gaitu un ārsta cilvēkmīlestību, humānismu, pašai ziedzīgu kalpošanu sirgstošajam, cietējam cilvēkam. Turklāt iespēju robežās viņš vēlējās parādīt to ne tikai ar piemēriem no Latvijas, Baltijas vai Krievijas pagātnes, bet daudz plašāk – visdažādāko laikmetu un civilizāciju ietvaros. Jau sākotnēji Pauls Stradiņš loloja ideju par pasaules medicīnu (ignorējot oriģinālu eksponātu izpalikšanu savā kolekcijā, bet dodot to tuvinātus atveidus, “inscenējot” iztrūkstošo). Apmēram tāda bija muzeja kopējā koncepcija jau 1945. gadā, kad tapa pirmā plašā ekspozīcija.

Medicīnas muzeja tapšanas priekšnoteikumi

Jau ģimnāzista gados (gan Bērziņa–Šmithena privātgimnāzijā, gan Rīgas Aleksandra ģimnāzijā) P. Stradiņu raksturoja spraiga interese par humanitārajām disciplīnām – valodniecību, folkloru un etnoloģiju, literatūru, vēsturi, filozofiju, taču ģimenes materiālo apstākļu dēļ un tēva rosināts viņš 1914. gada devās studēt medicīnu uz Kara medicīnas akadēmiju Pēterburgā, kļuva par ķirurgu. Studiju gados vēroja sava skolotāja prof. S. Fjodorova ķirurģiskās patoloģijas muzeju, taču lekcijas medicīnas vēsturē, ko akadēmijā lasīja G. Skoričenko, viņu īpaši neietekmēja [3, c. 64]. Daudz vairāk neapzinātu ierosmju deva kulturāli bagātā Pēterburgas vide, grāmatas, gleznas, arī sievastēva F. Mališeva kolekcijas, līdzdalība karalauka ekspedīcijās Persijā, Sibīrijā un Tālajos Austrumos, Mandžūrijā, kur

zinātkārais students nedaudz iepazinās ar arābu un ķīniešu medicīnu, tāpat ar primitīvo tautu medicīnu un šamanismu. Pēc atgriešanās Latvijā 1923. gadā, P. Stradiņš varēja līdz 1939. gadam apceļot daudzas Ziemeļamerikas un Eiropas valstis, iepazīties ar medicīnas stāvokli un sasniegumiem Rietumos. 1925. gada viņš nāca saskarē ar ķirurgu darbu brāļu Mejo klīnikā Ročesterā (ASV), kura tolaik skatījās modernākā un vadošā klīnika pasaulē, Anglijas slimnīcās iepazinās ar turienes hospitāļu medicīnu, īpaši ietekmējoties no Britu Muzeja un 18. gs. skotu ķirurga Džona Hantera slavenās kolekcijas, kas daļēji kļuva par ierosmi P. Stradiņa muzeja veidošanai. Francijā, Spānijā un Itālijā kā dzīva vēsture bija saglabājušās senās klosteru slimnīcas, viduslaiku universitātes, Itālijas muzeju ekspozīcijās varēja vērot senās Romas higiēnai un medicīnai veltītas nodaļas. Arī Vācijā varēja aplūkot dažādus medicīnas muzejus, arī jau toreiz daudzīnāto Drēzdenes Higiēnas muzeju. Daudz pamācoša P. Stradiņš ieraudzīja arī Skandināvijas valstīs, Somijā, Polijā, Ungārijā, Čehoslovākijā un citās Eiropas valstīs. 1925.–1939. gada Pauls Stradiņš tika apmeklējis gandrīz vai visus ievērojamākos Eiropas medicīnas centrus un klīnikas, arī personiski iepazīties ar vadošajiem medicīmiem. Turklāt P. Stradiņš bija Pēterburgas Kara medicīnas akadēmijas slaveno medicīnas profesoru audzēknis un arī šajā laikā saglabāja sakarus ar krievu mediķiem un medicīnas centriem, labi pārzināja medicīnu Krievijā. Pēckara gados (1945–1957) jaunas ierosmes deva ceļojumi pa visām PSRS republikām – arī Aizkaukāza un Vidusāzijas – visur P. Stradiņš smēlās muzejam jaunas idejas. Var sacīt, ka šie profesionālie ceļojumi bija nozīmīgs ierosmju avots muzeja veidošanai.

Ne mazāk svarīgs muzeja tapšanai bija otrs avots – grāmatas. Savā personiskajā bibliotēkā P. Stradiņš ar laiku bija savācis daudz izdevumu par medicīnas vēsturi, kultūrvēsturi, ģeogrāfiju, daudzus un dažādus ilustrētus žurnālus, kur varēja atrast medicīnvēsturiskus sižetus gleznu un fotoreprodukciju veidošanai.

P. Stradiņa bibliotēkas sīkāku raksturojumu savulaik esmu sniedzis rakstu krājumā, kas bija veltīts Misiņa bibliotēkas simtgadei [8]. Jāpiebilst, ka prāva daļa P. Stradiņa bibliotēkas nodota Latvijas Akadēmiskajai bibliotēkai (no kurienes daļu izdevumu vēlāk pārņēma Latvijas Medicīnas bibliotēka), prāvs grāmatu krājums atrodas Medicīnas vēstures muzejā un neliels grāmatu krājums arī Rīgas Stradiņa universitātē (2006. gadā tai nodevu grāmatu skapi ar tēva dažāda satura lietotajām grāmatām). Par ķirurģiskajā klīnikā saglabāto P. Stradiņa grāmatu tālāko likteni manā rīcībā pašreiz ziņu nav. Zināms grāmatu skaits nodots arī Viesītes muzejam “Sēlija”, bet daļa tēva bibliotēkas (un arī arhīva) atrodas Jāņa Stradiņa rīcībā, iekļauta viņa bibliotēkā. Žēl, ka nav ticis inventarizēts un vismaz aptuveni katalogizēts šis izdevumu milzu krājums (kurā savā laikā varētu būt bijuši vairāki desmiti tūkstoši, līdz pat 50 000 iespieddarbu). Katrā ziņā, arī bibliotēkai bijusi nozīmīga loma MVM tapšanā. Turklāt jānožēlo, ka prāvāka tās daļa (19. un 20. gs. izdevumi) nav nonākuši Muzeja bibliotēkā.

Taču MVM tapa ne tik daudz no grāmatām, cik veidojot ķirurģiskās patoloģijas mācību muzeju. Minētā muzeja paši pirmsākumi saistās ar Paula Stradiņa, tolaik

vēl privātdocenta, darbību ķirurģiskās klīnikas vadītāja un Rīgas II pilsētas slimnīcas direktora amatā. 1928. gadā pēc gandrīz 10 gadu darbības pārtraukuma Rīgas II pilsētas slimnīcas darbība tika atjaunota, tā kļuva par LU Medicīnas fakultātes klīnisko un zinātnisko bāzi. Tajā pašā gadā tika izveidota Vispārējās ķirurģijas katedra doc. Paula Stradiņa vadībā, kuram uzticēja ķirurģiskās patoloģijas lekciju lasīšanu. Jaunās katedras vadītājs sāka veidot ķirurģiskās patoloģijas mācību muzeju, par paraugiem zināmā mērā izvēloties gan sava Petrogradas laika skolotāja profesora Sergeja Fjodorova klīnikas muzeju, gan arī Anglijā skatīto Hantera kolekciju. Drīz vien izauga prāva patoloģiski anatomiski preparētu, formālā saglabātu izoperēto orgānu kolekcija, mulāžas ar raksturīgiem ļaundabīgo audzēju atveidojumiem u. tml., tika darinātas arvien jaunas mulāžas, gūti jauni preparāti. Mulāžu darināšanā bija iesaistīts arī jaunais tēlnieks Kārlis Jansons pirms savas pārcelšanās uz Cēsīm. Citu eksponātu vidū šo rindiņu autors atceras arī rakstnieka Antona Austriņa nieri, kas tika izoperēta 30. gadu sākumā Paula Stradiņa klīnikā. Šī plašā kolekcija daudzus gadu desmitus glabājās slimnīcas bēniņu telpās virs P. Stradiņa ķirurģiskās klīnikas. Vispār, visa medicīnas muzeja sākotnējā fāze teritoriāli saistās ar tag. Paula Stradiņa Klīniskās universitātes slimnīcas telpām: kopš 1931. gada P. Stradiņš bija kļuvis par slimnīcas medicīnisko direktoru un viņam pavērās iespēja izvērst savas kolekcijas.

Ļoti ticams, ka ķirurģijas muzeja fondi jau no sākta gala tika papildināti arī ar atsevišķiem medicīniski vēsturiska profila eksponātiem – gravīrām, attēliem, karikatūrām, ainām no seno laiku medicīnas prakses, instrumentiem, un tas būtu medicīnas vēstures muzeja iedīgļis, taču šī ievirze sākotnēji tur nekādā ziņā nebija dominējošā. Ne LU 20 gadu darbības pārskatā, ne grāmatā “Zinātne tēvzemei” (1938) Medicīnas fakultātes zinātnisko veikumu aplūkojumā vēl nav pieminēts medicīnas vēstures muzejs, bet ķirurģijas patoloģijas muzeja aprakstos nav norādījumu par šāda veida ievirzi [9–11].

Jau 1933. gada 26. novembrī LU Medicīnas fakultātes komisija (J. Alksnis, E. Paukuls, R. Ādelheims), izvirzot P. Stradiņu paaugstināšanai par profesoru, savā atsauksmē cita starpā rakstīja: “Doc. Stradiņš ar lielu enerģiju un sajūsmu licis pamatus mūsu ķirurģiski patoloģiskajam muzejam. Var cerēt, ka tas ar laiku izveidosies par muzeju, kāda nav dažai labai vecai augstskolai” [12; 30. lpp.].

Arī vēlāk, pēc P. Stradiņa nāves, Ķirurģiskās patoloģijas muzejs saglabājās fakultātes ķirurģiskās klīnikas sastāvā, gan mazāk aprūpētā un sakoptā stāvoklī, līdz 2003. gadā profesore M. Pilmane šīs plašās kolekcijas ar profesora J. Gardovska gādību pārveda uz Anatomikumu, restaurēja un attiecīgi izvietoja [13].

Līdztekus ķirurģiskās patoloģijas priekšmetiem (tajā lielā mērā dominēja ļaundabīgo audzēju tematika, kas bija saistīta ar profesora P. Stradiņa zinātniski klīniskās darbības pamatprofilu pēc 1934. gada) sāka veidoties cita satura krājums saistībā ar medicīnas vēsturi un medicīnas iestāžu celtniecības pieredzi pasaulē. To veicināja gan jau pieminētie profesora Paula Stradiņa ceļojumi pa Eiropu, gan arī viņa tālejošie plāni pašā vadītās slimnīcas ēku celtniecībā.

Viens no stimuliem veidot vēl vienu muzeju bija arī II pilsētas slimnīcas telpu daļēja rekonstrukcija 30. gados, pielāgojot to LU Medicīnas fakultātes studentu apmācībai. Tika modernizētas izbūvētās auditorijas (piem., tag. Paula Stradiņa auditorija), no jauna izveidoti fuajē un studentu rekreācijas telpa, kur uzturēties lekciju starplaikā.

Pats profesors Pauls Stradiņš 1958. gadā pusjokodams stāstīja, ka medicīnas vēstures muzejs sācies ar cīņu pret smēķēšanu. Vīrs fakultātes jaunajām auditorijām izveidotajā plašajā fuajē studenti uzturējās lekciju starplaikos. Uz paneļiem gar sienām viņi pastāvīgi dzēsa un lipināja papirosu izsmēkus. Lai šo ieražu iznīdētu, profesors izdomāja negaidītu paņēmieni – gar sienām vīrs paneļiem izkarināja izcilu pagātnes mediķu portretus un gravīras ar senās medicīnas sižetiem [1]. Šī kolekcija pakāpeniski papildinājās gan ar attēliem, gan arī ar priekšmetiem, ko viņš bija savācis ceļojumos. Tur bija akmens laikmeta cirvis, elku figūras, afrikāņu cilšu amuleti, viduslaiku grāmatas, ķīniešu estampī, vecas franču gravīras. Kolekcija veidojās diezgan nesistemātiski, vadoties no tiešiem ceļojumu iespaidiem vai kāda nejauša pirkuma. Šādam haotismam, nesistemātiskumam bija arī pozitīvā puse – tā ļāva kolekcijai kļūt enciklopēdiskai. Pamazām tapa universāla medicīnas muzeja iecere, kas neaprobežotos ar kādu noteiktu laikmetu un zemi, bet aptvertu civilizācijas vēsturi kopumā.

Šāda muzeja izveide tolaik samērā nomaļajā un provinciālajā, uz nacionālo vērtību akcentēšanu noskaņotajā Rīgā K. Ulmaņa režīma laikā varētu likties utopiska, taču profesors Stradiņš lēnā garā, soli pa solim iecerī īstenoja, ne tikai papildinot kolekciju ar autentiskām medicīnas pagātnes liecībām, bet arī aizstājot izpalikušo ar portretu, žanra ainu, fotoreprodukciju palīdzību (ar laiku piesaistot profesionālus māksliniekus, kādi diezgan lielā skaitā bija viņa draugu un pacientu vidū). Saprotams, ne visi priekšmeti bija oriģināli, ne visi tieši attiecās uz medicīnas vēsturi, arī mākslinieciskā vērtība bija visai dažāda, taču šie momenti muzeja veidotājam nelikās izšķirīgi.

Medicīnas vēstures “muzeja” pirmā ekspozīcija, šķiet, varētu būt izveidota ap 1938. vai 1939. gadu. Tā atradās plašā telpā slimnīcas galvenajā ēkā II stāvā vīrs studentu auditorijām, kurai līdzās bija vēl 2 nelielas aizslēdzamas istabiņas un foajē.

P. Stradiņa arhīvā saglabājies pamattelpas fotouzņēmums, kas tapis ne vēlāk kā 1940. gadā; tajā redzams vēl samērā jaunais P. Stradiņš ar prof. J. Pīrmani (?) un vairākiem saviem pirmskara asistentiem. Gar sienām – gravīras, vitrīnās – dažādi priekšmeti, arī medicīnas instrumenti, dažas vitrīnas nav pilnīgi aizpildītas. Šo rindīņu autoram neskaidrā atmiņā ir šo telpu kompleksa “atklāšana” – acīmredzot, tad viņam varētu būt bijuši 5–6 gadi. Katrā ziņā tas nebija 1944. gads; iespējams, ka varēja būt kāds pasākums saistībā ar LU vai tās Medicīnas fakultātes 20 gadiem vai arī Rīgas pilsētas II slimnīcas atjaunošanas desmitgadi, varbūt sakarā ar LU klīniku un institūtu zinātnisko sapulci iedibināšanas 10 gadu jubileju 1939. gada 22. februārī, bet tie ir tikai minējumi – atmiņā palikusī prezentācija varbūt nebija muzeja atklāšana, bet kāda tā izrādīšana svētku reizē.

Anatomiski skrupulozais P. Stradiņa draugs un domubiedrs prof. Jēkabs Prīmanis 1958. gada rakstīja sava drauga nekroloģā: "Ieliekot bezgala daudz enerģijas un lielus personīgos līdzekļus apmēram, 20 gados Stradiņa medicīnas vēstures muzejs izaudzis par kolosālu krātuvi, kas pašreiz aizpildot visus 2. Rīgas pilsētas slimnīcas bēniņus, pagrabus un vienu lielu baraku," – tāpat arī J. Prīmanis medicīnas vēstures muzeja sākumu aptuveni datē ar 1938. gadu [14].

J. Prīmaņa atmiņās [14] sniegts arī šāds P. Stradiņa Latvijas Republikas laika aktivitāšu rezumējums:

"Jau agri pie savas klīnikas viņš sāka veidot ķirurģijas muzeju, pie kura drīz parādījās arī maza medicīnas vēstures nodaļa <...> Stradiņš galveno vērību piegrieza modernās ķirurģijas metodēm, vēža slimībām, asins konservēšanai un pielietošanai, audu kultūrām un jo sevišķi medicīnas vēsturei. Viņš bija aktīvs līdzstrādnieks Latviešu ārstu un LU Bioloģijas biedrībā. Stradiņš ar priekšlasījumiem par veselības jautājumiem piedalījās gan radiofonā, gan citur. Reti kad viņš iztrūka mākslas izstādēs; arī operas un teātra izrādēs viņš bija sastopams. Diezgan bieži viņu varēja sastapt Bartuševska un citos antikvariātos. Un tomēr viņam vēl atlika laiks ģimenei un saviesīgai sadzīvei. Ja dažreiz padomā par Stradiņa daudzpusīgo, nepārtraukto un intensīvo darbību, tad, tiešām, jābrīnās, kā viņš savus daudzus un dažādos pienākumus varēja veikt."

Katrā ziņā, muzeja ieceri veicināja ne tikai didaktiski apsvērumi – ilustratīvi demonstrēt medicīnas vēsturi studentiem, bet vēlēšanās popularizēt šo nozari arī plašākām aprindām, saistoši un populāri pastāstīt par medicīnu, tās vēsturi katram interesentam. Tas savukārt izrietēja no P. Stradiņa darbošanās Veselības veicināšanas biedrības vadībā kopš 1937. gada nogales. Veselības veicināšanas biedrība 1938.–1939. gadā sarīkoja vairākas plašas Latvijas mēroga izstādes: 1) Veselības aizsardzības izstādi Lielajā un Mazajā ģildē (1938. gada 12.–22. martā); 2) divas vēža apkarošanas izstādes saistībā ar Starptautisko Vēža apkarošanas nedēļu un Kirī veikuma popularizēšanu 1938. gadā; 3) izstādi "Darbs un atpūta" (Rīgā, 1939. gada 18. martā – 3. aprīlī, pēc tam Daugavpilī). Šo izstāžu protektors bija Latvijas Valsts un ministru prezidents Kārlis Ulmanis, tajās rādīja gan eksponātus no ķirurģiskās patoloģijas muzeja, gan senču galvaskausus (prof. J. Prīmaņa antropoloģijas pētījumu rezultāti), gan ainas no tautas medicīnas latviešu zemnieku sētā. Saskaņā ar V. Pampes atmiņām [15, 186. lpp.] Zemgales izstādē Jelgavas pilī jau 1937. gadā K. Ulmanis aizrādīja P. Stradiņam, ka izoperētie vēža skartie orgāni esot šausminoši un ieteica tos noņemt no ekspozīcijas, taču nākamajā dienā tie joprojām bijuši vērojami ekspozīcijā. Domājams, ka tieši minēto izstāžu rīkošana deva Paulam Stradiņam pirmo pieredzi ekspozīcijas aranžēšanā, kas varēja veicināt pastāvīga muzeja tapšanu. Šajā laikā latviešu sabiedrībā radās arī plašāka interese par medicīnas vēstures problēmām sakarā ar Pola de Kruī "Mikrobu mednieki", Evas Kirī grāmatas, Dr. B. Jirgensona populāro grāmatu, Veselības veicināšanas kalendāra iznākšanu utt. Veselības izstādi 11 dienās apmeklēja ap 60 000 cilvēku, tajā ar ceļojošu izstādi piedalījās arī ievērojamais

Vācijas Higiēnas muzejs Drēzdenē, par to bija atsauksme pat laikrakstā *"Frankfurter Zeitung"* (1938., 7. apr.). Šo izstāžu iztirzājums vēsturiskā rakursā vēl gaida savu pēctiņu.

Tieši šajā laikā iezīmējās arī P. Stradiņa pievēršanās medicīnas vēsturei. Tiesa, medicīnas vēstures kursu fakultāte bija uzticējusi lasīt pazīstamajam profesoram Jēkabam Alksnim, kādreizējam P. Stradiņa šefam, kurš savulaik, jau 19. gs. beigās, bija veicis celmlauža darbu latviešu tautas medicīnā. P. Stradiņš cienīja un godāja prof. J. Alksni, taču par viņa skolnieku un sekotāju ne ķirurģijā, ne medicīnas vēsturē sevi īsti neuzskatīja; jo viņa pievēršanos šīm jomām laikam vairāk bija noteikusi ārpus Latvijas gūtā pieredze. Katrā ziņā šķirkli par medicīnas vēsturi "Latviešu Konversācijas vārdnīcā" jau 1936. gada bija rakstījis P. Stradiņš [17]. Acīmredzot lekcijas par medicīnas vēsturi viņš iekļāva savā ķirurģijas kursā ap 1938. gadu, jo 1946. gada referātā apgalvo, ka šo kursu lasot jau 8 gadus [3, c. 63].

Šo muzeja sākumu apstiprina arī arhitekta A. Dogadkina stāstījumi par savu mūžu [18]. Grāfa Borha padēls Aleksejs Dogadkins (1904–1996), pirms kara – LU Arhitektūras fakultātes students, LU krievu studentu korporācijas *"Fraternitas Arctica"* buršfilistrs (kopš 1924. gada), LU Arhitektūras fakultātes subasistents (1930–1954), bija viens no profesora E. Laubes tuvākajiem palīgiem Rīgas Latviešu biedrības nama piebūves īstenošanā (1937–1938), darbojies kā tās būvuzraugs. A. Dogadkins studēja gandrīz 20 gadu (1925–1944), taču izstājās no 5. kursa, fakultāti nebeidzis. Tieši ap RLB nama celtniecības darbu nobeigšanas laiku A. Dogadkins ir saistījies ar Paulu Stradiņu un kļuvis par viņa "uzticības personu" arhitektūras jautājumos (līdzīgi kā vēlāk prof. J. R. Tillbergs "glezniecības jautājumos"). Viņš piedalījās Rīgas pilsētas II slimnīcas pārbūves darbos (pārbūvējis Rentgenoloģijas nodaļu un telpas virs auditorijām), saistījies ar arhitektu N. Bodi jaunceljamā ginekoloģiskā korpusa celtniecības lietās, veicis Vēža slimnīcas izbūvi Talsu ielā 7a, projektējis un cēlis profesora P. Stradiņa vasarnīcu Lielupē (1939), īstenojis visas ar Medicīnas muzeju saistītās pārbūves slimnīcā. Patstāvīgi īstenojis Talsu slimnīcas jaunā korpusa un Cēsu poliklīnikas ēkas izbūvi, Latvijas PSR Augstākās Padomes (tagad Saeimas) ēkas reprezentācijas telpu pārbūvi, projektējis 43 dzīvojamās ēkas Rīgā, Jūrmalā, Ogrē, Ropažos, Vecāķos. Vēlāk strādājis muzejā ne tikai neoficiāli, bet arī oficiāli bijis P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja algots štata darbinieks – fotogrāfs, sīkāku celtniecības un remontdarbu pārraugs.

Pēc A. Dogadkina liecības (1985) viņš veicis praktisko darbu topošā medicīnas vēstures muzeja telpu iekārtošanai slimnīcā ap 1938.–1939. gada, un tas bijis pirmais uzdevums, ko viņš saņēmis no P. Stradiņa. Tas notika K. Ulmaņa režīma "ziedu laikos", kad īstenojās arī Ķeguma spēkstacijas projekts, daudz skolu, pieminekļu un monumentālo ēku celtniecības darbi, kurus daudzviet pusnobeigtus gan aprāva II pasaules kara sākums. Ulmaņa laika gaisotnē varētu vērtēt arī P. Stradiņa nodomus medicīnas iestāžu celtniecībā, pirmo muzeja telpu izbūvi. Taču šo datējumu galīgi precizēt varbūt varētu ar kādiem Rīgas II slimnīcas arhīvā saglabātiem būvdokumentiem, ja tādi atrastos.

Par P. Stradiņa ieceri izvērst īstu medicīnas vēstures muzeju jau Latvijas neatkarības laikā liecina A. Vīksnas atrasts interesants dokuments: P. Stradiņa iesniegums Kultūras fondam ar lūgumu izsniegt 2 tūkstošus latu Medicīnas vēstures muzeja iekārtošanai. Ar 1940. gada 20. maiju datētais iesniegums saņēmis LU Medicīnas fakultātes akceptu, taču jau pēc mēneša sekoja Latvijai liktenīgie notikumi un maz ticams, ka šajos apstākļos medicīnas muzeja iekārtošanai kaut kas reāls būtu ticis uzsākts. Arī sakarā ar klīniku ēku celtniecības projektiem Rīgas II pilsētas slimnīcā P. Stradiņš jau 1939. gadā perspektīvā tur bija paredzējis Medicīnas vēstures muzeja iekārtošanu vairākās telpās (2 telpas muzejam, 2 arhīvam) [16, 111., 118. lpp.], taču tas bija tālākas nākotnes projekts. Tādā kārtā Latvijas neatkarības laikā tapa tikai medicīnas vēstures muzeja iecere, bet īstenoties tai bija lemts okupācijas gados.

II. Muzeja tālākattīstība okupācijas gados. 1944. gada muzeja nolikums

1940. gadā Latvija zaudēja neatkarību, sekoja padomju un hitleriešu okupācijas gadi, kas izmainīja visu ierasto kārtību. 1939.–1941. gada notika Baltijas vāciešu izceļošana, 1944.–1945. gada trimdā devās prāva latviešu inteliģences un turīgo iedzīvotāju daļa, daudzus Latvijas cilvēkus skāra totalitāro režīmu izraisītās represijas. Totalitārie režīmi radikāli pārveidoja visas dzīves sfēras, iznīcināja daudz kultūras vērtību. Taču vēstures krasa pavērsiena reizēs daudz vērtību iznīkst, bet negaidīti var tapt arī jaunas kvalitātes. Kā raksturīgs piemērs minama Rīgas pilsētas bibliotēkas dibināšana 1524. gadā Reformācijas izraisīto grautiņu laikā. Savā ziņā šāda novitāte bija arī Paula Stradiņa medicīnas vēstures muzejs, kura pamatfondi veidojās tieši pārejas gados. Baltijas vācu izceļošanas un padomju varas pasākumu rezultātā notika Latvijas medicīnas un veselības aizsardzības sistēmas pārveide, privāto aptieku un ārstniecisko iestāžu nacionalizācija, tāpat lieli bija kara postījumi, parādījās daudzveidīgas “bezsaimeņu mantas” – pagātnes liecības, kultūrvēsturiskas nozīmes priekšmeti, grāmatas, dokumenti, kuri juku laikos reti kādu interesēja, kuriem reāli draudēja iznīcība.

Atšķirībā no Latvijas ārstu vairākuma profesors Pauls Stradiņš bija šajos laikos palicis uz vietas un iesaistījies medicīnas pārveides procesos padomju varas apstākļos, ieņēma arī vairākus administratīvus amatus, baudīja autoritāti gan no iedzīvotāju, gan varas iestāžu puses, izvērsa arī savu ārsta privātpraksi, kas pavēra viņam zināmas materiālas iespējas. 1940. gadā P. Stradiņš piedalījās likvidēto vācu zinātnisko biedrību un slimnīcu, īpaši vēsturiskās Rīgas Praktizējošo ārstu biedrības bibliotēkas un privātpersonu bibliotēku pārņemšanā, kuras koncentrēja Vecrīgā, bij. Kamarina namā centralizētas Rīgas medicīnas bibliotēkas izveidošanai. Diemžēl pati māja un daļēji arī grāmatu krājums sadega 1941. gada jūnijā nogalē, kad Rīgā ienāca vācu karaspēks. Bibliotēkas atliekas nedaudz tika saglabātas P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzejā, to skaitā ir izcilās 16.–18. gs. grāmatas, kas veido pašreizējā P. Stradiņa muzeja zelta fondu, ieskaitot A. Vezālija,

A. Hallera, A. Bodēna oriģināldarbus, senus Hipokrata, Paracelza, Kasērija, Glaubera izdevumus u. c.

Sarežģīts un mazāk skaidrs Medicīnas vēstures muzeja veidošanas posms ir bijis vācu okupācijas laiks (1941–1944). P. Stradiņa biogrāfijās uzsvērts, ka šajā posmā viņš ir ticis vajāts vai vismaz bijis *persona non grata*: drīz pēc hitleriešu ienākšanas viņš apcietināts, īslaicīgi ieslodzīts Centrālcietumā, pēc tam atbrīvots no Rīgas II pilsētas slimnīcas medicīniskā direktora pienākumiem, vēlāk atlaists no darba paša dibinātajā Vēža slimnīcā (toreiz I Valsts slimnīcā), kur pret viņu vērsušies hitleriešu kolaboranti T. Vankins, Ē. Bušs [6]. P. Stradiņa tālrunis bijis vācu SD noklausāmo telefonu sarakstā. Taču P. Stradiņš saglabāja katedras un klīnikas vadību Medicīnas fakultātē un varēja nodoties privātpraksei. Vēl vairāk, P. Stradiņam bija labas personiskas attiecības ar slimnīcas teritorijā izvietotās vācu kara lazaretēs № 4/608 vadību, ar virsārstiem Dr. Vērtu (*Werth*) un Dr. Kvāzigu (*Quasig*), kuri bieži viesojās mūsu mājās, kas ļāva slimnīcas telpās (bēniņos, pagrabos) glabāt medicīnas vēstures vērtības.

Nav ļaunuma bez labuma – atbrīvots no administratīviem un organizatoriskiem pienākumiem, P. Stradiņš varēja atlicināt laiku medicīnas vēstures studijām. Tieši šajā laikā viņš sāka sistemātiski nodarboties ar medicīnas vēsturi – nolasīja referātus par latviešu medicīnas pagātni (1942.17.VI), par Paracelza 450 gadu atceri (1943.19.III un 21.XII), par Rīgas slimnīcām pirms 100 gadiem (sakarā ar Rīgas I pilsētas slimnīcas 140 gadu dibināšanas atceri, 17.XII.1943), un, pēdīgi, par medicīnas vēstures uzdevumiem Latvijā (1944.26.II), kas tiek publicēts šajā krājumā [sk. 19, 5, 20]. Tika savākti arī atbilstoši ilustratīvi materiāli.

Tas bija posms, kad latviešu inteliģencei faktiski bija liegts nodoties politikai, lielā mērā tā bija atstumta no administratīvām aktivitātēm, toties uzplauka kultūras darbība – mākslas izstādes u. tml. Šīs tendences acīmredzot ļāva arī profesoram Paulam Stradiņam šajā laikā klusu un nemanāmi veikt medicīnas vēstures liecību intensīvu uzkrāšanas darbu. To veicināja arī plašā ārsta privātprakse, kas deva profesoram ienākumus ne tik daudz naudā, cik naturālīgās (pārtikas produkti), par ko varēja iegādāties kultūrvēsturiska rakstura priekšmetus un algot kādus palīgus, arī māksliniekus, fotogrāfus u.c. muzeja veidošanai. Tuvāku saskari ar mākslinieku aprindām sekmēja draudzība ar prof. J. R. Tillbergu, kura privātajā mākslas studijā K. Barona ielā P. Stradiņš iesaistījās kā anatomijas pasniedzējs. Tillberga studijā mācījās arī P. Stradiņa meita Irēne, kuras studiju biedri apgrozījās pie P. Stradiņa. Šajā laikā P. Stradiņš tuvāk iepazinās arī ar slaveno režisoru E. Smiļģi, kura režijas un inscenējumi ietekmēja muzeja veidošanu. Jau pirms kara P. Stradiņš bija tuvinājies dievturiem (V. Eglītis, H. Vīka, A. Goba, V. Reiznieks u.c.), kuru ietekmē daļēji raisījās interese par tautas medicīnu, dzemdību rituāliem u. tml. Viņš nonāca saskarē arī ar Rīgas muzeja darbinieku aprindām (Ā. Karnups, R. Širants, Brīvdabas un Skolu muzeja darbinieki u.c.), veidojot jaunu paziņu loku, kļuva biežs apmeklētājs Rīgas antikvariātos un mākslas priekšmetu veikalos, piemēram, pie J. Bartuševska. Daļa šo cilvēku bija viņa pacienti, ar daļu viņš stājās darījumos.

P. Stradiņš pārņēma avantūristiskā pulkveža O. Goldfelda-Zeltiņa Āfrikas relikvijas, kontaktējās ar M. Zauru un citiem kolekcionāriem [18, 21].

Katrā ziņā, medicīnas vēstures muzeja tapšanas aspektā šis laiks būtu sīkāk pētāms. Diemžēl tieši par šo laikmetu autoram ir visai epizodiskas atmiņas, jo uz slimnīcu – vācu kara lazareti mani retāk ņēma līdz, neieteica turp iet, un 1944. gadā kopš agra pavasara mēs ar mazo māšīņu dzīvojām Jūrmalā bažās par iespējamajiem gaisa uzlidojumiem pilsētai un slimnīcai. Domāju, ka tieši šajā laikā pamatā veidojās sākotnējais muzeja krājums, jo kā gan citādi 1945. gada pirmajos mēnešos varētu ar eksponātiem aizpildīt lielo baraku? Bez tam 1944. gadā Latvijā atstājušiem ārstiem, vismaz tiem, kuru darbība bija saistīta ar II pilsētas slimnīcu, atmiņā jau saglabāties medicīnas vēstures muzejs ar pietiekami plašām ekspozīcijām (J. Āboliņa, K. Dolieša u. c. atmiņas).

Zīmīgas šajā ziņā ir profesora asistenta Pāvila Purviņa (Djakonova) atmiņas par muzeju pirms 1944. gada: "Medicīnas vēsture bija Profesora "vājība". Viņa zināšanas šajā nozarē bija fantastiskas, par ko jāpateicas viņa fenomenālajai atmiņai. Vārdi, gadi, kontinenti bija viņa iemīļotais temats asistentu mulsināšanai vizīšu un klīniski patoloģisko konferenču gaitā. Visi operatīvie preparāti tika uzglabāti muzejā. To tur bija daudzi tūkstoši. Neskaitāms daudzums vecu asējumu, fotogrāfiju, ģipša nolējumu un grāmatu bija uzkrāti II Pilsētas slimnīcas bēniņu telpā, kur toreiz bija iekārtots medicīnas vēstures muzejs. Reizi vai visi Profesora asistenti veselu dienu nostrādāja leprozorijā, darinādami ģipša nolējumus no mutilētiem ulceroziem locekļiem un sejām, – jo, lūk, lepra bija "iznīkstoša slimība" un muzejs nedrīkstēja palikt bez tik svarīgiem eksponātiem. Savus asistentus pārkāpumu gadījumos Profesors "sodīja" ar norīkojumu darbā pie muzeja preparātiem un eksponātiem. Bija jāsakārto preparāti, jārāmē un jāstiklo fotogrāfijas. Protestiem pret šādu neķirurģisku darbu Profesors mēdza atbildēt: "Kolēģi, kolēģi, jums taču arī kaut kas jāzina no medicīnas vēstures, un stiklu griešana kādreiz dzīvē var noderēt". Kā redzams, šeit izpaužas ķirurģiskās patoloģijas un medicīnas vēstures simbioze, taču ar akcentu uz pēdējo" [22].

Par Medicīnas vēstures muzeja straujo evolūciju šajā laikā liecina fakts, ka 1944. gada 21. aprīlī Latvijas Universitātes saimniecības padome apstiprinājusi noteikumus par Medicīnas vēstures muzeja darbību un ar 1944. gada 5. jūnija pavadvēstuli šis muzeja pirmais nolikums nosūtīts visu LU fakultāšu dekāniem [23]. (Jau agrāk, 1940. gada maijā, līdzīgā kārtā bija ticis legalizēts Farmācijas vēstures muzejs [24], arī [25].) Šis ļoti interesantais dokuments, kas saglabāties Latvijas Valsts vēstures arhīvā un ko atradis un pirmoreiz publicējis Arnis Vīksna, faktiski ir pirmais tīri juridiskais akts, ar kuru legalizēta Medicīnas vēstures muzeja pastāvēšana [25]. Paša P. Stradiņa personiskajā arhīvā tā kopija nav saglabājusies.

Var piekrist, ka šī akta izdošana saistās ar gatavošanos Latvijas Universitātes un tās Medicīnas fakultātes 25 gadu jubilejai, ko bija paredzēts atzīmēt 1944. gada septembrī (bet kas saprotamu iemeslu dēļ tad nevarēja notikt), ka Medicīnas fakultātes jubileja varētu kļūt par stimulu arī muzeja oficiālai nodibināšanai un,

iespējams, atklāšanai [23]. Par to varētu liecināt arī P. Stradiņa referāts 1944. gada 26. februārī par Latvijas medicīnas vēstures izpēti uzdevumiem, kurā izcelta nepieciešamība apkopot materiālus par pašu vēsturi, kuri būtu saglabājami topošā Medicīnas vēstures muzeja arhīvā [20]. Šo ieceru varēja sekmēt pēc referāta izraisījušās diskusijas un P. Stradiņa draugu un domu biedru – prof. J. Prīmaņa un prof. M. Veidemaņa (vācu okupācijas laika fakultātes dekāna) – atbalsts. Šāds atbalsts P. Stradiņa muzeja legalizēšanā varētu būt nācis arī no toreizējā Latvijas Universitātes rektora prof. M. Prīmaņa un arī no ilggadējā prorektora saimniecības lietās prof. P. Zīlītes – ar abiem P. Stradiņš bija labās personiskās attiecībās un šad tad tikās pie prof. P. Zīlītes vasarnīcā Lielupē, kur savulaik ilgāku laiku bija mitusi P. Stradiņa ģimene (kādu šādas tikšanās reizi atceras arī šo rindu autors).

Rakstā [20] minētais ielūgums uz LU Medicīnas fakultātes asistentu zinātnisko sapulci 15 gadu jubilejas sēdi 1944. gada 26. februārī, liecina, ka referātiem sekojusi “jaunierīkotā medicīnas vēstures muzeja apskate un pakavēšanās pie tējas glāzes.” Arī šo ielūgumu ir atradis A. Vīksna un nodevis to Medicīnas vēstures muzejam [MVM, Rokrakstu un dokumentu krājums, 213./2.f., inv. № 9754] kā liecību, ka muzejs ar faktiski izveidotu ekspozīciju atklāts tieši šajā dienā.

Iepriekš norādīto Medicīnas vēstures muzeja nolikuma pilnu tekstu publicējis A. Vīksna “Acta Medico-Historica Rigensia” V sējumā [23], taču šajā vietā vērts atgādināt tā sākuma sadaļas (pirmos 10 punktus), kurās formulēti muzeja uzdevumi un funkcionēšanas principi:

“1. Medicīnas vēstures muzejs ir Universitātes Medicīnas fakultātes iestāde un tā uzdevums ir krāt materiālus par agrākās un tagadējās medicīnas attīstības gaitu, it sevišķi Latvijā, kā arī ar saviem eksponātiem kalpot Medicīnas fakultātes studentu apmācībai.

2. Muzeju vada muzeja pārzinis, kas padots Medicīnas fakultātei. Muzeja pārzini ik gadu ievēl Medicīnas fakultātes padome un apstiprina Universitātes padome.

3. Sava uzdevuma veikšanai muzejs vāc, glabā un izstāda dažādus eksponātus un mācības līdzekļus un ar Medicīnas fakultātes piekrišanu var sarīkot izstādes, ekskursijas un priekšlasījumus.

4. Muzejam ir tiesības:

a) pieņemt izstādīšanai eksponātus un mācības līdzekļus no iestādēm, biedrībām un privātām personām;

b) ar medicīnas fakultātes piekrišanu:

1) izdarīt eksponātu un mācības līdzekļu apmaiņu ar iekšzemi un ārzemju muzejiem un kolekcionāriem;

2) deponēt muzeja eksponātus iekšzemes un ārzemju muzejos un izstādēs.

5. Medicīnas vēstures muzejs iedalās šādās galvenās nodaļās:

a) vispārējā medicīnas vēstures nodaļa,

b) Latvijas medicīnas vēstures nodaļa,

- c) kara ķirurģijas vēstures nodaļa,
 - d) dziedniecības iestāžu izbūves un iekārtas nodaļa,
 - e) arhīvs.
6. Muzeja materiāli sastāv no eksponātiem, gleznām, zīmējumiem, mulāžām, aparātiem, preparātiem, grāmatām, tabulām, kartēm, diagrammām u. c.
7. Medicīnas vēstures muzejs var izsniegt citām fakultātēm lietošanā bez atlīdzības uz laiku no 1 līdz 3 mēnešiem dažādus eksponātus, aparātus un grāmatas, kas nav pārāk komplicēti un kas pārvadājot un demonstrējot nebojājas.
8. Muzeja arhīvā tiek uzkrāti:
- a) visi materiāli par Universitātes Medicīnas fakultātes vēsturi,
 - b) visi Medicīnas fakultātes mācības spēku darbi, kā arī visi darbi, kas veikti Medicīnas fakultātes institūtos un klīnikās,
 - c) visu Latvijā iznākušo medicīnisko rakstu novilkumi,
 - d) visa ārzemju literatūra, kas attiecas uz medicīnas vēsturi Latvijā,
 - e) medicīniskas grāmatas, kam ir vēsturiska nozīme.
9. Muzeja uzturēšanas izdevumi sedzami no Universitātes kopējā budžetā paredzētiem līdzekļiem.

10. Mācības gada beigās muzeja pārzinis iesniedz Medicīnas fakultātes dekanam darbības gada pārskatu.”

No vēlākās MVM nodaļas vadītājas Veltas Griķes personiskās lietas izriet, ka pēc LU Filoloģijas fakultātes absolvēšanas 1940. gadā (arheoloģijas specialitātē) viņa 1940.–1945. gada strādājusi LU “Medicīnas vēstures katedrā” kā sistēmatiste. Tādā kārtā visai ticams, ka vācu laikā ir izkristalizējušās medicīnas vēstures muzeja pamataprises. Principi, uz kuriem balstījās tālākattīstība, būtībā tikai nedaudz variētā veidā ir jau iekļauti pirmajos pamatnoteikumos.

Taisnība ir prof. Jēkabam Prīmanim, kas apgalvo, ka “profesors Pauls Stradiņš bija ar mieru sastrādāt ar katru varu, kas viņam deva iespēju un sekmēja viņa darbu. Daudzi, kas Stradiņu tuvāk nepazīna, domāja, ka viņam ir komunistiskas tendences un ka tādēļ viņš Rīgu neatstāja, kad tai tuvojās komunistu armija. Tas tā nebija. Viņš par politiku neinteresējās [...] Viņš izteicās, ka no Rīgas aizbraukt nevarot, jo nevarot pamest savus slimniekus un, ka ja arī 2. Rīgas pils. slimnīcas ārsti aizbraukšot, tad vāciešiem būšot izdevība aizvest visu slimnīcas iekārtu un tamdēļ vēlāk nebūšot iespēju pienācīgi aprūpēt slimniekus [...] Domāju, ka viņa iemīļotais muzejs, bibliotēka un mākslas darbu kolekcija zināmā mērā bija par iemeslu tam, kas viņu atturēja no došanās svešumā. Šinī ziņā Stradiņu var salīdzināt ar daudziem mūsu lauksaimniekiem, kas palika savās iemīļotās lauku mājās, krievu armijai tuvojoties” [14].

III. Muzeja ekspozīcijas atklāšana 1945. gadā

Rīgā 1944. gada oktobrī ienāca padomju armija. Sākās viens no pašiem dramatiskākajiem, bet arī raženākajiem posmiem P. Stradiņa mūžā. Uz vietas bija palicis maz ārstu un medicīnas fakultātes mācībspēku, daudzas veselības iestādes

bija sagrautas, slimnīcu inventārs daļēji evakuēts, daļēji izvazāts. Medicīnas fakultāte un visa medicīnas dzīve bija jāveido no jauna, turklāt uz ideoloģiski pavisam atšķirīgiem pamatiem, totalitārā staliniskā režīma apstākļos. Speciālistu trūkuma dēļ Paulam Stradiņam bija jāuzņemas LVU Medicīnas fakultātes dekāna pienākumi, Republikas klīniskās slimnīcas (bij. Rīgas pilsētas II slimnīca) vadīšana, daudzu fakultātes katedru vadītāja pienākumi (1944. gada beigās viņš formāli skaitījās pat 14 katedru vadītājs, vēlāk kādu laiku vienlaikus vadīja 3!), tāpat atjaunotās Asinspārļiešanas stacijas un Sanitārās izglītības nama vadība, Veselības aizsardzības Tautas komisariāta Medicīnas zinātniskās padomes vadība un vēl citi amati [6, 28, 29]. P. Stradiņš šajā laikā baudīja jaunās varas iestāžu relatīvu uzticību, bija tām nepieciešams, un arī pats nevairījās atbildības.

Arī Latvijas PSR Valdības vadītājs Vilis Lācis (1904–1964) savā referātā Latvijas PSR Inteliģences I kongresā “Lielais Tēvijas karš un Padomju Latvijas inteliģences uzdevumi” 1945. gada 20. martā līdzās Dr. Neiberģa, Dr. Tiesnieka, Dr. R. Čakstes nopelniem slimnīcas iekārtu saglabāšanā no evakuācijas uz Vāciju īpaši izcēla P. Stradiņa nopelnus šajā ziņā:

“Vāciešiem atkāpjoties no Latvijas, daudzi mūsu inteliģences pārstāvji pašizliedzīgi veica savu patriota pienākumu, paglābjot no iznīcināšanas un izlauptības lielas materiālas un kultūras vērtības. Profesors Stradiņš noslēpa dārgo slimnīcas iekārtu, noglabāja pagrabos medicīnas vēstures muzeja lielās vērtības un izglāba universitātes klīnikas bibliotēku”[30].

Šāda samērā labvēlīga varas attieksme gan turpinājās līdz 1946.–1947. gadam, kad P. Stradiņu sāka asi kritizēt un pamazām viņam no minēto institūciju vadības bija jāatiet. Starplaikā gan viņu ievēlēja par PSRS Medicīnas akadēmijas korespondētājlocekli (1945), par jaundibinātās Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas īsteno locekli (1946) un tās sastāvā organizējamā Bioloģijas un eksperimentālās medicīnas institūta direktoru (1946–1951) [6]. Šie daudzie pienākumi un vēl lielākā mērā ārsta autoritāte (un ar to saistītā privātprakse) deva P. Stradiņam prāvas manevra iespējas arī Medicīnas vēstures muzeja tālākveidošanai, kaut arī, protams, krasi limitēja muzeja veidošanai veltāmo laiku.

Te pirmām kārtām minama gan muzeja krājuma paplašināšana, gan arī lielas pastāvīgas ekspozīcijas izveidošana Valsts klīniskās slimnīcas prāvajā barakā.

Krājumam daudz deva sadarbība ar pazīstamo Rīgas antikvariāta īpašnieku, kuram 1944. gadā savs privātveikals bija jālikvidē [8]. Viens no vispopulārākajiem un kolorītākajiem pirmskara Latvijas antikvāriem, grāmatu, gleznu un antīko priekšmetu tirgotājiem bija Jāzeps Bartuševskis (1900–1946). Liepājas kokzāģētavas strādnieka dēls, viņš kopš bērnības gadiem aizrāvās ar grāmatām, jau 20. gadu sākumā turēja grāmatgaldu Rīgas tirgū Daugavmalā, tad kļuvis par mazzalaciesa Jāņa Hincenberga kompanjonu rakstāmlietu veikalā (vēlāk arī znotu), tad izvērsis grāmatu tirdzniecību “Sarkanajos spīķeros”, 11. novembra krastmalā un “Piena restorānā” mājās. Kā raksta Bartuševskis savā kadru anketā, “1925–44 nepārtraukti tirgojos Rīgā ar zinātniskām antikvārām grāmatām un senatnes

priekšmetiem". Kara darbības laikā nodega gan Bartuševska antikvariāts, gan viņa dzīvojamā māja. 1944. gada rudenī Bartuševiski bijis jālikvidē savs privātteikals, ķerru ar daļu palikušo grāmatu viņš aizstūmis uz Pārdaugavu, uz Klīnisko slimnīcu pie prof. P. Stradiņa. P. Stradiņš ir bijis Bartuševska pastāvīgs klients kopš Dau-gavmalas antikvariāta laikiem, iepircis tur daudz grāmatu, gleznu un citu priekšmetu topošajam medicīnas muzejam un bibliotēkai, guvis ierosmes muzeja ekspozīcijas veidošanai [9, 31].

Pēc antikvariāta likvidēšanas P. Stradiņš iesaistīja Bartuševiski pie sevis LVU Medicīnas fakultātē (Bartuševiskis: "no 1944. gada 16. nov. strādāju kā kalpotājs un inventāra pārzinis pie LVU Medicīnas vēstures katedras [*sic!*]"). Ar rektora M. Kadeka 1945. gada 16. janvāra pavēli Bartuševiskis apstiprināts par preparatoru muzejā (P. Stradiņš – M. Kadekam "pie fakultātes organizēts medicīnas vēstures muzejs, kas ir nepieciešams studentu apmācībai. Šī muzeja darbība ir pēdējos mēnešos gājusi plašumā, un man ir nepieciešams vismaz viens vai divi preparatori. Savā laikā Jūs man solījāt vismaz vienu preparatoru apstiprināt, ja atradīšu at-tiecīgu kandidātu. Esmu apmācījis līdzšinējo muzeja inventāra pārzini Jāzepu Jāzepu d. Bartuševiski šim darbam un ļoti lūdzu apstiprināt viņu par preparatoru"). J. Bartuševiskis oficiāli strādāja LVU līdz 1945. gada 30. novembrim, kad atbrīvots štatu samazināšanas dēļ (faktiski – Bartuševska veselības stāvokļa dēļ). J. Bartu-ševiskis miris 1946. gada septembrī ar sirdskaiti. Pēc vīra nāves atraitne I. Bar-tuševska kopā ar gleznotāju J. Strazdiņu arestēta sakaru dēļ ar nacionālajiem partizāniem.

J. Bartuševiskis P. Stradiņa pilnvarojumā kopā ar V. Griķi apbraukāja arī emi-grējušo LU Medicīnas fakultātes mācībspēku un citu inteliģentu dzīvokļus (pavisam 45), reģistrēja un daļēji saglāba tur esošās kultūrvērtības [12, 108. lpp.]. Savukārt 1944. gada decembrī savā Mežaparka mājā bija miris pazīstamais mediķis – venerologs un mākslas darbu kolekcionārs Pēteris Sņiķers, kura kolek-cijas P. Stradiņš kā LU Medicīnas fakultātes dekāns centās saglabāt. No šīm kolek-cijām dažas P. Sņiķera ampīra stila mēbeles noderēja fona radīšanai Rīgas 19. gs. birģeļa istabas iekārtošanai MVM. P. Stradiņam palīdzību vecā aptieku inventāra iegūšanai sniedza toreizējais Galvenās Aptieku pārvaldes (GAP) priekšnieks Harijs (Hackels) Vasermanis, kurš nevēlējās, lai tas nokļūtu Jāņa Maizītes (1883–1950) organizētajā Farmācijas vēstures muzejā, kas jau oficiāli pastāvēja kā LVU Ķīmijas fakultātes struktūrvienība kopš 1940. gada [24]. Kaut P. Stradiņa un J. Maizītes at-tiecības bija korektas, pat draudzīgas (1944.–48. gada P. Stradiņš bija Medicīnas zinātniskās padomes priekšsēdētājs, bet J. Maizīte – priekšsēdētāja vietnieks, Far-makoloģijas komisesjas vadītājs, abi darbojās arī Ķemeru dziedniecisko resursu problēmu pētīšanā), tomēr viņu starpā dažkārt veidojās sāncensība veco aptieku in-ventāra iegūšanā; bija gadījums, kad J. Maizīte apskaities, uzzinādam, ka kādas Vecrīgas aptiekas inventāru, ko viņš bija nolūkojis, jau dienu iepriekš aizvedis P. Stradiņš automašīnā uz savu muzeju. Tas bija laiks, kad dažādas kultūras un an-tikvāras vērtības mētājās Rīgā, un tās bija "jāpievāc", lai novērstu bojāeju. Starp

citū, pēc J. Maizītes nāves ar LVU rektora 1950. gada 8. marta pavēli viņa vākums pārgāja Medicīnas fakultātes, resp. prof. P. Stradiņa rīcībā MVM.

Intrīgējošs ir jautājums, kā P. Stradiņš ar savu neiedomājamo pārslodzi šajā laikā spēja vispār kaut ko izdarīt Muzeja labā, kā 1945. gada pirmajā pusē, kad Rīgas pievārtē, un Kurzemē vēl turpinājās kara darbība, viņš spēja izremontēt plašo vācu laika baraku (800–1000 m²), pārcelt turp jau savāktu un vēl vācamos priekšmetus, izplānot muzeja koncepciju un eksponātu izvietojumu. Sākotnējā muzeja ekspozīcijā figurēja 2000–3000 prāvāku priekšmetu un gleznu, neskaitot fotogrāfijas, pastmarkas, arī dažādas brilles, sīkākus medicīnas instrumentus, gāzmaskas, ieročus u. tml. Paula Stradiņam kā slimnīcas galvenajam ārstam bija zināmas iespējas izrīkoties ar telpām, taču slimnīcā trūka ne tikai ārstu un māsu, bet arī palīgpersonāla, bija jāgādā par pašu nepieciešamāko slimajiem – 1944. gada oktobrī visā slimnīcā strādāja tikai 4 ārsti un ap 50 palīgpersonāla. P. Stradiņa rīcībā gan bija “deficīti” pārtikas produkti, ko sanesa privātpacienti pateicībā par ārstēšanu agrajās rīta stundās, dažkārt varbūt arī no klīnikas krājumiem sataupītais spirts. Katrā ziņā, 1945. gada pirmajā pusē rekordīsā laikā tika sakārtota bijusī vācu kara lazarettes baraka, kur tika izvietota vērienīga un pārdomāta medicīnvēsturiska ekspozīcija, kas pirmajiem apmeklētājiem bija pieejama jau 1945. gada vasarā, bet pusoficiāli tika atklāta septembra sākumā, kad Rīgā un Ķemeros notika I Baltijas republiku Medicīnas zinātnisko padomju kopsēde, kuras pēdējā dienā, 1945. gada 10. septembrī, muzeju pirmoreiz apmeklēja ļoti prāva viesu grupa ar akadēmiķi I. Rufanovu, Latvijas PSR Veselības aizsardzības tautas komisāru E. Ameriku, LVU rektoru M. Kadeku, VK(b)P CK pārstāvi P. Čepcovu u. c. priekšgalā. Tie parakstījās kā muzeja viesi [32].

Plašā baraka (ēka nojaukta 1960. gadu vidū) bija celta līdzās slimnīcas tenisa laukumiem 1941.–1942. gadam; tagad tur atrodas P. Stradiņa slimnīcas automobiļu stāvlaukums. Vācieši šajā laikā bija cēlušī kara laika vajadzībām divas plašas ēkas – vienu kā karavīru atpūtas klubu (kazino), tāpat drēbju atūtošanai (atradās pie Ventspils ielas, kur tagad iebrauktuve slimnīcā, pēc kara ēkā bija pirmā slimnīcas poliklīnika, nojaukta 50. gados), otru – vācu kara lazarettes reģistratūras, arhīva, bibliotēkas u. tml. vajadzībām, kur vienlaikus atradās, šķiet, arī tīro drēbju un veļas gludinātava. Šo ēku, ko bija cēlušī vācieši, liekas, izmantojot arī geto ieslodzīto darbaspēku, 1945. gadā samērā ātri iztīrīja un pielāgoja MVM vajadzībām.

Muzeja pastāvīgas ekspozīcijas iekārtošanu lielā mērā paātrināja vēlēšanās parādīt Maskavas un Ļeņingradas prominentiem mediķiem (sākumā vairāk kara ārstiem) kaut ko jaunu, nebijušu, kas tapis (vai ticis saglabāts) Latvijā. Jo eiropeskās medicīnas iestādes kara laikā lielā mērā bija izpostītas, modernākais inventārs izvazāts un šajā ziņā Latvijai nebija daudz ko rādīt. Taču atsevišķi privilīģēti un ietekmīgi padomju elites pārstāvji, tostarp ārsti, jau tūdaļ pēc kara brauca uz Rīgu kā uz “Rietumiem”. Daļa no tiem devās uz Jūrmalas dzīdinātāvām atpūsties. Bez kara resora sanatorijām drīz pēc kara iekārtoja arī PSRS Medicīnas Zinātņu akadēmijas atpūtas namu Lielupē, Bulduru prospektā (starp Kāpu prospektu un

14.–15. līniju, kur agrāk bija atradies celtniecībā nodarbināto padomju karagūstekņu mītne), mazliet vēlāk, Buļļuciemā – PSRS Zinātņu akadēmijas tūristu bāzi (Maskavas Zinātnieku nama atpūtas bāzi, sākotnēji izmantojot bij. PSRS vēstniecības Latvijā vasarnīcu, kur 1935. gada bija uzturējies fiziologs Ivans Pavlovs). Turp brauca “elitāra” publika, (toskait, piem., pirmais PSRS Medicīnas Zinātņu akadēmijas prezidents N. Burdenko 1946. gada), un Medicīnas vēstures muzejs kļuva par vienu no izziņas ziņā nozīmīgiem pievilkšanas punktiem Rīgā.

Vissavienības presē pirmais muzeju pieminēja pazīstamais padomju ķirurgs, PSRS Ķirurģu biedrības priekšsēdētājs, Sociālistiskā darba varonis akadēmiķis Justins Džanelidze, kurš jau 1945. gada jūlijā atpūtās Jūras kara sanatorijā (bij. Marienbādē, Majoros), nelielā rakstiņā PSRS medicīnu centrālajā avīzē “*Medicinskij Rabotņik*”. Mazliet vēlāk šim muzejam un tā dibinātājam izjustus vārdus veltīja ķirurgs Ivans Rufanovs (PSRS Medicīnas zinātņu akadēmijas īstēnais loceklis un Kļiniskās medicīnas nodaļas akadēmiķis sekretārs), rakstot 1945. gada oktobrī izvirzījuma ieteikumu P. Stradiņa ievēlēšanai PSRS Medicīnas zinātņu akadēmijas sastāvā; viņš bija muzeju apmeklējis kā PSRS Medicīnas zinātniskās padomes vadītājs pieminētās sesijas laikā:

“Prof. Stradiņš ir liels zinātnes, pedagogiskā un ārstnieciskā procesa entuziasts, lielisks ārsts, kam piemīt liela kultūra un kurš bauda tautas masu mīlestību un cieņu. Nevaru neatzīmēt vēl vienu P. I. [Pāvela Ivanoviča] nopelni. Viņš ir izveidojis medicīnas vēstures muzeju, pat vairāk nekā medicīnas muzeju vien. Pašreiz viņš ir spējis to izvietot 14 istabās. Stundām var staigāt pa muzeju, pētīt un mācīties. Viss, ko paveicis P. I., ir vienīgi viņa paša iniciatīvas, darba un paša materiālo tēriņu rezultāts. Pašreiz tas ir pie mums lielākais muzejs par medicīnas vēsturi un daudzi, to apmeklējami, atradīs te daudz jauna, savilņojoša”[33].

Bez jau pieminētā akadēmiķa J. Džanelidzes opusa laikrakstā “*Medicinskij Rabotņik*” parādījās arī plašāks informatīvs raksts par muzeju (A. Gelšteins, *Medicinskij Rabotņik*, 1945. gada 15. nov.) [34], uz kuru jūsmīgā vēstulē P. Stradiņam reaģēja tolaik pazīstamais krievu zinātniskās fantastikas sacerējumu autors Sergejs Beļajevs (viņa romāns “Samuela Pingla piedzīvojumi” tulkots arī latviski). Beļajeva vēstule latviski publicēta P. Stradiņa piemiņas krājumā [4, 351. lpp.] un oriģinālā [5, 670. lpp.]. Tur sacīts:

“Tātad šāds muzejs pastāv. Gods jums un slava. Pirms kāda laika es rakstīju savu kārtējo fantastikas stāstu un [...] savu varoni pārnesu uz akadēmisku medicīnas vēstures muzeju. Mans varonis interesējas par mikroskopu vēsturi mūsu dzimtenē. Es uzsāku sižeta pavedienu no cara Pētera I iepazīšanās ar Antoniju Lēvenhuku 1697. gadā Delftas pilsētā [...] Pavedienu turpinu līdz 1965. gadam, kad muzejā demonstrē elektronu mikroskopu”.

Par muzeju 1945. gada decembrī arī žurnālists Rūdolfs Osis “Cīņā” sniedza plašu un lietpratīgu rakstu, kur atainota toreizējā situācija [35] (raksts pārpublicēts šajā krājumā). Rūdolfs Osis (1903–1972) bija sociāldemokrātu žurnālists neatkarīgās Latvijas laikā, viņa uzvārds pieminēts L. Pura atmiņu grāmatā “Aizejot

atskaties” [36] sakarā ar Oša aktivitātēm kontrolētu sakaru veidošanā ar zviedru aprindām 50. gados. Tas ļauj domāt, ka šim objektīvi un kompetenti uzrakstītajam plašajam rakstam varētu būt bijis arī “kontrpropagandas” nolūks latviešu emigrantu aprindām, lai padomju iestāžu aktivitāšu kompleksā saagitētu latviešu inteliģenci atgriezties no Rietumu zonām Latvijā.

Taču vēl būtiskāks iegansts Medicīnas muzeja pastāvēšanas fakta atspoguļojumam presē 1945. gadā varēja būt iecerētā Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas dibināšana. Proti, 1945. gada jūnijā aizsākās Latvijas PSR ZA veidošanas priekšdarbi. No Maskavas sūtītajai PSRS ZA komisijai bija jāizvērtē vietējais pētnieciskais potenciāls, lai dotu atzinumu, vai Latvijā ir priekšnoteikumi augstākās zinātniskās institūcijas dibināšanai [37, 38]. Bija arī nepieciešams kara un okupācijas izmocīto tautu kaut cik uzmunināt, parādot “pozitīvo”. PSRS ZA izveidoto komisiju Latv. PSR ZA organizēšanai vadīja izcils zinātnieks zoologs un parazitologs akadēmiķis Jevgeņijs Pavlovskis (1884–1965), kas savulaik bija docējis arī Pēterburgas Kara Medicīnas akadēmijā. Uzturoties Rīgā 1945. gada decembrī, J. Pavlovskis tikās arī ar P. Stradiņu un iepazinās ar viņa Medicīnas vēstures muzeju [39], kurš Pavlovskim imponēja (sk. Pavlovska rakstu [40]). Vēlāk J. Pavlovskis sniedza muzejam vērtīgus dāvinājumus [41]. Saprotais, medicīnas vēstures muzejs pats par sevi neraksturoja ne Latvijas tālaika situāciju, ne tās zinātnisko potenciālu, taču tas bija viens no negaidītiem un patīkami pārsteidzošiem jauniem akcentiem, kas palika atmiņā, jo kara izpostītajai Latvijai nebija īpaši ar ko lepoties. Tādā kārtā arī Medicīnas muzeja pastāvēšana savā ziņā labvēlīgi ietekmēja arī ZA izveidošanu Latvijā, tāpat kā tā veicināja paša P. Stradiņa ievēlēšanu gan PSRS Medicīnas Zinātņu akadēmijā, gan arī 1946. gada februārī izveidotās Latvijas PSR ZA pirmajā personālsastāvā. Taču, saprotams, tie bija blakusmomenti.

Galvenais un pārsteidzošākais bija tas, ka šajā Latvijai visumā nelabvēlīgajā dramatiskajā vēstures pavērsienā tik īsā laikā Rīgā varēja izveidoties patiešām unikāla (pat starptautiskos mērogos vērtējot!) zinātniska un izglītojoša institūcija. 19 istabās un 2 lielās zālēs (pēc citām ziņām 23 telpās – dažas telpas atradās ārpus barakas) bija izvietota sistemātiska ekspozīcija, kurā bija 3000 priekšmetu. Muzejā bija pirmatnējo tautu ārstniecības nodaļa, seno laiku medicīnas nodaļa, Viduslaiku medicīnas nodaļa, Jauno un jaunāko laiku medicīnas nodaļa, bez tam bija atsevišķas nodaļas latviešu, krievu un Austrumu medicīnai, bija iekārtota aptieku nodaļa un kara medicīnas nodaļa. Atceros, ka muzeja atklāšanas dienās priekštelpā pie ieejas uz lieliem aptumšošanas papīriem tika uzzīmēti dižo medicīnas klasiķu portreti, arī Imhoteps, Hipokrats, Galēns, Avicenna, Vezālijs, Paracelsus, Hārvijs, Pastērs, Listers, Pirogovs, Pavlovs, Mečņikovs un vēl citi – galvenā zīmētāja bija Irēne Stradiņa, arī viņas studiju biedri Mākslas akadēmijā. No likvidētās Teoloģijas fakultātes Bartuševiskis bija pārvedis senās Bābeles un Ēģiptes tekstu ģipša nolējumus, arī Hammurapi kodeksa staba nolējumu. Daudz bija paša P. Stradiņa iegūti priekšmeti no kolekcionāriem, vecu mantu uzpircējiem, likvidēto privāto aptieku vai bukzinistu veikalu priekšmeti, senas grāmatas, daži priekšmeti iegūti pat

utilitjēlielu savākšanas punktus. Kādus priekšmetus deponēja no “lielo” Rīgas muzeju rezerves fondiem, arī 3. gs. Ēģiptes mūmiju (tā gan ienāca mazliet vēlāk – mūmija skaitījās pazaudēta 1915. gadā Rīgas evakuācijas laikā un tika atrasta fondos pēc 33 gadiem), Rīgas bendes zobenu un pēdējo Rīgā nocirsto roku (no Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeja). Arī senās Rīgas aptiekas inventārs, šķiet, nāca no bij. Doma muzeja. Bija seno apģērbu, mēbeļu, mākslas priekšmetu, acēju, ķirurģisko instrumentu, darbarīku paraugi – dažām lietām bija attāls sakars ar medicīnu, taču tās veidoja dažādu laikmetu fonu – palīdzēja atainot attiecīgās civilizācijas dzīvesveidu, higiēnu, kultūras īpatnības. Profesors P. Stradiņš bija savācis pietiekami materiāla, lai izveidotu vairāk vai mazāk viengabalainu ekspozīciju, kas aptvertu vai vismaz dotu vispārēju ieskatu pasaules medicīnā tās attīstības gaitā.

Skatītājus īpaši saistīja latviešu tautas medicīnas nodaļa piecās prāvās telpās ar saimes istabu, pirti, raganas istabu, ko bija veidojusi Marija Ferliņa, “pēdējā ragana” (no zintnieku dzimtas). Muzejā bija eksponēti arī bojāti 20. gs. ieroču paraugi, lai parādītu militāro medicīnu un traumas. Šīs nodaļas muzejā vēlāk pārbaudīja milicijas vai drošības dienesta darbinieki (varbūt arī sakarā ar runām par nacionālo partizānu nobēdzināšanu slimnīcā?). Tas bija nepatīkams starpgadījums un kara medicīnas nodaļa drīz vien bija jālikvidē. Nozīmīga bija P. Stradiņa līdzdalība akadēmiķa I. Strašuna vadītajā Vissavienības medicīnas vēstures dekādē Maskavā 1946. gada februārī, kur P. Stradiņš uzstājās ar ziņojumiem par savu muzeju, par medicīnas vēstures pasniegšanu un par tautas medicīnas pētīšanu [3]. Muzejs bija “izgājis” plašākā pasaulē.

Bija arī lielāki nodomi. Tā, savā 1946. gada 26. marta iesniegumā rektoram M. Kadekam, kurā izklāstīts tiem laikiem fantastisks “medicīnas pilsētiņas” projekts Pārdaugavā, P. Stradiņš rosina citu ēku skaitā celt arī Medicīnas vēstures muzeja ēku 1500 m² platībā. Katrā ziņā, pirmā jau 1945. gadā parādītā varbūt nedaudz butaforiskā ekspozīcija bija spīdoša improvizācija, inscenējums. Domāju, ka arī P. Stradiņa intelektuālajam kontaktam ar režisoru Eduardu Smilģi, aktieri un rakstnieku J. Mihelsonu (Rutku tēvu) bija zināma nozīme. Taču par galveno 40. gadu beigās kļuva sadarbība ar gleznotājiem, jo profesors P. Stradiņš mazāk paljāvās uz fotogrāfiju (kuru kvalitāte tajā laikā bija diezgan bēdīga), bet vairāk uz personu un notikumu attēlojumu zīmējumos, gleznās, grafikās. Muzeja attīstības pirmais posms saistās ar medicīnas attēlojumu gleznās.

IV. Palīgi muzeja veidošanā, gleznotāji. Funkcionēšana ZA sastāvā (līdz 1952)

Pirmajos pēckara gados (1944–1946) muzejs darbojās LVU Medicīnas fakultātes sastāvā, ciešā kontaktā ar slimnīcu, jo P. Stradiņš pats bija šajā laikā gan dekāns, gan slimnīcas galvenais ārsts. Pēc tam P. Stradiņš panāca, ka uz laiku (1946–1952) medicīnas vēstures muzejs pusoficiāli tika iekļauts jaundibinātās Zinātņu akadēmijas sastāvā, kur profesors pats bija Bioloģijas un eksperimentālās medicīnas institūta direktors (1946–1951). Tas ļāva piesaistīt kaut nedaudzus

algotus līdzstrādniekus vai izmantot attiecīgo iestāžu administratīvo potenciālu (arī līdzekļus) muzeja veidošanai, jo pirmajos gados birokrātiskās procedūras vēl nebija tik krasi izteiktas.

Ierosinājums Medicīnas vēstures muzeju pievienot Zinātņu akadēmijai tika formāli akceptēts drīz pēc ZA dibināšanas 1946. gada 25. jūlijā P. Lejiņa vadītajā prezidija sēdē. Muzejam bija paredzētas divas daļas – P. Stradiņa paša muzejs (25 istabu apjomā) un mūžībā aizgājušā prof. P. Sniķera vērtīgās mākslas priekšmetu kolekcijas Mežaparkā. Priekšlikumu atbalstīja LPSR Ministru padome, taču birokrātisku šķēršļu dēļ lēmums pilnīgi neīstenojās – P. Sniķera māju pārņēma Rīgas izpildkomiteja bērnu dārza iekārtošanai, bet P. Stradiņa muzeja baraka joprojām palika Veselības aizsardzības ministrijas (resp. slimnīcas) bilancē, tādēļ ZA nedrīkstēja ne finansēt, ne apmaksāt telpu uzturēšanu, apkurināšanu, apsargāšanu, elementārus remontus (jumta labošanu u. tml.) [37]. Tiesa, visas Bioloģijas un eksperimentālās medicīnas institūta pētnieciskās struktūras (arī direkcija) izvietojās turpat slimnīcas teritorijā, tikai citā, I. pasaules kara laikā celtajā barakā, un kamēr P. Stradiņš bija šīs iestādes vadītājs, viņš daļēji spēja uzturēt arī muzeju.

Jāatzīmē, ka 1946. gadā ZA vispār pārņēma pirms tam LVU sastāvā funkcionējušos pētnieciskos institūtus un savos pirmajos pastāvēšanas gados tā oficiāli aprūpēja arī citus muzejus: tā, no 1946. līdz 1963. gadam ZA sastāvā darbojās Raiņa muzejs, kuram 1951. gadā tika pievienots arī Literatūras muzejs, 1946. gadā ZA sastāvā uz laiku nonāca arī J. Grestes organizētais un vadītais Latvijas Derīgo izrakteņu muzejs. Bija pat doma par Valsts vēstures muzeja un Brīvības muzeja iekļaušanu ZA sastāvā, kas gan neīstenojās. Katrā ziņā, pirmo ZA vadītāju attieksme pret muzeju funkcionēšanu ZA sastāvā bija pretimnākoša un tikai līdz ar ZA sistēmas tīri pētniecisko funkciju konkretizēšanu muzeji pamazām tika “izstumti” – toties ZA sastāvā palika abas lielās bibliotēkas: Fundamentālā (bij. *Bibliotheca Rigensis*) un Misiņa bibliotēka.

Par MVM peripētijām runāts LPSR ZA Prezidija paplašinātā 1948. gada 7. oktobra sēdē, piedaloties arī LKP CK sekretāram A. Pelšem, kurā kritizēti trūkumi ZA darbā un skarts arī Medicīnas vēstures muzejs, sakarā ar tur notikušo ugunsgrēku. ZA partijas organizācijas sekretārs un lietu pārvaldnieks, vecs pagrīdnīks un politikomisārs Jēkabs Vecvagars P. Stradiņam pārmeta nolaidību, kuras dēļ 1947. gadā tieši Leņina nāves dienā Muzeja telpās noticis ugunsgrēks:

“Ziniet, ka gadu atpakaļ Leņina nāves dienā nodega prof. Stradiņa muzejs. Kāpēc nodega? Darba disciplīna zema. Dežuranta nebija pie Jums. Katrs varēja iet un darīt, ko grib. Nebūtu liela nelaime, ja nodegtu Jūsu muzejs [izcēlums mans, – J. S.], bet vairāk kā desmit tūkstošu rubļu vērtībā valsts manta aizgāja bojā” [42].

Protams, J. Vecvagars akcentē bojāto valsts īpašumu – taču plaukti, inventāra zudumi bija samērā nenozīmīgi, vairāk žēl apdegušo vērtīgo grāmatu. Tomēr Vecvagara sacītajā ir arī racionāls kodols – patiešām, muzejā nebija nodrošināta apsardze un drošības tehnika, valdīja haoss. Pēc paša P. Stradiņa domām, ugunsgrēku izraisīja apstākļi, ka līdzās bibliotēkas telpai muzejā tika turēti arī ķirurģiskās

klīnikas spirts, kuru acīmredzot kāds nozadzis un pēdu slēpšanai tika inscenēta neliela ugunsnelaime. Uz laiku pazuda arī Rīgas bendes zobens, kas vēlāk gan atradās un tika atdots Rīgas Vēstures muzejam. Varētu būt tikušas izvazātas arī citas mantas, kaut gan jābrīnās, ka izvazāts bija vēl tik maz. Lai uzlabotu stāvokli, P. Stradiņš mazajā istabiņā pie bibliotēkas iekārtoja uz dzīvi savu "klīnikas audzudēļu" sanitāru Mihailu Kupecu ("Mišu"), baltkrievu jaunieci, kas 1946. gadā Latgalē tika sakropļots akcijās pret bandītiem, bet P. Stradiņa klīnikā atkopās un vēlāk kļuva par atzītu praktizējošu ārstu Ainažos (M. Kupeca liktenstāsts ievietots "Acta Medico-Historica Rigensia" 3. sējumā [43]).

Pēc N. Stradiņas atmiņām, pirmais Medicīnas vēstures muzeja pārzinis bija Jānis Jākobsons (1879–1950) – prof. P. Stradiņa paziņa vēl no pirmskara laikiem, kādreizējais Veselības veicināšanas biedrības valdes loceklis un profesora meitas Maijas Sosāres krusttēvs [44,45]. J. Jākobsons savulaik bija bijis aktīvs 1905. gada notikumu dalībnieks (gadu nosēdējis cietumā), vēlāk mācījies RPI, beidzis LU Lauksaimniecības fakultāti Rīgā 1927. gadā kā agronoms, strādājis par vecāko meža darbu inspektoru un Valsts kontroles revidentu, 1944.–1946. gada bijis Latvijas PSR Meža materiālu pludināšanas tresta ražošanas tehniskās daļas priekšnieks. Kad zaudējis darbu ministrijā kā veco laiku ierēdnis, 1946. gada novembrī uzņēmies darbu pie P. Stradiņa. Kā liecina J. Jākobsona darba anketa, viņš pieņemts darbā Bioloģijas un eksperimentālās medicīnas institūtā par direktora vietnieku administratīvi saimnieciskā darbā, bet drīz vien šo amatu ieņem jau citi – Marnics un Vorobjovs, kamēr Jākobsons ieskaitīts par institūta jaunāko zinātnisko līdzstrādnieku. Acīmredzot šajā laikā viņš faktiski veicis muzeja pārziņa pienākumus, kaut gan personiskajā lietā (līdz 1950. gada novembrim) tas neatspoguļojas. J. Jākobsons sirga ar leukēmiju un, šķiet, vairs intensīvi strādāt nespēja. Neapšaubāmi viņš bija godīgs un precīzs cilvēks, taču muzeja labā varēja veikt vienīgi saimnieciski tehniska rakstura uzdevumus kā sagādnieks, transporta organizētājs, reģistrētājs u. tml. Muzeja pārziņa amatā viņam sekoja Aleksandrs Teters (1892–1969), cara laiku kara inženieris, Lāčplēša ordeņa kavalieris, viens no varoņiem cīņā pret Bermontu, kas 1919. gada 14. oktobrī nodrošināja "Lībekas tilta" atvēršanu un uzraudzību Rīgā [46, 47]. Arī viņš bijis revidents un akcīzes kontrolieris, taču arī aizrautīgs etnogrāfisku priekšmetu kolekcionārs (par viņu sīkāk – viņa dēla akadēmiķa G. Tetera rakstā [48]). A. Teters strādāja par muzeja pārzini no 1948. gada 15. jūlija līdz 1950. gada 25. jūlijam [46]. Vēlāk P. Stradiņa proponētās kandidatūras – Dr. Linīņa, Dr. Morgenšterns un b. Staņa (vai arhitekte M. Staņa pēc atstādināšanas no LVU?) tika noraidītas, bet darbā pieņēma nejausūs cilvēkus.

Īpaši pieminams vēl viens tālaika Medicīnas vēstures muzeja štata darbinieks – bibliotekārs. Tāds bija ievērojamais literāts, kultūrvēsturnieks un dievturības ideologs, žurnāla "Labietis" redaktors Alfreds Goba (1899–1972), J. Alunāna, Kronvalda Ata, J. Zvaigznītes, Doku Ata, A. Austriņa, J. Neikena u. c. latviešu literatūras klasiķu biogrāfs vai kopoto rakstu izdevējs pirmskara gados, Maskavas Šaņavska tautas universitātes audzēknis [49, 207.–208. lpp.]. P. Stradiņš pieņēmis

A. Gobu darbā 1946. g. jūlijā, tūdaļ pēc tam, kad Goba bija atbrīvojies no pusotra gada aresta par pretpadomju darbību un pēc izmeklēšanas atbrīvots un rehabilitēts [50]. Goba strādāja par muzeja bibliotekāru līdz 1948. gada 1. jūlijam, kad atbrīvots no darba. P. Stradiņš bija iecerējis veikt kopā ar A. Gobu pētniecisku darbu par latviešu tautas ārstniecību pēc folkloras materiāliem (buramvārdiem, ticējumiem, paražām, tautas dziesmām un pasakām), paredzot par šo problemātiku 1948. gadā publicēt monogrāfiju, kā arī izmantot savāktos materiālus Medicīnas vēstures muzeja papildināšanai. Šī darba anotācija publicēta ZA darba plānos 1947. gadam [51], bet plašāks pētniecisko darbu plāns par problemātiku "Latvijas PSR medicīnas vēsture" – ZA pirmās piegades pētījumu plāna projektā [52]. Tādā kārtā jau šajā laikā Medicīnas vēstures muzejs bija iecerēts kā zinātniskās pētniecības iestāde "Medicīnas vēstures muzejs un arhīvs", un A. Gobu varētu uzskatīt par pirmo zinātnisko darbinieku muzejā. Acīmredzot viņa darbs nevarēja tikt izvērstis un publicēts (līdz "Berklava atkusnim" A. Goba skaitījās "nepublicējams" autors), taču pati viņa līdzdalība muzejā ir ievērojama cienīga.

Uzticams P. Stradiņa palīgs muzeja veidošanā bija vecais galdnieks – meistars Augusts Kučs, piestaigāja arī pulksteņmeistars Ernests Aide un citi amatnieki, taču šajā laikā visvairāk ap muzeju apgrozījās gleznotāji, jo kopš 40. gadu vidus P. Stradiņš par muzeja ģenerālo līniju bija izvēlējis izcilu mediķu portretēšanu un dažādu medicīnas pagātnes norišu atainošanu eļļas gleznās.

P. Stradiņa galvenais konsultants, domubiedrs un palīgs bija izcilais gleznotājs portretists profesors Jānis Roberts Tillbergs (1880–1972) [53], kuru P. Stradiņš 1954. gadā pat vēlējās redzēt muzeja direktora amatā [5, c. 689]. Daudzu mediķu portretēšana notika pēc P. Stradiņa pasūtījuma J. R. Tillberga pārraudzībā. Visproduktīvākais no muzeja darbā iesaistītajiem gleznotājiem bija J. R. Tillberga skolnieks gleznotājs Voldemārs Caune (1901–1975), kurš savas "nepareizās" biogrāfijas dēļ nevarēja dabūt mākslinieka darbu [54,55]. Pēc legalizēšanās viņš tika iesaistīts vispirms darbā slimnīcā par sanitāru, taču faktiski visu laiku profesionālā līmenī gleznoja mediķu portretus. Caune faktiski izveidoja varbūt pat 75% visu portretu P. Stradiņa muzejā, to kopskaits profesora mūža beigās pārsniedza 300. Par V. Cauni un viņa darbību MVM spilgtas atmiņas publicējis viņa dēls akadēmiķis A. Caune [54].

Muzejam pasūtījumus veica arī daudzi jaunākās paaudzes gleznotāji – Marta Lielkrasta-Leitlande, Romāns Tillbergs (prof. J. R. Tillberga dēls), Leo Kokle, Gunārs Čilītis, Pāvils Gladāns, Boļeslavs Daukšs, Tāļvaldis Strautmanis, tāpat profesora vecākā meita Irēne Stradiņa, epizodiski – tēlnieks Mārtiņš Zauris [56–59]. Pa darbam bija devuši gleznotājs Jēkabs Strazdiņš (pirms aresta), tēlnieks Kārlis Zemdega, pat Hilda Vīka bija gleznojusi muzejam kompozīciju "Sāpju māte" (kas sava mistiskā rakstura dēļ netika izstādīta), muzejā apgrozījās Jānis Brekte (akvarelēja senās Rīgas un Viļņas motīvus).

Par profesora P. Stradiņa mākslinieciskiem principiem muzeja veidošanā ir izteicies profesors J. R. Tillbergs [4, 198.–200. lpp.]:

“Profesors savā muzejā gribēja medicīnu parādīt ļoti plašos mērogos – no antīkās pasaules cauri viduslaikiem līdz padomju medicīnai. Sākumā atsevišķi attīstības posmi ekspozīcijā vairāk bija pārstāvēti ar fotogrāfijām, taču profesors visu gribēja atveidot solidāk un fundamentālāk – portretos un žanra glezņojumos.

[...] man bija jāglezno Muzeja ekspozīcijai daudz slavenu medicīnas vīru portreti. Vēl biežāk – glezņojumus aizsāka jaunākie mākslinieki, bet manā kompetencē bija jau pusgatavu darbu nobeigšana, izlabošana vai pārgleznošana, kā arī retušēšanas un restaurēšanas darbs. [...], darbs šādā virzienā mani ļoti ieinteresēja – bija jāiedziļinās senu laikmetu stilā un tipāžā, lai spētu tos iespējami precīzi atdarināt. Allaž bija vēl jāpatur arī, kāds ietvars varētu derēt tai vai citai gleznei. Profesora rīcībā bija savākta vesela gleznu ietvaru kolekcija – viņš pazina visus Rīgas antikvārus un rāmju meistarus, kas tad arī viņam padeva ziņu, tikko bija parādījies kāds senatnīgs ietvars. [...]

Muzeja mākslinieciskajā veidošanā profesora P. Stradiņa līnija allaž bija tāda – glezņojumā nav tik daudz svarīga individuāli mākslinieciska pieeja, cik precīza o b j e k t a atklāšana. Nevarēja jau arī nemaz citādi Medicīnas vēstures muzeja veidošanas uzdevumam pieiet, kā vien stingri reālistiski, – atklājot portretējamās personas līdzību un rūpīgi atveidojot laikmeta stilu. Turklāt dižie pagātnes korifeji māksliniekam jāportretē ar pietāti – viņiem piedienīgā, cienīgā kārtā.

Viens otrs no jaunajiem māksliniekiem dažkārt taisīja “izlēcienu ar pindzeli”, turklāt nespējot ne vien portretā ielikt līdzību, bet arī galīgi izkropļojot laikmeta stilu, piemēram, 18. gadsimta parūkās tērptos vīrus attēlojot ar “īsti moderniem” triepieniem. Radīt vizionāru triepienu, kas skatītāja domu novirza uz pavisam kaut ko citu – ne uz priekšmetu, bet uz mākslinieka individualitāti, – šāda pieeja Medicīnas vēstures muzejā nepavisam nebija kultivējama.

Reizē profesors P. Stradiņš prata vērtēt arī māksliniecisko līmeni. Kad portreti bija padevušies diletantiski vai profesionāli nemākulīgi, šajos gadījumos viņš griezās pie manis pēc palīdzības to pārveidošanā. Savā ziņā izlabot šādus darbus bija gandrīz vieglāk, nekā pārveidot tādus, kur bieži uztrieptajā “modernajā” glezņojumā šad tad bija pat jākasa nost vesela “ģenialitātes” kārtā, lai varētu tikt pie pareizas cilvēka un laikmeta izpratnes.

Teiktais raksturo profesora P. Stradiņa pieeju sava Muzeja mākslinieciskajā veidošanā. Šajā ziņā mēs abi bijām pilnīgi vienās domās.

[...] gleznas es lielākoties pabeidzu, papildināju vai pārgleznoju, taču vairākus portretus devu arī pats, gleznojot galvenokārt pēc fotogrāfijām. Cik īsti muzejā sanācis manu portretu un kurus mediķus esmu portretējis, nevaru vairs labi atcerēties. Kā kuriozu var minēt, ka reiz biju uzgleznojis pēc fotogrāfijas vienu no medicīnas korifejiem. Kāds no prominentiem Muzeja viesiem – sirms profesors, kurš savā laikā ļoti labi bija pazinis portretā attēloto, pārsteigts par līdzību, esot noteicis: “Jā, jā, tāds tieši viņš izskatījās – tieši tāds, kad bija skaidrā... [...]

Profesors man bija pat iekārtojis nelielu ateljē slimnīcas ēkā, kur varēju netraucēti strādāt, aizsākot vai izlabojot gan portretus, gan lielākus žanra darbus.

[...] kara laikā profesors Stradiņš bija izglābis manu diplomdarbu "Pieta", pārņemot to no izklīdinātās prof. P. Sniķera privātās kolekcijas. Tā nu šis mans darbs neilgu laiku ir figurējis arī Medicīnas muzeja ekspozīcijā koka barakā, bet vēlāk, pēc manas atgriešanās Rīgā, profesors Stradiņš to tūdaļ nodeva man."

Savukārt pazīstamais gleznotājs Uldis Zemzaris, kurš tāpat kā Jānis Pauluks, arī iestaigāja muzejā, bet kategoriski nepiekrīta tā veidošanas koncepcijai, savā esejā par Irēnes Stradiņas traģisko likteni "Pārmetums" izsacījās kritiski: "Medicīnas vēstures muzejā, kas ir viens no [Irēnes] tēva lieluma pieminekļiem, meklējiet pārmetumu tam, ka šeit ir gan daudz butaforizētu senās medicīnas vēstures mirkļu, bilžaini papildināts enciklopēdisks materiāls, bet tomēr maz mākslas. [...] Mākslai neko nav devuši Medicīnas vēstures muzeja perturbatīvie pasūtījumi. Pēc fotogrāfijām gatavot seno ārstu un zinātnieku ģimenes zeltītos rāmjos uzņēmas mākslas jauniņi vai neatzītie, pēc tam lielākie meistari turpināja, ja tiem bija vajadzīgs kāds profesora Stradiņa pakalpojums vai steidzīgs honorārs. Pašās beigās visām bildēm "pāri gāja" Jānis Roberts Tillbergs, ieberžot vienaldzīgu kraplaku visos vaigos un ausīs. Medicīnas vēstures muzeja bezpersonisko bilžu un kopiju mākslinieciskā vērtība diemžēl ir zema. Tieši pret to vajadzēja sacelties meitas Irēnes gleznotājas garam, bet viņa pati ieslīga šo mākslas imitāciju ražošanā, kavējot savas īstās jaunrades veidošanos. [...] Viņa pārlietu dievināja savu tēvu, un kad profesors Pauls Stradiņš bija miris, Irēnes sēras izpaudās vēl lielākā atbildības sajūtā un rūpēs par Medicīnas vēstures muzeju. Gleznotāja tur iekārtoja profesora piemiņas istabu, rakstīja anotācijas eksponātiem, cīnījās par tēva principu ievērošanu, pat par visu veco rāmju saglabāšanu ekspozīcijā" [60, 253. lpp.].

Patiešām Irēne Stradiņa (1925–1972) devusi muzejam daudz gleznu [60, 61]. Tēva ietekmē viņa uzgleznojusi savu varenāko figurālo kompozīciju – diplomdarbu "Pirogovs Sevostopolē" (1949), kur krievu ķirurģu N. Pirogovu pozējis P. Stradiņš pats. Šī glezna savulaik ir tikusi daudzkārt reproducēta, eksponēta izstādēs PSRS un ārzemēs, godalgota Latvijas mākslas dekādē Maskavā (1955); pašreiz tā eksponēta Medicīnas vēstures muzejā. No citām I. Stradiņas gleznām muzejā pieminamas "Avicenna" (1952, vēlāk reproducēta uz PSRS pasta aploksnēm), "Galēns Kolizejā" (1959), "Profesora K. Rudziša portrets" (1950), "Pauls Stradiņš operācijas zālē" (1956). Irēne atstājusi savas atmiņas par tēvu un viņa muzeju [4, 189.–193. lpp.].

"Tēvs par saviem līdzekļiem izremontēja pamesto baraku iepretī lielajai operāciju zālei un izkāra tur gleznas. Atceros, ka tēvs mani, toreiz vēl Mākslas akadēmijas studenti, bieži ņēma līdz uz šo veco baraku, kur laikā no 1944. līdz 1949. gadam bija izkārtota visa muzeja ekspozīcija. Vēlu vakaros mēs bieži klejojām pa lielajām patumšajām zālēm un tēvs rādīja un stāstīja par lielajām personībām un ievērojamiem notikumiem medicīnas vēsturē. Kopīgi radās ideja attēlot gleznā lielo renesanses anatomu Vežāliju, kas ielavījies pilsētas kapličā un nozadzis līķi, nesis to, paslēptu zem apmetņa uz savu laboratoriju, lai izmantotu anatomijas studijām; mūžīgi klejojošo "brīnumārstu" Paracelzu, viduslaiku mūkus, kas nodarbojās arī ar

ārstniecību. No jaunajiem laikiem bija paredzēts attēlot lielo mikrobu pētnieku Kohu, Pastēru, Rū; vēl daudz, neskaitāmu uzdevumu saņēmumu no tēva.

Jāsaka, ka bieži bija pat grūti sekot tēva plašajai un bagātajai fantāzijai – viņa ekskursiem medicīnas vēsturē, un māksliniekam nebija viegli apmierināt viņa vajadzības”.

Ar Medicīnas vēstures muzeju saistās apdāvinātā gleznotāja Leo Kokles (1924–1964) vesels mūža posms. Kaut L. Kokle formāli skaitījās štata darbinieks 1947.–1948. gadā kā Latvijas PSR ZA Bioloģijas un eksperimentālās medicīnas institūta fotogrāfs, bet ar 1948. gada turpat pārskaitīts par ārstata mulāžistu [53], faktiski viņš muzejā pavadīja laika posmu no 1947. gada (pēc izslēgšanas no Mākslas akadēmijas) līdz 1953. gadam. Jau studiju laikā profesors bija acinājis Leo (Irēnes kursa biedru) apskatīt un iztīrīt gleznu muzejā:

“Nerēķinoties ar laiku, profesors ar lielu sirsnību iepazīstināja mani ar katru sīkumu, saprotami izklāstīja visnopietnākos jautājumus. Ar profesora atļauju man līdz nāca arī mani kolēģi mākslinieki, un muzejs jau pašā sākumā kļuva mums tuvs un dārgs. Neskatoties uz lielo dzīves pieredzi un augsto sabiedrisko stāvokli, profesoram piemita īpašība ieklausīties arī citu spriedumos. Arī katrs mūsu, jauno un nepieredzējušo mākslinieku, priekšlikums vai padoms nepalika bez ievērības” [...] [63].

Citās piezīmēs L. Kokle raksta:

“1948. gadā, kad slimības dēļ man radās materiālas grūtības, profesors iesaistīja mani savā muzejā kā štata mākslinieku. Kopējā darbā mūsu attiecības kļuva sevišķi tuvas. Tolaik arī mana māte bija profesora ģimenes māsaiņiece, kļuva savs cilvēks viņa namā. Pateicoties šiem apstākļiem, es biju nodrošināts, man nebija jāatsakās no mērķa kļūt par mākslinieku. (...) Bez manis muzejā tolaik strādāja vēl otrs mākslinieks – G. Cīlītis, kā arī citi meistari. (...) Profesors sniedza mums ne tikai materiālu palīdzību, pie tam no savas kabatas, bet arī morālu atbalstu. Viņš bieži pirka mums krāsas, vienmēr iedvesa gara možumu.”[62, 42. lpp.].

Leo Kokles lielākais darbs – dižo medicīnas korifeju kopportrets uz antīku celtni un gaiši zilu dienviņu debesu fona 6,59 x 1,57 m formātā (kopija no sienas gleznojuma Sorbonas universitātes Medicīnas fakultātē, tagad Dekarta Medicīnas fakultātes muzejā) – bija iecerēts kā muzeja barakas lielās zāles centrālais akcents. Kaut arī tā bija kopija, tomēr L. Kokle to uzskatīja par savu “līdz šim varenāko darbu” (kā viņš rakstīja 1950. gada 5. oktobra vēstulē P. Stradiņam), lūgdams neļaut šo darbu pārgleznot vai uzlabot kādam citam (resp., prof. J. R. Tillbergam), jo “tās būtu lielas sāpes man un arī kāda maza gleznotāja apvainojums” (vēstule publicēta [62, 43. lpp.]). Vēlāk (1962. gadā) pēc atmiņas L. Kokle uzgleznoja izteiksmīgu paša prof. P. Stradiņa portretu, kas tagad ieņem goda vietu Medicīnas vēstures muzejā [63].

Par preparatoru muzejā, respektīvi, Bioloģijas un eksperimentālās medicīnas institūtā, 1947.–1948. gadā strādājis pazīstamais mākslinieks Gunārs Cīlītis (1927–2007), kurš kādu brīdi pat bijis iecerēts par muzeja pārzini, bet

samērā drīz atskaitīts no institūta štatiem “darba kavējumu dēļ”. Šo sava mūža posmu kolorīti raksturojis mākslinieks pats [64].

Tādas ir mākslinieku liecības par gaisotni muzejā, kas sīkāk raksturota arī “*Acta Medico-Historica Rigensia*” sarunā [21].

Kaut arī ne visām gleznām perfekts izpildījums, daudzas gleznotas pēc fotogrāfijām samērā pavišā, tomēr šajā laikā izveidota vienreizēji plaša medicīnu portretu (īpaši krievu un padomju medicīnu) galerija.

Šo rindu autoru jau zēna vecumā tēvs kopš 1945. gada iesaistīja muzeja veidošanā – man bija jāmeklē norādnes vecās grāmatās, sižeti, epizodiski jāpalīdz ekspozīciju izveidē, priekšmetu pārvietošanā un vienu otru reizi arī jāvada ekskursijas, kad tēvam pavisam nebija laika.

Vispār, profesors P. Stradiņš centās muzeja veidošanas pasākumos iesaistīt gan savus ģimenes locekļus, gan arī klīnikas ārstus. Par ārstu atraušanu no tenisa spēles, lai kārtotu priekšmetus līdzās esošajā barakā, ar humoru rakstījis pazīstamais urologs LZA goda doktors Eduards Smiltens [65, 275. lpp.]:

“Jau pirms 1940. gada prof. P. Stradiņš sāka vākt medicīnas vēstures eksponātus. Varbūt tas notika vēl krietni agrāk. Mēs, studenti – klīnikas voluntieri, to sevišķi izjutām. Iepretim prof. P. Stradiņa mājai slimnīcas sētā bija t.s. Stradiņa vārtiņi. No tiem sākās ceļš, kas virzījās gar tenisa laukumu, kur mēs pēc grūtām operācijām spēlējām tenisu, lai “izvēdinātu” plaušas pēc ilgstošām ētera narkozēm. Un tad gadījās, ka vārtiņos noskanēja atslēgu klikšķis (prof. Stradiņam bija patiesi varena atslēgu “bunte”), atvērās vārtiņi un uz celiņa parādījās profesora salīkušais augums. Redzējām, ka profesoram ir kaut kas padusē: – “Kolēģi, vai Jūs man nepalīdzēsiet pielikt šo bildi pie sienas?” – Cauri bija ar tenisu! Mums bija pilnīgi skaidrs, ka profesors naktī kaut ko domā, pārdomā, pārkārto, atrod kādas jaunas idejas un tās tūlīt steidz realizēt. Citādi jau nevarēja būt, jo to pašu bildi, ko šodien mēs piekāram vienā vietā, pēc dažām dienām pārkārām citā.”

Arī Dr. Ņina Stradiņa (1897–1991), saņemot Paula Stradiņa balvu sava vīra 90 dzimšanas dienā 1986. gadā, izteicās, ka viņa bijusi tikai vīra līdzgaitniece, “попутчица” un muzeja veidošanu uztvērusi dalītām jūtām. No vienas puses, izpratusi un atbalstījusi vīra grandiozo mūža ieceri, no otras puses, sirdījusies, ka tādējādi tērēta ģimenes budžeta prāva daļa un viņai bijis jāknapiņās saimniecības lietās, jātrauj bērniem. Turklāt visai bieži vīrs negaidīti pavēstījis, ka tūdaļ muzejā ieradīšoties ievērojami viesi, kas pēc tam jāuzņem arī mājās (“Cik Tev vaj’g?”). Arī tas esot izsisis no ritma, jo šādas situācijas atkārtojušās pārāk bieži. Pēc profesora nāves Ņ. Stradiņa bija muzeja zinātniskās padomes locekle, “cīnījās” ar O. Krūmiņu, I. Lietuvieti, H. Hanzenu par P. Stradiņa muzeja koncepciju saglabāšanu, sūdzējās P. Gērķem, E. Ankupei, cenždamās aizstāvēt nelaiķa vīra ieceres (sk. pielikumā).

Pēc 1948. gada muzejā arvien bija jāpaplašina krievu un padomju medicīnas nodaļa sakarā ar kompartijas ideologu uzdevumu pirmām kārtām parādīt “tēvzemes zinātni” un izcelt krievu zinātnieku (arī medicīnu) prioritāti bezmaz vai

visos atklājumos un izgudrojumos, stiprināt padomju patriotismu. Tāda bija laikmeta un paša J. Staļina diktēta prasība, taču jāatzīst, ka šī nodaļa P. Stradiņa mūža laikā tomēr nekad nekļuva par dominējošo muzejā, saglabājās saprātīgs samērs starp dažādu tautu un valstu zinātniekiem, tiesa, "pieklusinot" Rietumu devumu un arī latviešu pirmskara medicīnas tradīcijas.

Muzeju apmeklēja daudzas Latvijas skolotāju, medicīnas, arhitektūras studentu, ārstu un medicīnas māsu, kara ārstu ekskursijas, viesi no Lietuvas, Baltkrievijas, Krievijas, Igaunijas, Uzbekijas, Armēnijas, Gruzijas, Ukrainas, Azerbaidžānas, Tatarstanas, Udmurtijas, par muzeju šad tad rakstīja Vissavienības presē.

Muzeja apmeklētāju vidū bija ne mazums medicīmu, kuri paši iegājuši medicīnas vēsturē. Atceros, muzeju apskatīja akadēmiķi A. Bakuļevs, P. Anohins, L. Orbeli, J. Pavlovskis, J. Džanelidze, K. Bikovs, V. Vojačeks, V. Giljarovskis, I. Davidovskis, A. Krjukovs, P. Kuprijanovs, A. Savinihs, A. Speranskis, V. Šamovs, A. Lietavietis, pirmais Krievijas Federācijas veselības tautas komisārs N. Semaško, prof. N. Jelanskis u. c., viss tālaika Krievijas medicīnas "zieds". Apmeklētāju viesu grāmatā rodami arī PSRS ZA akadēmiķu, piemēram, slavenā orientālista N. Konrāda, bioķīmiķa A. Braunšteina u. c. paraksti. Viņi bieži vien deva padomus, atsūtīja savus materiālus vai fotodokumentus, sniedza morālu atbalstu muzejam. Slavenais ķirurgs Sergejs Judins daudzkārt izteicās, ka muzejs būtu pārceļams uz Maskavu. Vienu otru viesi fotografēja, bet Saratovas ķirurģu profesoru S. Mirovtorcevu Rīgas jūrmalā portretēja. Tas paplašināja muzeja kolekciju un savā ziņā cēla tā prestižu. Vienu no atsauksmēm rakstījis izcilais fiziologs akadēmiķis P. Anohins kopā ar akadēmiķi A. Speranski:

"Spēcīgs iespaids. Tikai liela entuziasta neatlaidība varēja nodrošināt tik žilbinošas sekmes. Esam pārliecināti, ka uz šī lieliskā muzeja bāzes tiks organizēta un izaugs pasaules mēroga iestāde". (1946. gada 6. jūlijā) Savās atsauksmēs profesori allaž izcēla Medicīnas vēstures muzeja lielo vērtību, taču uzsvēra arī tā ārkārtīgi smago telpu stāvokli un nevērību, kādu pret to izrāda "augšās".

Kopš 1948. gada profesors P. Stradiņš atkal bija "*persona non grata*", kuru smagi kritizēja dažādās sanāksmēs ideoloģiska rakstura kļūdu dēļ un "aplamībām" kadru izvēlē. "Pulcē ap sevi politiskā ziņā sakompromitējušās personas", sacīts kādā no P. Stradiņa dienesta raksturojumiem 1951. gadā. Šo tēzi var attiecināt ne tikai uz viņa skolniekiem ķirurģiskajā klīnikā, bij. leģiona ārstiem, bet arī uz daudziem viņa muzeja darbiniekiem. Gan A. Goba, gan A. Teters un J. Jākobsons, gan L. Kokle (arestēta un izsūtīta policista dēļ) un V. Caune, gan M. Lielkrasta-Leitlande, gan preparators R. Tillbergs (mobilizēts leģionā), pat prof. J. R. Tillbergs (1944. gada izbraucis uz Vāciju) bija politiski neuzticami. Profesora draugs un konsultants muzeja lietās arheologs Ādolfs Karnups (1904–1973), kuru P. Stradiņš jau 1945. gadā bija vēlējis iesaistīt arī sava Muzeja darbā, tika notiesāts par Latvijas valsts relikviju saglabāšanu (P. Stradiņš iestājās par Ā. Karnupu vēstulē prokurooram Mišutinam, taču, saprotams, bez rezultāta)[66].

Viss tas daļēji mainīja arī sākotnēji pozitīvo attieksmi pret Medicīnas vēstures

muzeju, kuram radās arī ne mazums nelabvēļu un skaugu. Kopš 1951. gada P. Stradiņš pārtrauca nodarboties ar ārsta privātpraksi, līdz ar to finansēt muzeja veidošanu viņam kļuva daudz grūtāk (jāatceras, ka ap 90% muzeja finansējuma ieguldīja profesors no saviem personiskajiem līdzekļiem un tikai nelielu daļu sedza valsts) un muzejam aizgāja visa viņa alga LPSR Zinātņu akadēmijā, vēlāk – arī Augstākās Padomes deputāta atalgojums. Muzeja juridiskais statuss joprojām nebija noteikts. Kaut arī prāva daļa muzeja priekšmetu bija iegādāti vai izgatavoti par profesora P. Stradiņa personiskajiem līdzekļiem, viņš neuzlūkoja muzeju par savu privātkolekciju, bet centās to nodot kādai valsts institūcijai, kas spētu nodrošināt tā tālākpastāvēšanu. Kā potenciālus “saimniekus” apsvēra Latv. PSR Zinātņu akadēmiju, Veselības aizsardzības ministriju vai Rīgas Medicīnas institūtu. Tika cīlāti pat tādi varianti kā muzeja nodošana PSRS Medicīnas Zinātņu akadēmijai, Lietuvas PSR Zinātņu akadēmijai vai N. Semaško Veselības aizsardzības un medicīnas vēstures institūtam Maskavā.

V. Cīņa par muzeja statusu. O. Krūmiņš un diorāmas

ZA nostāja Medicīnas vēstures muzeja pārņemšanā un oficiālā legalizēšanā ilgus gadus bija bijusi svārstīga. ZA Prezidija loceklis, Medicīnas, lauksaimniecības un bioloģijas nodaļas akadēmiķis sekretārs Aleksandrs Šmits bija noskaņots drīzāk negatīvi (kā to liecina arī krājumā publicētās E. Cielēna atmiņas [67] un arī publicējama P. Stradiņa iesnieguma faksimils).

1952. gada 5. februārī pēc akadēmiķa A. Šmita ziņojuma pieņemtajā Latv. PSR ZA Prezidija lēmumā sacīts, ka “1. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijai brīvu telpu trūkuma dēļ medicīnas vēstures muzeja organizēšanai nav iespējams izlietot un pieņemt Latv. PSR ZA īstenā locekļa profesora doktora P. Stradiņa šim nolūkam piedāvātās eksponātu kolekcijas, kas pieder viņam personiski; 2. Zinātņu akadēmija uzskata par lietderīgu un lūdz profesoru doktoru Paulu Stradiņu nodot savas vērtīgās eksponātu kolekcijas Latvijas PSR Veselības aizsardzības ministrijai, lai pie pēdējās organizētu Veselības aizsardzības vēstures muzeju.” [68]. Tas notika drīz pēc P. Stradiņa atstādināšanas no institūta direktora amata.

Jau 1952. gada jūlijā P. Stradiņš savā iesniegumā Ministru Padomes priekšsēdētājam Vilim Lācim (ar kopiju – Veselības aizsardzības ministram docentam Ādolfam Krausam) varēja rakstīt:

“Pēdējo 20 gadu laikā esmu savācis nozīmīgu materiālu kolekciju par medicīnas vēsturi (portreti, fotouzņēmumi, gravīras, grāmatas, instrumenti u.tml.), kopumā vairāk nekā 12000 eksponāti. Minētie materiāli izvietoti pagaidu ēkā 34 istabās Republikāniskās klīniskās slimnīcas teritorijā. Es griežos Latvijas PSR Zinātņu akadēmijā ar lūgumu pārņemt savā pārziņā šos eksponātus medicīnas vēstures muzeja un arhīva organizēšanai. Pēc diezgan garām pārrunām gandrīz 2 gadu garumā esmu saņēmis ziņu, ka Latvijas PSR Zinātņu akadēmijai nav nepieciešamo līdzekļu ēku remontam un vajadzīgo kadru izdalīšanai un tāpēc tai jāatsakās no minētā muzeja organizēšanas.

Ievērojot ārkārtīgo interesi, ar kādu partija un valdība izturas pret visiem pētījumiem zinātņu vēstures jomā, man tomēr liktos mērķtiecīgi, lai medicīnas vēstures muzeja organizācijas ideju mūsu republikā atbalstītu Latv. PSR Ministru padome un Veselības aizsardzības ministrija. Minētais muzejs ir viena no nedaudzajām kolekcijām par medicīnas vēsturi Vissavienības mērogā. Esmu vēltījis šo materiālu vākšanai vairāk nekā 20 gadus rūpīga darba, kā arī būtiskus līdzekļus, tādēļ esmu ieinteresēts, lai minētā iestāde turpinātu darbu paplašinātā veidā.

Nemot vērā augstāk sacīto, griežos ar lūgumu pieņemt minēto muzeju Veselības aizsardzības ministrijas pārziņā, pie kam muzeja eksponātus es nododu bez atlīdzības.

Atļauts vienīgi izteikt sekojošus vēlējumus:

1. atstāt mani par muzeja zinātnisko vadītāju (bez atalgojuma);
2. izdalīt muzeja vadīšanai attiecīgas štata vienības (7–8 cilvēkus) un nelielus līdzekļus muzeja papildināšanai;
3. izdalīt līdzekļus steidzamam remontam vēl šajā gadā, jo ēkas jumts tek un eksponāti pakāpeniski iet bojā, jo telpas netiek apkurinātas.

Padomju Savienības Medicīnas zinātņu akadēmijas Veselības aizsardzības un medicīnas vēstures institūts ne vienreiz vien ir paudis ārkārtēju interesi par Medicīnas vēstures muzeja likteni.

Ceru, ka Ministru padome atrisinās šo jautājumu pozitīvā ziņā un izdalīs nepieciešamos līdzekļus 145 tūkstoši rubļu apmērā ēkas steidzamam remontam.

Profesors P. Stradiņš “[5, lpp. 671.–672. lpp.].

Samērā drīz (1952. gada novembrī) Rīgā pavisam citā sakarā ieradās ZA Eksperimentālās medicīnas institūta pārbaudes komisija no Maskavas, lai izpētītu nebūšanas nu jau akadēmiķa A. Šmita vadītajā institūta uztures pētniecības daļā, par ko raksta E. Cielēns. Komisijas slēdziens bija A. Šmitam nelabvēlīgs, viņu atstādināja gan no institūta direktora pienākumiem, gan no ZA akadēmiķa sekretāra amata, un par šo epizodi nedaudz vēlāk (1953) pēc LKP CK pasūtījuma paspilgtinātu ķengū lugu “Profesors iekārtojas” uzrakstīja Arvīds Grigulis [69].

Ar norisēm Uztures sektorā P. Stradiņam nekāda sakara nebija un stingrās Maskavas pārbaudes viņa vadīto Onkoloģijas sektoru nepavisam neskāra, taču, saprotams, kopējā haotiskā situācija institūtā nevarēja mainīt ZA lēmumu par Medicīnas vēstures muzeja neiekļaušanu institūta sastāvā, arī par institūta direktoru kļūstot P. Stradiņam labvēlīgi noskaņotam akadēmiķim P. Gērķem. Bija ļoti sarežģīts laiks – 1952. gada beigās sākās antisemitiski orientētā kampaņa pret “ārstiem indētājiem”, nupat bija noticis PSKP XIX kongress, kur G. Maļenkova referātā bija izcelta kritikas un paškritikas loma, nepieciešamība Gogoļa un Salņikova-Ščedrīna stilā graizīt arī nebūšanas padomju sabiedrībā – Staļina režīms agonizēja.

P. Stradiņam laimējās tajā ziņā, ka Maskavas pārbaudes komisiju vadīja G. Maļenkovam tuvu stāvoša persona – PSKP CK sektora vadītājs Boriss Petrovs (1904–1991), kurš vienlaikus arī kūrēja medicīnas vēsturi PSRS mērogā un tādēļ

bija īpaši labvēlīgs Medicīnas vēstures muzejam Rīgā. Par to liecina B. Petrova 1952. gada 13. novembra vēstule P. Stradiņam:

“P. I. I. Vakar sarunā ar Latvijas KP CK sekretāru b. Kalnbērziņu es viņam ziņoju par Medicīnas vēstures muzeju, kuram ir liela vērtība, bet kurš ir ļoti grūtos apstākļos. Muzejs ir plaši pazīstams Padomju Savienībā, ir vienīgais un pēc [institūta pārbaudes] komisijas domām tam nepieciešama attīstība un atbalsts. b. Kalnbērziņš deva norādījumu īpašā vēstulē ziņot viņam par muzeja stāvokli un pasākumiem, kas nepieciešami tā darba uzlabošanai. Ziņoju Jums par to un lūdzu Jūs iespējami īsā laikā šādu “*dokladnuju*” b. Kalnbērziņam nosūtīt. Es ziņoju arī par to, ka būtu ārkārtīgi vēlams sasaukt nelielu medicīnas vēsturnieku konferenci 1953. gada maijā – jūnijā, lai PSRS medicīnas vēsturnieki varētu iepazīties ar muzeja bagātībām” [5, 672.–673. lpp.].

Piebildīšu, ka P. Stradiņa un B. Petrova turpmākajā sarakstē jau 1952. gada nogalē tika iezīmēti konferences meti Rīgā un pat iespējama referentu saraksts, taču drīz sekojošā “ārstu indētāju” lieta, Staļina nāve, Berijas un vēlāk arī Maļenkova krišana aizkavēja šādas konferences sasaukšanu līdz pat 1958. gadam (taču iedīgļi te pirmoreiz oficiāli iezīmēta Baltijas zinātņu vēstures konferences tradīcija, ko P. Stradiņš sākotnēji bija iecerējis kā Vissavienības medicīnas vēsturnieku konferenci sakarā ar Rīgas pilsētas 1. slimnīcas dibināšanas 150 gadu atceri 1953. gadā). Arī muzeja tālākizveide nerisinājās tik gludi, kā gaidīts, taču Maskavas komisijas ierašanās kaut cik stabilizēja P. Stradiņa un viņa muzeja situāciju.

Vēlreiz jāuzsver, ka paša P. Stradiņa politiskā situācija pēc 1949. gada ļoti asās kritikas nebūt nebija stabila [6, 70]. Profesora J. Vildes politiskās lietas izmeklēšanas gaitā (viņš savulaik “Latvijas Ārstu Žurnālā” 1929. gadā garāmejojot bija ieminējies par V. I. Leņina iespējamo slimošanu ar luesu) sāka vākt materiālu arī pret P. Stradiņu, K. Rudzīti u. c. par latviešu buržuāzisko nacionālismu [71], turklāt ar Latvijas KGB apakšpulkveža Pešehonova rīkojumu Stradiņa, Rudzīša un citu buržuāziskā nacionālisma nodarījumi tika izdalīti atsevišķā lietā tālākai izmeklēšanai [72].

Protams, P. Stradiņu ļoti satrauca visai noturīgās, bet absolūti nepamatotās runas Rīgas latviešu sabiedrībā, ka viņš regulāri braukājis uz Maskavu “ārstēt Staļinu”, padomju kolēģu pārmetumi, ka viņa privātmājas fasādes balkonā atveidots britu karoga “Union Jack” motīvs, arī kāda nejauša saskare ar Lielbritānijas vēstniecības darbiniekiem Maskavas – Leņingradas ātrvilcienā, ciešie zinātniski profesionālie kontakti ar vēlāko akadēmiķi S. Hilleru un citi momenti, kas Staļina ēras beigu posmā, izvērsot “ārstu indētāju” lietu [72a] vai nomainot relatīvi inteliģento Padomju Latvijas politisko eliti, varētu kļūt liktenīgi arī P. Stradiņam.

Pēc V. Krūmiņa liecinājuma, 1953. gada februārī Rīgā pat ieradies PSKP CK inspektors – Baltijas republiku kurators Jurijs Andropovs (vēlākais PSKP ģenerālsēkretārs un PSRS Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājs), lai noskaidrotu, vai arī Rīgā kaut kas nav rodams “ārstu indētāju” lietā. Šajā sakarībā pieminētas arī denunciacijas pret P. Stradiņu, taču revidenta ieteikums bijis “jaut

strādāt, bet paturēt redzes lokā” [73]. [V. Krūmiņa atmiņās varētu būt arī kļūda tajā ziņā, ka apsūdzības tolaik tika vērstas gk. pret P. Stradiņu un K. Rudzīti, nevis pret J. Jēgermani un A. Bieziņu. Iespējams, ka P. Stradiņš sasaistē ar J. Jēgermani un A. Bieziņu viņam palicis prātā citā sakarībā – visi šie ārsti 1953. gada bija izsaukti pie viņa kā jaundibinātā LKP Rīgas apgabala 1. sekretāra sarunai, lai runātu par medicīnas problēmām.]

Tikai 1954. gada beigās, jau Hruščova atkušņa laikā, nepamatotī uzkūdītās aizdomas no P. Stradiņa tika novērstas un viņš pat tika izvirzīts Latvijas PSR Augstākajā Padomē.

Šiem politiskajiem aizkulišu momentiem šķietami itin kā nav tieša sakara ar Medicīnas vēstures muzeju, taču tā tas ir tikai paviršā skatījumā. Medicīnas vēstures muzeja pastāvēšana būtībā visciešākā veidā bija saistīta ar varasvīru attieksmi pret profesoru Stradiņu. Kaut vai elementāra “krafišana” muzejā varēja kļūt fatāla profesoram, viņa ģimenei un muzeja pastāvēšanai, jo slimnīcas pagrabā glabājās arī dažāda veida aizliegtā literatūra, ieskaitot vācu okupācijas laika “Tēvijas” komplektus, hitleriešu kara lazaretēs bibliotēku, A. Gobas savestos dievturu izdevumus un citu buržuāzisko literatūru. Bez tam slimnīcā patiešām bija ārstēti nacionālie partizāni, ko pārmeta profesoram pat vēlāk, virzot viņu par deputāta kandidātu.

Acīmredzot amortizējoša loma bija toreizējo padomju republikas vadītāju A. Kirhenšteina, V. Lāča, K. Ozoliņa, J. Kalnbērziņa labvēlīgajai, vismaz iecietīgajai attieksmei pret profesoru Stradiņu – viņš tomēr ārstēja A. Kirhenšteinu, V. Lāci, ģenerāli I. Bagramjanu, arī Valsts drošības ministru J. Vēveri, baudīja sabiedrībā autoritāti kā ārsts un medicīnas zinātnieks. Ar to nevarēja nerēķināties un tādēļ neatļāvās Stradiņu tieši aizskart, kaut arī vērsa pret viņu asu, netaisnu kritiku. Kā izsacījās Veselības ministra vietnieks F. Grigorašs – “Павел Иванович грешит и кается, кается и грешит” [6].

Medicīnas vēstures muzejs arī tika uztverts divējādi – daži to traktēja kā slavēna profesora “niekošanas”, spēku veltu izšķiešanu, citi turpretī muzeju ņēma nopietnāk, jo bija zināms, ka pat J. Staļins daudzkārt interesējās par zinātnes vēsturi, īpaši iestājās par “tēvzemes zinātnes” prioritāti, pret zemošanos Rietumu priekšā, izceļot padomju zinātnes pārkumu.

Jau kopš 1948. gada P. Stradiņš bija atbrīvots no medicīnas vēstures kursa lasīšanas LVU Medicīnas fakultātē – veselības aizsardzības un medicīnas vēstures kursu fakultātē (vēlāk – 1950. gada dibinātajā Rīgas Medicīnas institūtā, tag. Rīgas Stradiņa universitātes priekšgājējā) docēja Veselības aizsardzības ministrs docents Ā. Krauss un viņa vietnieks doc. F. Grigorašs. Bija iecerēts muzeju nodot viņiem, izveidojot veselības aizsardzības katedras muzeju, ko P. Stradiņš nevēlējās, uzskatot, ka šāda pieeja sašaurinātu muzeja profilu un faktiski pašu ieceri iznīcinātu saknē. Kompromisa kārtā viņš piekrita nodot katedrai “tēvzemes”, resp., krievu un padomju medicīnas nodaļas eksponātus, turpinot meklēt veidus kā saglabāt muzeja krājuma kodolu un savu ieceri kopumā.

1953. gada 15. jūlijā Latvijas PSR Ministru Padome beidzot pieņēma lēmumu

Nr. 695 "Par darba uzlabošanas pasākumiem Rīgas Medicīnas institūtā". Lēmumu pieņēma uz veselības aizsardzības darba grupas, kuru vadīja Herta Hanzena, 1953. gada 20. jūnija slēdziena pamata, kurā cita starpā konstatēts, ka RMI veselības aizsardzības katedra esot "vāji apgādāta, maz uzskates līdzekļu, LPSR Veselības aizsardzības ministrijas rīcībā esošais medicīnas vēstures muzejs nav sakārtots un nodarbību noturēšanai netiek izmantots". Ministru Padomes lēmumā, ko parakstījis MP priekšsēdētājs Vilis Lācis un MP Lietu pārvaldnieks Jānis Kacens, sacīts:

"1. Uzlikt par pienākumu LPSR Veselības aizsardzības ministram b. Krausam un RMI direktoram b. Burtņiekam uzlabot RMI mācību, zinātnisko un metodisko darbu. Šai nolūkā:

[...]

i) pieņemt no prof. Stradiņa medicīnas vēstures eksponātus, radot pie veselības aizsardzības katedras medicīnas vēstures muzeju.

2. Uzlikt par pienākumu LPSR Veselības aizsardzības ministrijai (b. Krausam):

[...]

d) iesniegt 10 dienu laikā medicīnas vēstures muzeja štatu sarakstus esošo limitu robežās apstiprināšanai LPSR Ministru Padomei;

e) atrast 1953. gada III ceturksnī līdzekļus medicīnas vēstures muzeja organizēšanai un uzturēšanai." [73a].

Diemžēl neviena atbildīgā persona ne Ministrijā, ne Rīgas Medicīnas institūtā nebija turējušas par vajadzīgu vairāk nekā pusotra gada laikā profesoru Stradiņu par šo lēmumu pat informēt. Profesors par lēmumu uzzināja, izlasot RMI direktora v. i. V. Kalberga 1955. gada 5. marta pavēli par muzeja vērtību pārņemšanu no P. Stradiņa RMI bilancē, jo pavēlē bija atsauce uz šo Ministru Padomes lēmumu. Sākot ar 1954. gada daļu P. Stradiņa sarūpēto eksponātu patiešām nodeva katedrai un RMI ietvaros tika izdalītas arī štata vienības darbam muzejā (1955. gada sākumā – 11 darbinieku).

Šāds risinājums P. Stradiņu īsti neapmierināja. Jautājumā par Medicīnas vēstures muzeja statusu viņš 1954. gada 12. aprīlī iesniedza Veselības aizsardzības ministram Ā. Krausam un RMI direktoram E. Burtņiekam šādus priekšlikumus [6, c. 688–689], rosinot muzejam piešķirt juridisku patstāvību:

"Sakarā ar Medicīnas vēstures muzeja štata vienību izdalīšanu atļaušos izsacīt sekojošus vēlējumus muzeja tālākā likteņa veidošanai:

I. Muzeja pamatkodolu būtu jāpārņem Veselības aizsardzības ministrijas budžetā un nosaukt to par Veselības aizsardzības ministrijas Medicīnas vēstures muzeju. Esmu izveidojis kontaktus ar daudziem muzejiem: Valsts vēstures muzeju un Austrumu kultūras muzeju Maskavā, tāpat ar Arktikas muzeju, Etnogrāfijas muzeju, Valsts Ermitāžu, Mikluho-Maklaja Etnogrāfijas institūtu, Reliģiju vēstures muzeju Ļeņingradā, Bijskas novadpētniecības muzeju un vairākiem citiem muzejiem, kas ir ar mieru izdalīt atsevišķus eksponātus, ja šos priekšmetus novada uz Veselības ministrijas muzeju, bet ne uz katedras mācību muzeju.

Otrkārt, muzejs ir cieši saistīts remontu un telpu tālākas paplašināšanas ziņā ar

Republikas klīnisko slimnīcu. Treškārt, muzeja tālākai noformēšanai ik gadus jāizdala 40–50 tūkstošus rubļu, bet sākumam ne mazāk par 60 tūkstošiem, jo nav vitrīnu, skapju, galdu, krēslu, bet galdnieks štatū sarakstā nav paredzēts. Beidzot, muzejs domāts ne tikai studentu apmācībai, bet arī ārstiem, vidējam medicīnas personālam, skolām un masveida ekskursijām.

II. Ņemot vērā trūcīgos štatū (nav galdnieka, rasētāja, fondu glabātāja, ekskursiju vadītāja, bibliotekāra), būtu ārkārtīgi vēlams, lai Medicīnas institūta veselības aizsardzības katedra izdalītu 2–3 štata vietas medicīnas vēstures muzeja organizācijai Medicīnas institūtā programmas nodrošināšanai. Attiecīgo eksponātu skaitu varētu izdalīt nekavējoties. Pats par sevi saprotams, ka šie eksponāti atradīsies kopējā muzeja bilanci, tikai tie skaitītos Medicīnas institūta īpašums. Medicīnas institūta direkcija varētu papildināt, paplašināt, pārvietot savu ekspozīciju pēc saviem ieskatiem.

III. Tā kā muzeja noformēšana nav beigusies, bet visa sarakste ar dažādām iestādēm līdz šim tika vesta manā vārdā, lūdzu līdz muzeja galīgai noformēšanai atstāt mani par muzeja vadītāju (bez atļaujuma). Uz štata vietām es virzītu sekojošas kandidatūras:

prof. J. R. Tillbergu (uz direktora vietu);

b. Š. Palavandašvili (uz pusslodzi, otru pusslodzi – saskaņojot ar RMI);

saimniecības pārzinis – komandants b. Dogadkins;

fotogrāfs (uz šo vietu lieku priekšā izvirzīt mākslinieku – tēlnieku no 1954. gada [Mākslas akadēmijas] izlaiduma);

mākslinieks – butafors b. O. Krūmiņš;

uz apkopēju un kurinātāju vietām man vēl nav kandidātu, jo zemās algas dēļ neviens nevēlas iet uz tādu vietu; taču, šķiet, varēsim tos sagādāt no bij. pacientiem vai invalīdiem.

IV. Minētās štatu vienības varētu aizpildīt nekavējoties, bet nepieciešams tūdaļ pāātrināt remonta nobeigšanas darbus <...> līdz š. g. 1. augustam. Ik nedēļu saņemtu no dažādām organizācijām lūgumus parādīt muzeju, bet tas jau otru gadu ir reducētā veidā, jo ar koka barakas remonta sākumu daļa eksponātu pārnests uz [slimnīcas] galveno ēku.

Esmu saņēmis vēstules no Staņislavas, Kijevas, kurās lūgts iepazīstināt ar muzeju, jo Ukrainā tiek organizēts līdzīgs muzejs sakarā ar Ukrainas un Krievijas atkalapvienošanās 300 gadu jubileju. Saņemti PSRS Medicīnas ZA un PSRS ZA locekļu pieteikumi muzeja apmeklējumam. Viss tas liek izvērst kaut vai daļu muzeja līdz 1954. gada 1. jūlijam.”

Seko lūgums piešķirt konkrētas naudas summas un noteikt darbu izpildes termiņus 1954. gadā.

Taču P. Stradiņa ieteikumi īstenojās ne uzreiz.

Pēc A. Tetera muzeja pārziņa pienākumus 1954.–1957. gadā veica Velta Griķe, kura bija absolvējusi Filoloģijas fakultāti kā arheoloģe 1940. gadā un Medicīnas fakultāti kā ārste 1950. gadā un bija epizodiski darbojusies muzejā jau kopš

1940. gada. Pēc ilgstošām studijām medicīnas fakultātē un rajona ārstes darba Siguldas rajonā (1950–1954) V. Griķe atgriezās muzejā, vienlaikus strādājot arī par ārsti Rīgas 10. poliklīnikā. Griķei bija uzdots veikt muzeja inventarizāciju, bet atbildību par jaunu eksponātu izgatavošanu uzdeva jaunpieņemtam muzeja māksliniekam Oļģertam Krūmiņam.

Velta Griķe (1916–1998) bija rūpīga darbiniece, taču muzeja ekspozīcijas sakārtošana un inventarizācija nepavisam nebija viņas sirdslieta un profesora P. Stradiņa temperamentīgās un viņasprāt nemitīgās novācības muzejā viņu acīmredzot pat kaitināja. Griķi vairāk saistīja zinātniskas grāmatu studijas, faktu, nevis priekšmetu vākšana, nebija arī īstas saprašanās ar profesoru. Drīz pēc profesora P. Stradiņa nāves Griķe (pirmā Baltijas nodaļas vadītāja pārkārtotajā muzejā) darbu muzejā atstāja vispār (1959), jo nevarēja savienot darbu jaunajā ēkā pilsētas centrā un darbu savā poliklīnikā, bet pēc tam kļuva par pasaku rakstnieci (pazīstama kā Velta Zunde) [49, 670. lpp.].

Oļģerts Krūmiņš (1904–1989) prof. P. Stradiņa līdzgaitnieku vidū Muzejā ieņem īpašu vietu. Viņš bija mākslinieks un biologs, galvenais maketu un diorāmu veidotājs muzejā, vēlāk – oficiāli izveidotā MVM pirmais direktors (1957–1960) [74]. Dzimis Koknesē, vēlāk pārcēlies uz Rīgu, kur tēvs bijis grāmatvedis fabrikā “Provodņiks”, pusaudža gados no evakuācijas Maskavā 1917. gadā ticis nosūtīts pie tēva māsas uz Leipciģi, kas tur bija antikvariāta īpašnieka sieva. Oļģerts Leipciģā 1921. gadā absolvēja gan vietējā Dabzinātņu institūta bioloģijas un ģeoloģijas lektoriju kā bioloģijas lektors un maketu rekonstruētājs, gan Leipciģas mākslas akadēmiju kā akadēmisks speciālists glezniecībā un veidošanā. Pēc atgriešanās Latvijā darbojies reklāmu veidošanā, bijis arī bezdarbnieks, bet kopš 1929.–1930. gada ticis piesaistīts Skolu muzejam un Dabas muzejam dažādu dzīvnieku modeļu (mulāžu) izgatavošanai. 1940.–1941. gada O. Krūmiņš Slokā bijis padomju kultūras pasākumu organizators politaģitators un nacionalizēto māju pārvaldnieks. Karam sākoties, evakuējies uz Krieviju (Sverdlovskas apgabalu), bet 1942.–1945. gada iedalīts Sarkanajā armijā Latviešu strēlnieku I īpašajā rezerves pulkā kā pulka vecākais mākslinieks; apbalvots ar PSRS medaļām. Pēc demobilizēšanās strādājis Slokā par kultūras nama direktoru un izpildkomitejas priekšsēdētāja vietnieku (1945–1947), tad par patērētāju biedrības un rotaļlietu darbnīcas vadītāju, pēc tam – Skolu muzejā un Rīgas Pedagoģiskā institūta ģeogrāfijas fakultātē līdz pat to likvidēšanai.

Jau 1949. un 1950. gada O. Krūmiņš veicis dažus pasūtījumus (modeļu izgatavošanu) Medicīnas vēstures muzejā, bet 1953. gada augustā pieņemts MVM pastāvīgā darbā par mākslinieku restauratoru. Jāpiebilst, ka pēc atbrīvošanas no direktora pienākumiem 1960. gada nogalē, O. Krūmiņš vēl kādu laiku (vismaz 1961.–1962. gada) strādājis muzejā par mākslinieku, arī līgumdarbus, pēc tam veicis atsevišķus pasūtījumus Maskavas muzejiem un izveidojis novadpētniecības muzeju Matīšu baznīcā, kurš tur pastāvēja no 1967. līdz 1981. gadam [75]. Šis cilvēks ar visai raibo biogrāfiju savā laikā daudz devis MVM attīstībai, viņa veidotās diorāmas muzeja ekspozīcijā skatāmas arī šodien.

1954. gada beigās P. Stradiņš, vienojoties ar toreizējo Republikāniskās slimnīcas galvenā ārsta vietnieku Šotu Palavandašvili, guva iespēju izvietot daļu muzeja eksponātu slimnīcas neizmantotajos pagrabos un arī plašajās, remontējamās bēniņu telpās, jo muzeja baraka jumta bojājuma dēļ bija avārijas stāvoklī. Šo ļoti plašo papildu telpu iegūšana radikāli mainīja muzeja koncepciju – O. Krūmiņš ar saviem palīgiem nu varēja veidot lielas diorāmas ar senlaiku un viduslaiku medicīnas dzīves motīviem.

Šīs pārvērtības Muzejā O. Krūmiņš atcerējās šādi:

“Kādu dienu profesors ar priekā starojošu seju man pavēstīja, ka Muzeja vajadzībām esot dabūjis daļu no slimnīcas pagraba telpām. Viņš lūdza mani palīdzēt pārveidot un piemērot šīs telpas eksponātu novietošanai. Daudzus vakarus mēs abi ar profesoru, apbruņojusies lieliem smagiem āmuriem, kalām un lauzām no sienām akmeņus, izveidojot durvis telpu savienošanai. Lai padziļinātu pagraba grīdu, līdz vēlai nakts stundai pa šaurajiem lodziņiem ar lāpstām metām ārā smiltis.

Kad Medicīnas institūts profesoram atļāva pieņemt dažus darbiniekus Muzeja darbiem, [...] viņš mani pierunāja atstāt darbu Skolu muzejā un pārnākt darbā uz pusslodzi Medicīnas muzejā. [...] Medicīnas institūta noteiktais atalgojums Muzeja darbiniekiem bija tik zems, ka profesors daudziem no tiem piemaksāja klāt no “savas kabatas” [...]

Pagrabs bija mīts un Muzeja telpām nepiemērots. Bieži mēs, visi Muzeja 11 darbinieki (1955. gadā), tā sakot, vaiga sviedros cīnījāmies ar pastāvīgām kanalizācijas avārijām, pie kam savu roku visur pielika arī profesors. Nereti, trīs četras stundas nostāvējis kājās pie operācijas galda, ātri apmainījis operācijas ķiteli pret kādu vecāku, profesors ieradās pagrabā, jautādams: “Nu, kur var palīdzēt?” Ja mēģinājām profesoru atrunāt, viņš nereti kļuva dusmīgs, viņš taču neesot nekāds vārgulis. “Klausiet, ko jums saku! Ātrāk! Kas jādara? Man maz laika!” – tā profesors steigā noprasīja. [...]

Kādā jaukā saulainā rītā, tikko biju atnācis darbā un uzvilcis ķiteli, lai dotos pagrabā, kur pašreiz tika izveidotas Āzijas tautu medicīnas diorāmas, pēkšņi strauji atvērās durvis un manā priekšā satraukts un aizsies nostājās profesors: “Ko jūs skatāties? Nāciet tūlīt glābt šamaņus! Pagrabā slikt visi nost!” Skriešus devāmies turp, [...] Bēdīgs skats! Kanalizācijas caurule pārsprāgusi, un ūdens straumēm plūst pa visu pagrabu. Šamaņu manekeni stāv kaktā tvaika mutuļu apņemti. Profesors bez apdomāšanās no kāpnēm ielēca ūdenī un ķērās pie pirmā tuvāk esošā šamaņa. Kad izvācām visu glābjamo, bijām galīgi samirkuši un netīri.

Tādas nelaimes notika vairākkārt, un rezultātā daudz vērtīgu priekšmetu un darbu gāja bojā, par ko profesors dienām ilgi nevarēja nomierināties. Viņš skrēja pa dažādām iestādēm, rakstīja sūdzības un lūgumus, [...] panāca, ka slimnīca ar Veselības aizsardzības ministrijas atļauju nodeva Muzeja rīcībā eksponātu izvietošanai daļu no saviem bēniņiem. Profesors uzelpoja vieglāk un uzdeva nekavējoties izstrādāt bēniņu pārbūves plānu.

Viņa vēlēšanās bija izveidot Muzeju sevišķi grandiozu un plašu. Tāpēc arī viņš

dedzīgi atbalstīja manus projektus par viduslaiku pilsētas atveidojumu dabiskā lielumā ar atsevišķām ainām no medicīnas dzīves.

No visām Muzeja telpām profesoram bija savas atslēgas. Ar laiku šīs atslēgu saišķis izveidojās par tik smagu rīku, ka ieliktas ķiteļa kabatā, tas profesora ķiteļa vienu pusi vilka stipri uz leju, bet profesors sūdzējās, ka atslēgas esot saplēsušas visu ķiteļu kabatas. Beidzot viņš ieskatīja par labāku atslēgas nēsāt rokā. Tādēļ vēlās vakara stundās, sastopot profesoru slimnīcas teritorijā ar atslēgu saišķi rokā, ikvienam bija skaidrs – profesors iet uz savu Muzeju. Ja atslēgu saišķa rokā nebija, tad tikpat labi zināja, ka šoreiz profesors iet pie slimniekiem.

Daudz tika piedzīvots un redzēts biežajos izbraucienos kopā ar profesoru. Antikvariāti, muzeji, zinātniskie kabineti un privātās kolekcijas bija tās vietas, kur bieži vien bija sastopams profesors. Ļeņingradā, Maskavā, Kijevā, Daugavpilī un un citur viņš jutās kā mājās. Profesors pazina tādus stūrīšus un seno piemiņu vācējus, par kuriem citiem nebija ne jausmas. Viņš dzīvoja vienā meklēšanā un pētišanā – vai tikai kaut kas nenoderētu viņa Muzejam.” [4, 182.–183. lpp.]

O. Krūmiņš šajā laikā kļuva par P. Stradiņa tuvāko palīgu, viņa ieceru īstenotāju butaforiju veidošanā, īpaši impozantās Viduslaiku pilsētas darināšanā bezmaz vai dabīgajā lielumā slimnīcas augstajos “gotiskajos” bēniņos. Nav brīnums, ka oficiāli dibinoties muzejam, P. Stradiņš pēc zināmām pārdomām izvirzīja O. Krūmiņu par jaunās iestādes direktoru, jo Veltas Griķes vadības stils viņam šķita nepieņemams. Vismīļāk P. Stradiņš par muzeja vadītāju būtu redzējis nule no ieslodzījuma atbrīvoto Ādolfu Karnupu, taču šāds variants, saprotams, politisku iemeslu dēļ tolaik bija neiespējams.

Šo periodu Muzeja vēsturē tēlaini atainojis jau pieminētais doktors Smiltens [65, 276. lpp.]:

“Galvenais jautājums bija: kur to visu eksponēt? Muzejam taču nebija savu telpu. Par tādām tika izmantotas arī slimnīcas garo koridoru pagrabtelpas un jāsaka, ka šī ekspozīcija par visnenākajiem laikiem bija ļoti efektīga – te patiesi dvesa senatne. Bija tikai viena nelaime – muzejs pletās arvien plašāk pagraba garajos kanalizācijas koridoros un pret to protestēja toreizējais slimnīcas administratīvais direktors Holodovs. Pēc ilgām sarunām bija noslēgts miers – uz pagraba sienas ar baltu krāsu tika novilkta vertikāle, kas nozīmēja – “daļše, Pavel Ivanovič, ņelzja”. Šī līnija vēl ilgi bija redzama un ieguva Holodova līnijas nosaukumu.

Tomēr muzeja tālākai iekārtošanai radās izeja – slimnīcas gotiskie bēniņi bija kā radīti viduslaiku ekspozīcijai. Katrā ziņā šī ekspozīcija bija ļoti iespaidīga, jo arī pati telpa runāja uz apmeklētāju – tā nav aizmirstama! Plašas ekspozīcijas izveidojās arī telpās pie auditorijām. Tomēr arvien vēl telpu pietrūka, jo profesors vēlējās eksponēt visu savāktu. [...] jau no tā laika muzeju apmeklēja regulāri un, cik man izdevās būt klāt profesora stāstījumos par medicīnas vēsturi, tas bija vienkārši neaizmirstami. Un profesora atmiņa! Par katru eksponātu profesors zināja pastāstīt pat pēdējo sīkumu, viņa vēsturisko datu zināšanas bija apbrīnojamā. Gadījās, ka mēs profesora teikto pārbaudījām, vai nav “šauts uz laimi”, bet

dati vienmēr sakrīta, un tas liecināja par profesora patiesi enciklopēdiskām zināšanām arī medicīnas vēsturē.

Viss jau bija – bagātīgs eksponātu klāsts, telpas, profesora un Krūmiņa entuziasms un nenogurdināmība, es teiktu, ka muzejs bija *de facto*, bet nebija *de iure*.”

1955. gada janvārī RMI direktors E. Burtnieks sūdzējās ministram Ā. Krausam, ka P. Stradiņš ar visādiem ieganstiem vilcinot muzeja eksponātu nodošanu RMI katedrai. Pavasarī tika sastādīts priekšmetu nodošanas akts, taču pēc P. Stradiņa domām daudzi eksponāti bija notaksēti pārāk zemu (piem., Tillberga gleznots prof. Trojanova portrets par 85 rubļiem (vecajā naudā), citi – par 69–95 rubļiem, akvarelzīmējumi – pat par 28 rubļiem, kaut arī – kā savā iesniegumā atzīmē prof. P. Stradiņš – rāmis vien maksājot 25 rubļus un neviens mākslinieks eļļas tehnikā negleznojis lētāk kā par 60–80 rbļ.; (“katrā ziņā, man šie portreti maksāja 2–3 reizes dārgāk, un pat tad es uzskatīju, ka mākslinieks strādā lēti”).

Taču, uzskatot taksēšanas problēmas par otršķirīgām, P. Stradiņš atkārtoti rosināja jautājumu risināt principiāli. Arī nododams “tēvzemes medicīnas nodaļu” institūtam, viņš uzskatīja par nepieciešamu to reorganizēt un papildināt, piebilstot, ka ekspozīcijas programmu līdz šim pats izpildījis par 60–70%, ka trešdaļa eksponātu jāizgatavo no jauna, daudzi portreti jāpārāmē un jārestaurē. Taču – ko darīt ar muzeju kopumā?

“Esmu ne vienreiz vien ziņojis ministram [Ā. Krausam, – J. S.], ka pašreizējo lēmumu uzskatu par pagaidu risinājumu. Eksponātu skaits, ko esmu savācis savā kolekcijā, sen ir pārsniedzis pat ļoti plaša un izvēsta katedras muzeja ietvarus. Agrāk vai vēlāk šim muzejam jāgūst patstāvīga eksistence, jo savu eksponātu skaita ziņā tas tuvojas tādiem patstāvīgiem mūsu muzejiem, kā Dabas muzejs, Revolūcijas muzejs u. c. Pat ja to atstātu tuvāko gadu laikā katedras muzeja statusā, arī tad steidzami jāatrisina virkne jautājumu. Muzejam pagaidām ir tikai štata vienības, nekāds cits budžets acīmredzot nav paredzēts. Kamēr tā bija privātkolekcija, par eksponātu uzturēšanu atbildīgs bija ekspozīcijas īpašnieks. Pašreiz par to atbild jau veselības aizsardzības katedra” rakstīja P. Stradiņš iesniegumā ministram Ā. Krausam un RMI direktoram E. Burtniekam [16, 138. lpp.]. Bet 1956. gada 4. jūlijā P. Stradiņš rakstīja vēstuli PSRS Medicīnas zinātņu akadēmijas prezidentam A. Bakuļevam, ierosinādams muzeju daļēji pārņemt kā MZA filiāli.

VI. Muzeja oficiāla atzīšana

Pēc J. Staļina nāves bija mainījusies politiskā situācija Padomju Savienībā, “atkušņa” laikā P. Stradiņš 1954. gada tika politiski rehabilitēts. Izvērtējot pret viņu vērstās daudzās denunciacijas, absurdos apvainojumus “noņēma” un 1955. gada sākumā profesoru ievēlēja par Latvijas PSR Augstākās Padomes deputātu, iekļaujot AP Veselības aizsardzības un sociālās nodrošināšanas komisijas sastāvā, ko vadīja deputāte Ella Ankupe (1908–1986), veca revolucionāre, E. Berklavam tuvu stāvoša partijas darbiniece (vēlāk, 1971. gada, viņa parakstīja slaveno “17 latviešu komunistu” vēstuli ārzemju kompartijām pret Latvijas rusifikāciju) [76]. P. Stradiņš aktīvi

Profesors Pauls Stradiņš

P. Stradiņš ar asistentiem pēta histoloģiskos preparātus (30. gadi)

Ungāru mākslinieka Fehēra darināts P. Stradiņa draudzīgs šaržs (Budapešta, 1938. gads)

Prof. J. Pīmanis iepazīstina K. Ulmani ar veselības aizsardzības izstādes eksponātiem.

Paula Stradiņa universitātes Klīniskās slimnīcas (līdz 1940. gadam – Rīgas II pilsētas slimnīcas) korpuss, kur atradās pirmā medicīnas vēstures muzeja ekspozīcija
(Foto: G. Mālderis)

Medicīnas vēstures muzeja pirmā pastāvīgā ekspozīcija telpā virs studentu auditorijām Rīgas II pilsētas slimnīcā (30. gadu beigās). Centrā – prof. P. Stradiņš ar saviem asistentiem, pa kreisi – prof. J. Pīmanis (?)

Profesors Pauls Stradiņš. Gleznojis prof. J. R. Tillbergs.
1942. J. Stradiņa īpašums. Atrodas LZA senāta sēžu zālē

Profesors Pauls Stradiņš ar meitām Irēnu un Maiju un dēlu Jāni 1935. gadā

Pirmās Baltijas Republikas Medicīnas zinātnisko padomju sesijas dalībnieki 1945. gada septembrī. Pēc sesijas notika Medicīna vēstures muzeja publiska demonstrēšana. No kreisās: Latvijas PSR Veselības aizsardzības tautas komisārs E. Ameriks, PSRS Medicīnas zinātnes padomes priekšsēdētājs I. Rufanovs, Latvijas PSR Augstākās Padomes prezidija priekšsēdētājs prof. A. Kirhenšteins, PSRS Medicīnas zinātnes padomes sekretārs Dr. J. Rostockis, Lietuvas PSR Veselības aizsardzības tautas komisārs V. Girdzijauskis

Prof. P. Stradiņš un
prof. I. Rufanovs

Baraka, kur 1945. –1961.
gados atradās Paula Stradiņa
Medicīnas vēstures muzejs
(1961. gada foto)

Pauls Stradiņš kopā ar muzeja pirmo direktoru Oļģertu Krūmiņu, iekārtojot muzeja ekspozīciju.

LPSR ZA prezidents J. Peive un akadēmiķis P. Valeskalns sveic Paulu Stradiņu 60 gadu jubilejā (1956. gada janvāris)

Pēdējā ekskursija Medicīnas vēstures muzejā, ko vadīja P. Stradiņš 1958. gada augustā

LPSR ZA vadošie akadēmiķi 1955. gadā:
F. Deglavs, P. Valeskalns, J. Peive, A. Kirhenšteins,
A. Kalniņš (sēž, no kreisās); P. Stradiņš, K. Strazdiņš,
K. Plaude (stāv)

Bioloģijas un
Lielā PSR lauksaimniecības zinātņu
akadēmiskā universitāte prof. A. Šmitam

1950 g. pavasarī izveidoti jaunie akadēmiskie profesori
domājuma priekšlikumu par jaunu akadēmisko struktūru
veidošanu, veidojot mazo un lielo PSR
akadēmiskās universitātes, lai gan akadēmiskie profesori
būtu būtu klāvēti šādos akadēmiskos

On būtu maza korporatīvā universitāte ar lielu mazu
mazu daļu, ar pārmērīgu daļu akadēmiskās
lai mazu mazu daļu: kadēti un jaunie
būtu korporatīvā ar jaunie akadēmiskie profesori
mazu pārmērīgu kadēti un jaunie
kadēti priekšlikumu akadēmiskajiem profesori
lai mazu mazu, ar mazu ar kadēti mazu
kadēti korporatīvā akadēmiskā struktūra.

Jā būtu akadēmiskā mazu akadēmiskā mazu
priekšlikumu kadēti;

1) būtu pārmērīgu kadēti mazu kadēti
mazu kadēti

2) būtu akadēmiskā kadēti kadēti
kadēti vai pārmērīgu

būtu mazu mazu kadēti kadēti, ar
kadēti kadēti kadēti kadēti kadēti
kadēti kadēti

Ar būtu pārmērīgu kadēti kadēti
kadēti kadēti (A. Šmitam, kadēti kadēti
kadēti) kadēti kadēti kadēti, kadēti

par pārmērīgu kadēti kadēti, kadēti
ar kadēti kadēti kadēti kadēti
ar kadēti kadēti kadēti kadēti
kadēti kadēti kadēti kadēti
kadēti kadēti kadēti kadēti
kadēti kadēti kadēti kadēti

būtu būtu kadēti kadēti kadēti
kadēti kadēti kadēti kadēti
kadēti kadēti kadēti kadēti
kadēti kadēti kadēti kadēti
kadēti kadēti kadēti kadēti

kadēti kadēti kadēti kadēti
kadēti kadēti kadēti kadēti
kadēti kadēti kadēti kadēti
kadēti kadēti kadēti kadēti
kadēti kadēti kadēti kadēti

kadēti kadēti kadēti kadēti
kadēti kadēti kadēti kadēti

Prof. A. Šmitam

1950

Profesora Paula Stradiņa 1951. gada 6. augusta vēstule Latvijas PSR Bioloģijas un
lauksaimniecības zinātņu nodaļas akadēmiķim sekretāram prof. A. Šmitam

Paula Stradiņa MVM tapšana un izveidošanās

Prof. Pauls Stradiņš ar dēlu Jāni pie savas mājas Ventspils ielā 19. Fonā – Medicīnas vēstures muzeja baraka (1958. gads)

P. Stradiņš un O. Krūmiņš veidojot diorāmu (1958. gads)

P. Stradiņš demonstrē muzeja ekspozīciju viesiem – I Baltijas zinātņu vēstures konferences dalībniekiem 1958. gada jūnijā. No kreisās prof. V. Girdzijauskis (Viļņa), prof. P. Slavens ar dzīvesbiedri (Viļņa), dr. J. Šilinis (Maskava), doc. Kirša (Tartu)

P. Stradiņš aplūko veco aptieku muzejā (1958. gads)

Goda sardze pie Paula Stradiņa šķirsta LVU Lielajā aulā 1958. gada 19. augustā:
Vilis Krūmiņš, Vladimirs Stroganovs, Eduards Berklavs, Jānis Peive

Irēne Stradiņa ar brāli Jāni Stradiņu apspriež muzejam paredzētās gleznas "Galēns pie ievainotiem gladiatoriem Romā" kompozīciju (1958. gads)

Paula Stradiņa 1957. gadā iedibinātais zinātnisko rakstu krājums *Из истории медицины*, kas no 1992. gada iznāk ar nosaukumu *Acta Medico-Historica Rigensia*

Paula Stradiņa vaska figūra
Minhauzena muzejā Duntē.
Tēlnieks Kirils Pantelējevs.
Pozēja Jānis Stradiņš

Jānis Stradiņš un Kārlis Ēriks Arons Medicīnas
vēstures muzeja Kamīnzālē pēc kārtējās Zinātniskās
padomes sēdes

2007. gada Paula Stradiņa
balvas laureātu *Dr. med.*
Edvīnu Platkāji (vidū) sveic
muzeja direktore Edīte Bērziņa
un akadēmiķis Jānis Stradiņš

Paula Stradiņa Medicīnas
vēstures muzejā 1986. gadā
Ņinai Stradiņai saņemot Paula
Stradiņa balvu. 1. rindā no
kreisās – Ņina Stradiņa ar
meitām Maiju Sosāri un Asju
Eglīti; 2. rindā: Jānis Stradiņš
un Ņinas un Paula Stradiņu
mazbērni – Linda Sosāre,
Pēteris Stradiņš, Pauls Stradiņš
un Andrejs Ērglis

līdzdarbojās LPSR Augstākās Padomes lēmuma izstrādāšanā par veselības aizsardzības stāvokli republikā un pasākumiem tā uzlabošanai (1956), tieši kontaktēja ar Padomju Latvijas augstākajām amatpersonām. Viņam labvēlīgi noskaņoti bija, piem., Kārlis Ozoliņš, Vilis Lācis, Eduards Berkļavs, Vilis Krūmiņš, Frīdis Degļavs, Voldemārs Kalpiņš, arī Jānis Kalnbērziņš, ar kuriem viņš nu varēja runāt par Medicīnas vēstures muzeju, apejot zemāka ranga vadītājus. Var pat domāt, ka P. Stradiņš ļāva sevi virzīt šajā Padomju Latvijas parlamentā, lielā mērā domājot arī par sava muzeja un klinikas likteni. Lai cik paradoksāli tas neskanētu, muzeja statusa pozitīvu izšķiršanu veicināja arī P. Stradiņa smagais insults 1956. gada pašā nogalē.

Vilis Lācis un "nacionāļkomunisti" protežēja P. Stradiņu, varbūt vēlēdamies arī rast kādu izlīdzinājumu ar veco latviešu inteliģenci, kas 40. gados bija smagi apvainota un noniecināta. K. Ozoliņa rediģētajā žurnālā "Zvaigzne" (1956, Nr. 3), kur redaktora vietniece bija Velta Lāce, parādījās cildinošs Annas Balodes (Pazares) raksts par P. Stradiņu un viņa muzeju [77]. Pat 1954. gada brauciens kopā ar F. Degļavu uz Kirgīzijas PSR Zinātņu akadēmijas atklāšanas svinībām, kur tās pirmais prezidents ķirurgs I. Ahunbajevs nosēdināja P. Stradiņu goda vietā pie kautā jēra "bišbermaka" ceremonijā un pasniedza viņam aci, varēja būt ar savu nozīmi.

N. Hruščova atkušņa laikā notika gan politiskā dzīvības reabilitācija, gan Padomju Armijas sastāva samazināšana, gan arī partijas un komjaunatnes štatu un attiecīgi telpu samazināšana. Izmantojot konjunktūru, P. Stradiņš griezās pie varas iestādēm, vai jaunveidojamam Medicīnas vēstures muzejam nevarētu ierādīt itin kā atbrīvojušās Arsenāla telpas Jēkaba laukumā. P. Stradiņam labvēlīgi noskaņotais LKP CK otrais sekretārs Vilis Krūmiņš (1919–2000) ieteica citu risinājumu – nodot muzejam Latvijas Ļeņinskās Komjaunatnes savienības Centrālkomitejas ēku Leona Paegles (Antonijas) 1, pārceļot LĻKJS centrālo aparātu uz LKP CK mītni Valdemāra ielā (ēka gan bija jau paredzēta lauksaimniecības mašīnu konstruktoru birojam, taču LKP CK šo lēmumu mainīja). Šāds muzejam labvēlīgs risinājums radās 1957. gada augusta sākumā sarunā ar V. Krūmiņu, P. Stradiņam atgriežoties no veseļošanās Karlovivaros, Čehoslovākijā [78]. Mēneša laikā tika sagatavots un pieņemts LKP CK un Latvijas PSR Ministru Padomes lēmums par Medicīnas vēstures muzeja organizēšanu, piešķirot jaunajam muzejam minēto ēku. Būtībā tika īstenots tas, par ko iestājs profesors savos 1952.–1954. gada iesniegumos.

Normatīvais dokuments, uz kuru balstās Medicīnas vēstures muzeja izveidošana, ir Latvijas Komunistiskās Partijas CK un Latvijas PSR Ministru padomes 1957. gada 3. septembra lēmums (LKP CK Biroja protokols № 85, 5. pants) [79]. Tā teksts ir šāds (tulkojumā no krievu valodas):

Lēmums Nr. 442

Rīgas pilsētā

1957. gada 3. septembrī

Par medicīnas vēstures muzeja atklāšanu

Lai labāk izmantotu masveida parādīšanai materiālus par medicīnas vēsturi, ko savācis profesors P. Stradiņš, LKP CK birojs un Latvijas PSR Ministru padome nolemj:

1. Organizēt ar 1957. gada 1. oktobri Veselības aizsardzības ministrijā medicīnas vēstures muzeju kā patstāvīgu iestādi.

2. Uzlikt par pienākumu Latvijas PSR Tautsaimniecības padomei kopā ar Rīgas pilsētas izpilddomiteju 2 nedēļu laikā ierādīt telpas Ziemeļrietumu speciālajam lauksaimniecības mašīnu konstruktoru birojam, kas izvietots Rīgā, Leona Paegles ielā 1, un atbrīvojušos ēku nodot Latvijas PSR Veselības aizsardzības ministrijai, lai tur izvietotu medicīnas vēstures muzeju.

3. Uzlikt par pienākumu Latvijas PSR Veselības aizsardzības ministrijai izstrādāt 2 nedēļu laikā muzeja atklāšanas tāmi, kā arī muzeju apkalpojošo darbinieku aparāta štatu sarakstu.

4. Uzlikt par pienākumu Latvijas PSR Veselības aizsardzības ministrijai kopā ar Latvijas PSR Finanšu ministriju atrast avotus medicīnas vēstures muzeja finansēšanai.

5. Uzlikt par pienākumu Latvijas PSR Valsts plānam paredzēt 1958. gada Tautsaimniecības plānā medicīnas vēstures muzeju.

Latvijas KP CK sekretārs J. Kalnbērziņš

Latvijas PSR Ministru padomes priekšsēdētājs V. Lācis

Kā redzams, šajā lēmumā nav runāts par medicīnas vēstures muzeja dibināšanu, bet gan par šī muzeja atklāšanu (открытие), nodrošinot tam masveida pieeju un garantējot gan telpas, gan valsts finansējumu. Ļoti svarīgi, ka noteikts arī muzeja statuss – patstāvīga iestāde Veselības aizsardzības ministrijas sastāvā (ārpus RMI), kurai jāparedz noteikts štata darbinieku saraksts. Šo noteikumu ministrija īstenoja, ieceļot ar 1957. gada 17. oktobrī par muzeja direktora v. i. Olģertu Krūmiņu, par direktora vietnieka v. i. galveno fondu glabātāju – Dr. Induli Lietuvieti. No Rīgas Medicīnas institūta jaunā Muzeja bilancē tika pārņemtas agrāk nodotās materiālās vērtības un attiecīgie darbinieku štati, papildinot tos. Par nodaļu vadītājiem 1957. gada oktobrī – novembrī kļuva Ādolfs Karnups, Aleksejs Dogadkins, Velta Griķe, Nikolajs Kūlainis, uz daļu slodzes – Aivars Stengrevics, Jānis Stradiņš, Vladimirs Utkins. Par Muzeja zinātniskās padomes priekšsēdētāju (zinātnisko vadītāju, bez atalgojuma) tika apstiprināts prof. Pauls Stradiņš. Par muzeja pirmo zinātnisko sekretāru ar 1957. gada 1. decembri kļuva Vilis Čurinkis.

Autobiogrāfijā, ko O. Krūmiņš iesniedza ministrijā apstiprināšanai par muzeja direktoru, viņš iejūsmināts rakstīja:

“Medicīnas vēstures muzeju, kurā es strādāju jau piekto gadu, es vēlos redzēt kā lielisku, pilnvērtīgu, zinātnisku un interesantu radošu objektu (творение), ko radījis kolektīvs, kurš mīl savu lietu un pilnīgi nododas šai cēlajai darbībai. Muzejam jāklūst par mūsu Padomju Latvijas lepnumu. Tas ir manas dzīves mērķis. Lai tā būtu arī kā mana saistība, ko esmu uzņēmis, stājoties darbā pārorganizētajā medicīnas vēstures muzejā pie Latvijas PSR Veselības aizsardzības ministrijas” [74].

1957. gada 3. septembrā lēmums uzskatāms patiešām par Latvijas PSR “nacionālkomunistu” toreizējās (samērā īsās) valdīšanas labas gribas žestu, vēlēšanos

reāli nodemonstrēt, cik pozitīvi guvumi Latvijai iespējami arī Padomju Savienības ietvaros. Tieši šajā laikā tika iedibinātas arī Latvijas PSR Valsts prēmijas (1957), atjaunots Rīgas Politehniskais institūts (1958), restaurēti Brāļu kapi (1959), dibināts arī ļoti dinamiskais Organiskās sintēzes institūts (1957). Starp citu, arī dibināmajam RPI tika ierādīta Partijas vēstures institūtam paredzētā jaunceltā ēka Daugavmalā.

Tikai šajā laikā, ne agrāk un ne vēlāk, varēja tikt pieņemts labvēlīgs lēmums par Medicīnas vēstures muzeja tālākpastāvēšanu. Jau 1959. gada vasarā pēc N. Hruščova dramatiskā Rīgas apmeklējuma tika atstādināti Padomju Latvijas vadītāji, apsūdzot tos "buržuāziskā nacionālismā" (pie varas nāca A. Pelšes komanda), mazliet vēlāk – arī pats N. Hruščovs uzsāka gan reliģijas apkarošanas kampaņu, gan nosodīja pārmērīgu aizraušanos ar iedziļināšanos vēsturē un pirmspadomju pagātnes glorificēšanu. Taču tieši tad, destalinizācijas apogejā, PSKP XX kongresa gaisotnē, īslaicīgajā režīma liberalizācijas posmā šķietami neiespējamais bija kļuvis iespējams. Turklāt jāņem vērā, ka tieši šajā laikā bija vājinātas P. Stradiņam nelabvēlīgi noskaņoto republikas medicīnas vadītāju E. Burtņicka un L. Golbera pozīcijas, tie nevarēja aizkavēt pozitīva lēmuma pieņemšanu, RMI veselības aizsardzības katedras un ministrijas vadītāji Ā. Krauss un F. Grigorašs muzeja statusa noteikšanas lietā bija "neitrāli", vismaz nevērsās pret P. Stradiņa tālejošiem nodomiem, nemēģināja muzeju noturēt savas katedras sastāvā. Savukārt "nacionālkomunisti" jeb bijušie pagrīdnieki varēja atcerēties, ka Veselības veicināšanas biedrība ar tās pietiekami liberālo gaisotni savulaik bija pavērusi legālas darbības iespējas arī dažiem pagrīdes komunistiem (V. Kacena, C. Palkavniece, J. Niedre u. c.) un P. Stradiņš bijis iecietīgs. Ja Padomju Latvijā būtu cita valdība, diez vai būtu pieņemts 1958. gada 18. augusta bezprecedenta lēmums par P. Stradiņa piemiņas godināšanu, nosaucot viņa vārdā gan slimnīcu, gan muzeju, kas muzeja tālākpastāvēšanai arī bija būtiski. Ja muzejs nebūtu P. Stradiņa mūža pēdējā gadā guvis impozantu ēku Rīgas centrā un garantētu valsts finansējumu, tad šis profesora lolojums slimnīcas pagrabos, bēniņos un barakā, bez šaubām, pēc neilga laika būtu nonīcis un izputināts [80].

Profesors P. Stradiņš mūža nogalē, bez šaubām, varēja justies gandarīts, taču jaunajā ēkā vēl bija jānostiprinās un bija jāveido kolektīvs, kas varētu veikt darbu. Lēmums par ēkas nodošanu gan bija pieņemts, taču daļu telpu (augšējos stāvus) ieņēma Rīgā organizējamā lauksaimniecības mašīnu uzņēmuma "Rigaseļmaš" (pareizāk sakot, Ziemeļaustrumu speciālā lauksaimniecības mašīnu konstruktoru biroja) darbinieki, un dabūt viņus ārā no ēkas Hruščova lauksaimniecības ēras apogejā likās ļoti problemātiski. Sākās dramatiskā P. Stradiņa sarakste ar rūpnīcas vadītāju N. Boraku, apelācijas pie varas instancēm, lai izpildītu lēmumu, un šajā cīņā P. Stradiņš pārstaidzošā kārtā tomēr guva uzvaru [81]. Steigā tika izvērsti prāvās ēkas pārbūves un remontdarbi, vienlaikus pārvietojot ekspozīcijas no slimnīcas, jo jau pēc gada P. Stradiņš bija iecerējis ekspozīcijas atklāšanu, uzaicinot medicīnas vēsturniekus no visas pasaules (P. Stradiņš kopā ar B. Petrovu bija kļuvis

par starptautiskās medicīnas vēsturnieku biedrības locekli, un jau 1958. gada septembrī viņa piemiņa tika godināta Monpeljē, Francijā notikušajā 16. Starptautiskajā medicīnas vēsturnieku kongresā [82]). Starp citu, atkušņa laikā sāka veidoties pirmie Padomju Latvijas ārzemju kontakti. Rīgā ieradās Dž. Bērns tuvs līdzstrādnieks – Dr. S. Lillijs, tehnikas vēsturnieks, grāmatas “*Men, machines and history*” autors, kas 1956. gada tikās arī ar P. Stradiņu un, šķiet, apmeklēja arī viņa muzeju.

Jau profesora dzīves laikā par darbiniekiem muzejā tika pieņemti vēsturniece A. Dirbe (vienīgā, kas vēl arvien strādā muzejā – jau 50 gadu), pazīstamais arheologs Ā. Karnups (pēc atgriešanās no ieslodzījuma, sākumā nedrīkstēja pierakstīties Rīgā, braukāja no Ogres), galvenais fondu glabātājs Edgars Liepiņš (1911–1978; sākumā grāmatvedis; profesora Jēkaba Alksņa znots) [82a]. Par nodaļu vadītājiem 1957. gada nogalē tika piesaistīti Dr. V. Utkins (vēlākais LZA korespondētājloceklis, profesors), Dr. A. Stengrevics un J. Stradiņš (visi uz puslodzi) [83]. Kopā ar A. Stengrevicu (tagad plaši pazīstamo onkologu) dalījām jaunāko laiku medicīnas vēstures nodaļas vadītāja vietu, taču es šajā laikā faktiski veicu P. Stradiņa privātsēkretāra pienākumus (rakstīdams prāvu daļu viņa vēstulu un iesniegumu; citas vēstules rakstīja arī zinātniskais sekretārs V. Čurinkis, mana māsa M. Sosāre un daži citi, jo pēc insulta P. Stradiņam pagrūti bija rakstīt pašam). Iznāca sastādīt pirmās vēstules uz ārzemēm – gan latviešu trimdas mediķiem, gan profesoram A. Lipšicam Čilē, gan Starptautiskās Farmācijas vēstures akadēmijas prezidentam Dr. G. E. Danam (VFR), gan Starptautiskās Medicīnas vēsturnieku biedrības ģenerālsekretāram Dr. F. Sondervorstam. Tāpat kopā ar tēvu uzrakstījām vairākus zinātniskus rakstus par medicīnas un farmācijas vēsturi, kas publicēti rakstu krājumā “Из истории медицины” I un II sējumā.

Jāpiebilst, ka jau P. Stradiņa mūža laikā Medicīnas vēstures muzejā iezīmējās arī zinātniskais darbs. Proti, 1957. gada pašās beigās (faktiski – 1958. gada februārī) P. Stradiņa redakcijā nāca klajā rakstu krājums “Из истории медицины” I sēj., kur publicēti paša P. Stradiņa, kā arī toreizējo muzeja darbinieku V. Griķes un J. Stradiņa zinātniskie raksti [84]. Šis sējums bija pamatos sakomplektēts vēl pirms P. Stradiņa insulta, taču komplektēšanu beidza 1957. gada sākumā, iekļaujot krājumā arī materiālus par N. Pirogova piemiņas sesiju Rīgā (1956. gada decembrī). Krājuma komplektēšanā bez manis profesoram palīdzēja arī Latvijas PSR Medicīnas vēsturnieku biedrības sekretārs medicīnas dienesta apakšpulkvedis K. Vasiljevs (vēlākais profesors Odesā), kuru P. Stradiņš atzinīgi vērtēja kā epidēmiju vēstures pārzinātāju un izdarīgu darbinieku, taču rezervēti izturoties pret viņa pārāk lielkrieviski itonēto pieeju [85]. P. Stradiņa mūža laikā lielā mērā sakomplektēts arī “Из истории медицины” II sējums (Rīga, 1959) ar vairākiem P. Stradiņa un J. Stradiņa rakstiem [86]. Abi šie rakstu krājumi izdoti P. Stradiņa redakcijā, kā izdevējs norādīts ZA Eksperimentālās medicīnas institūts (un arī Latvijas PSR Veselības aizsardzības ministrija), taču faktiski tie bija MVM zinātnisko rakstu pirmie krājumi, kas aizsāka “Acta Medico-Historica Rigensia” publicēšanas tradīciju (šādu nosaukumu krājums “Из истории медицины” guvis pēc 1991. gada).

P. Stradiņa mūža beigās īstenojās vēl viena viņa iecere – sarīkot konferenci par Baltijas dabzinātņu un medicīnas vēsturi (par ko spriests jau B. Petrova sarunā ar J. Kalnbērziņu 1952. gada nogalē). Tā notika Rīgā 1958. gada 6.–7. jūnijā un konferences noslēgumā viesi apskatīja Medicīnas vēstures muzeja ekspozīciju slimnīcā un viesojās P. Stradiņa mājās Ventspils ielā [87]. Ar šo sanākumi aizsākās Baltijas zinātņu vēstures konferenču tradīcija (23. Baltijas zinātņu vēstures konference iecerēta 2008. gada nogalē Rīgā sakarā ar šo konferenču rīkošanas un arī MVM dibināšanas 50. gadadienu). Tātad faktiski konferenču ierosme nāk no P. Stradiņa un saistās tieši ar Medicīnas vēstures muzeja izveidošanu, kaut to galvenā īstenotāja no Latvijas puses allaž bijusi Latvijas Zinātņu akadēmija.

Pēc P. Stradiņa nāves muzeja tālākveidošanas gaitā radās daži sarežģījumi – gan ar muzeja priekšmetu pārvietošanu un to apzināšanu, gan ar ekspozīciju koncepcijas izstrādāšanu, gan arī ar politiskās situācijas izmaiņu Latvijas PSR pēc “nacionālkomunistu” sagrāves. P. Stradiņš bija vairāk vācējs, mazāk – dokumentētājs, par eksponātu vairuma izcelsmi viņš nebija atstājis nekādu norāžu, aizbildinoties “Vēlāk, vēlāk...” Muzejā nebija veikta inventarizācija. O. Krūmiņš bija veiksmīgs P. Stradiņa palīgs un talantīgs diorāmu veidotājs, sadarbībā ar ļoti erudīto Ā. Karnupu viņam jaunajās telpās izdevās labi iekārtot seno laiku medicīnas nodaļu, taču kā muzeja direktoram, īpaši koncepciju izstrādē un saskarsmēs viņam pietrūka zināšanu un vēriena. Arī arogantais muzeja direktora vietnieks Indulis Lietuvietis (1919–1980) nespēja nodrošināt muzeja zinātnisko vadību un drīz vien dažādu iemeslu dēļ atgriezās ārsta praktiskā darbā. Muzeja ekspozīciju iekārtošanā jaunajos apstākļos daudz darījuši Ā. Karnups, A. Dirbe, R. Apse, A. Dogadkins, M. Skrodere, M. Auna, T. Strautmanis, I. Stradiņa u.c. [88]. Kādu laiku (1957–1959) muzejā par seno laiku nodaļas vadītāju strādāja arī gleznotājs Nikolajs Kūlainis (1901–1975), kas aizgāja no darba pēc tam, kad viņu pārcēla par zāles uzraugu – apkopēju [18a].

Muzeja zinātnisko padomi pēc prof. P. Stradiņa nāves neilgu laiku vadīja prof. A. Bieziņš, pēc tam – akadēmiķis P. Gērke. Arī padomes diskusijās nebija vienprātības par muzeja nodaļu tematiskajiem un hronoloģiskajiem ietvariem, bet galvenais – par toreiz ļoti aktuālo problēmu – kā labāk parādīt padomju medicīnu un veselības aizsardzību, jo tas bija izšķirīgais moments muzeja oficiālajai atklāšanai. Šodien grūti novērtēt, vai Muzeja zinātniskās padomes locekles Ņ. Stradiņas iesniegumos E. Ankupei un H. Hanzenai (sk. pielikumā) dominē vairāk sarūgtinājums, vai racionāli apsvērumi, taču dažbrīd viņai veidojās kaut kas līdzīgs konfliktam ar muzeja vadību. O. Krūmiņš, manuprāt, tomēr centās saturēt muzeja kolektīvu un vadīt grūto ekspozīcijas pārcelšanu uz jauno ēku, taču drīz vien intrigas sākās pašā muzejā. Katrā ziņā, Ņ. Stradiņa, vērtējot Krūmiņu kritiski, viņa atstādināšanu no direktora amata 1960. gada nogalē nav rosinājusi, – tā nāca no augstāk stāvošām instancēm. H. Hanzenai adresētais vēstījums bija reakcija uz Krūmiņa nekorekto taisnošanos pēc atstādināšanas, kad vainu par konstatētajām nebūšanām viņš centās novelt uz nelaiķi profesoru P. Stradiņu. Protams, situācija

muzejā nebija vienkārša, taču vaina visdrīzāk bija pieredzes trūkums un administratīva nevarēšana. Arī E. Ankupes atstādināšana no muzeja kuratores pienākumiem laupīja O. Krūmiņam “aizmuguri”, un muzeja vadību pārņēma citi cilvēki.

Pēc “atkušņa” bija sākusies “atkala” (“Pelšes laiks”), Latvijas PSR medicīnas vēsturnieku I sesijas (1960. gada jūnijā) lēmumā jau ieskanējās bargas notis (“Medicīnas vēstures pētījumiem jābūt vēršiem pret vietējā buržuaziskā nacionālisma ideoloģijas izpausmēm, tiem jāaudzina medicīnas darbiniekos uzticība sociālistiskajai Dzimtenei un ticība pilnīgai komunisma uzvarai”) [89], veselības aizsardzības ministrs V. Ozoliņš 1960. gada decembrī izveidoja “operatīvu grupu” palīdzības sniegšanai Muzejam ekspozīciju iekārtošanai (akad. P. Gērke, Dr. K. Vasiljevs, doc. M. Joffe, Dr. Z. Soņņeva, apakšpulkvedis V. Remorovs), kura gan aprobežojās ar topošās ekspozīcijas apskati un puslīdz korektiem aizrādījumiem [90].

Pēc O. Krūmiņa atstādināšanas par muzeja direktoru dažus mēnešus 1960.–1961. gadā strādāja ārsts Vladimirs Šmits, pēc tam – kopš 1961. gada februāra – uz ilgāku laiku par direktori kļuva nomenklatūras darbiniece Herta Hanzena (1909–1972), ko uz muzeju nosūtīja pēc ilgstošas darbošanās Latvijas PSR Ministru Padomē un kuras idejiskā vadībā muzejs tika veidots. Savukārt Veselības aizsardzības ministrija norīkoja muzeja darbā par direktora vietnieku zinātniskajā darbā no 1960. gada Dr. Kārli Ēriku Aronu (1933–2005) – tā bija laimīga izvēle. K. Ē. Arons darbojās muzejā daudzu gadu desmitu garumā [91]. Savukārt Latvijas medicīnas pagātnes padziļinātus pētījumus izvērsa erudītais medicīnas vēsturnieks Arnis Viksna, kas arī ilgu gadus (1969–1998) darbojās muzejā.

1961. gada 20. jūlijā notika Muzeja svinīgā atklāšana jaunajās telpās, kur piedalījās toreizējais LPSR Augstākās Padomes Prezidiņa priekšsēdētāja vietnieks Ernests Ameriks (kādreizējais LPSR Veselības aizsardzības tautas komisārs), LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks Vitālijs Rubenis (vēlāk – Latvijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētājs un ilggadējs PSRS Augstākās Padomes Tautību padomes priekšsēdētājs), Veselības aizsardzības ministra jaunais vietnieks Vilhelms Kaņeps, Maskavas medicīnas vēsturnieks Boriss Petrovs, viesi no Lietuvas, Igaunijas, Krievijas. Atklāšanas otrajā dienā tika sarīkota neliela zinātniska sesija ar H. Hanzenas, K. Ē. Arona un nodaļu vadītāju referātiem un B. Petrova, E. Martinsona (Tartu), V. Girdzijauskas (Viļņa), A. Bieziņa, K. Vasiljeva, J. Stradiņa, V. Pampes u.c. nelielām runām debatēs [91]. Muzejs bija atvērts apmeklētājiem, arī “nelaimīgā” Padomju medicīnas nodaļa kaut kā bija noorganizēta un īpašu kritiku neizpelnījās. Tika atzīmēts, ka atklāšanas brīdī Muzejā bija 12 300 dažādu priekšmetu, tā bibliotēkā vairāk nekā 9000 senu grāmatu (kopš 16. gs.), 18.–20. gs. aptieku inventārs. Muzejs oficiāli bija sācis savu gaitu jaunās telpās Rīgas centrā, bet tas jau ir cits stāsts, ar citiem varoņiem.

VII. Dažas pārdomas *in spe*

Rakstā apcerētā Medicīnas vēstures muzeja tapšana un veidošanās, mūsuprāt, ir interesants un pamācošs stāsts ne tikai pašreizējiem Medicīnas vēstures muzeja

darbiniekiem un medicīnas vēstures interesentiem vien, bet arī Latvijas kultūrvēstures pēītājiem, kurus nodarbina vietējo tradīciju pārmantojamība un izzušana 20. gadsimta sarežģītajos laikmetu griežos. No vienas puses, muzejs ir viena idejas apmāta entuziasta iecere un vākums, un te izšķirīga bijusi viņa prasme šo vākumu saglabāt, papildināt, pilnveidot, legalizēt par valsts aprūpētu institūciju. Taču ne mazāk svarīga ir bijusi sabiedrības un varas struktūru attieksme pret šo veidojumu, sabiedrības atbalsts P. Stradiņa iecerei.

Mūsaprāt, Medicīnas vēstures muzeja laimīgais liktenis lielā mērā ir saistāms ar medicīnas un veselības aprūpes augsto prestižu Latvijā kara un pirmajos pēckara gados, ar ārsta izcilo lomu karadarbības un slimību piemeklētajā sabiedrībā šajā laika posmā. Raksturīgi, ka LK(b)P CK biroja 1946. gada 4. oktobra sēdē, kurā kritiski vērtēja Latvijas Valsts Universitātes darbu, rektors M. Kadeks, runājot par vidusskolu absolventu interesēm, sacīja: "Visi kā jukuši uz medicīnas fakultāti [...] no 2000 iesniegumiem – 500 uz medicīnu" [70]. Medicīna latviešu jaunatnē zināmā mērā bija iespēja pašapliecināties ārpus režīma politiskajiem propagandistiskajiem dogmatiskajiem ietvariem un stereotipiem. Svarīga bija arī muzeja veidotāja profesora P. Stradiņa autoritāte, varētu pat sacīt, oreols sabiedrībā – ja šo muzeju būtu veidojis vienkārši kolekcionārs vai mazāk populārs mediķis, tā pastāvēšana būtu bijusi daudz problemātiskāka. Tādēļ šajā rakstā (gluži neatkarīgi no autora subjektīvajām un ģimeniskajām saitēm ar prof. P. Stradiņu) mēģināts akcentēt tēzi – muzeja veidošana nav atdalāma no pārējām P. Stradiņa darbības jomām, no viņa personības, viņa administratīvās, pedagoģiskās, sabiedriskās aktivitātes, lomas tālaika sabiedrībā. Un, protams, arī no varas vīru attieksmes pret P. Stradiņu. Šī attieksme bija samērā daudzšķautņaina, un tā izrietēja arī no P. Stradiņa personības īpatnībām: viņš zināmā mērā bija kritisks pret visiem režīmiem, politikā neiesaistījās, taču vienlaikus bija arī konformists – centās samierināties ar varu, darīt pozitīvu darbu pieļauto (allaž atšķirīgo) iespēju ietvaros, pēc iespējas vairoties no ideoloģijas, vismaz nekonfrontējot ar varu.

Tādēļ arī vācu okupācijas laikā P. Stradiņu redzam gan represētu un atstumtu no amatiem, taču darbīgu privāto pacientu aprūpēšanā un medicīnas vēstures liecību vākšanā. Padomju režīma laikā, Staļina valdīšanas gados, P. Stradiņam tiek veltīti gan cildinājumi kā "padomju patriotam", gan ļoti asa ideoloģiska kritika par "buržuāzisko nacionālismu", ir jāizcieš daudz morālu pazemojumu, taču profesors arestēts netiek, viņam nav liegta iespēja nodarboties ar klīnicista un pētnieka darbu un nav arī liegta iespēja veidot medicīnas vēstures muzeju. Šāda samērā liberāla attieksme pret "privātmuzeju" varbūt skaidrojama ar to, ka veselības aprūpe tālaika Padomju Savienībā bija deklarēta par vienu no valsts prioritātēm un medicīnas vēsture ideoloģiski bija samērā neitrāla joma. Turklāt P. Stradiņa muzejā "nacionālais" moments bija mazāk akcentēts – Latvijas kontekstā muzejs galvenokārt rādīja tautas medicīnu, cīņu pret epidēmijām, medicīnu pilsētās, bet neizcēla medicīnas sasniegumus Latvijas neatkarības posmā. Pauls Stradiņš traktēja medicīnu ne lokālos, bet pasaules mērogos, izcēla arī krievu medicīnu,

pasvītroja savu saistību ar Petrogradas ķirurģu skolu. Tiesa, muzejā priekšplānā nav tikusi izvirzīta "tēvzemes zinātnes prioritāte" un nav arī pārlieku akcentētas padomju veselības aizsardzības priekšrocības, taču gluži apietī šie momenti arī nebija. N. Pirogovs, I. Pavlovs, S. Botkins u.c. muzejā bija goda vietā, tika gleznoti arvien jauni padomju medicīnas "korifeji" (arī vēl dzīvo) eļļas portreti. Arī pats P. Stradiņš 1950. g. piedalījās bēdīgi slavenajā "Pavlova sesijā" Maskavā un pēc tam popularizēja Latvijā I. Pavlova mācības vulgarizāciju, uzturēdams kontaktus ar K. Bikovu un I. Kurcinu (tiesa, ne mazāk arī ar P. Anohinu un L. Orbeli).

Muzeja pastāvēšanai un juridiskajai legalizēšanai ļoti svarīgs bija atbalsts no Maskavas medicīnu un pat redzamu funkcionāru puses, daudzās (īpaši arī kara medicīnu) ekskursijas, kas apmeklēja muzeju, izcilu medicīnu morālais atbalsts un pat savu personisku relikviju dāvinājumi muzejam, kas īpašu vērienu guva jau pēc P. Stradiņa nāves. Jāņem vērā, ka šis bija vienīgais plašais medicīnas muzejs Padomju Savienībā (pastāvēja vēl Kara medicīnas muzejs Ļeņingradā, vēlāk tika izveidots medicīnas muzejs Kijevā, taču Maskavā šādu muzeju izveidot neizdevās), tā prestižs medicīnu aprindās bija augsts.

Ar dziļiem sakariem PSKP CK struktūrās apveltītais medicīnas vēsturnieks (bijušais partijas funkcionārs) B. Petrovs sniedza nepārvērtējamu atbalstu Rīgas muzejam un guva izpratni Maskavai paklausīgajās Padomju Latvijas vadības aprindās.

Jāatzīmē gan, ka J. Kalnbērziņš, V. Lācis un citi Latvijas komunisti bija pietiekami inteligenti un tālredzīgi, lai izprastu šādas institūcijas noderīgumu Latvijas PSR prestiža celšanai (arī ārzemēs). Ne velti muzeju apmeklēja gan PSRS Medicīnas zinātņu akadēmijas prezidenti A. Bakuļevs un N. Blohins, gan PSRS ZA prezidents A. Aleksandrovs, bet Latvijas PSR ZA goda viesis PSRS ZA 250 gadu pastāvēšanas svinībās Rīgā 1974. gada maijā – bioķīmiķis akademiķis Sergejs Severins savā programmatiskajā uzrunā (par lielu nepatiku toreizējiem LPSR ZA vadītājiem) sacīja, ka Padomju Latvija varot lepoties ar divām pasaules mēroga institūcijām – Organiskās sintēzes institūtu un Medicīnas vēstures muzeju. Tādā kārtā Medicīnas vēstures muzejs bija kļuvis par prestiža objektu, ko ļoti prasmīgi izmantoja ministrs Vilhelms Kaņeps.

Šie apstākļi ļauj izskaidrot faktu, ka samērā dinamiskajos N. Hruščova valdīšanas gados Medicīnas vēstures muzeja valstiska pastāvēšana varēja tikt legalizēta un finansiāli nodrošināta ar īpašu vietējās valdības lēmumu. No šī viedokļa, saprotams, 1957. gada 3. septembra lēmumam bija milzu, pat izšķirīga nozīme muzeja izveidošanā un saglabāšanā, taču šo datumu nedrīkst traktēt kā muzeja dibināšanas datumu. Mūsaprāt, par muzeja dibināšanu vēsturiski pareizāk būtu uzskatīt 1938. gadu (vai 1939. gadu), kad tas reāli sāka veidoties LU Medicīnas fakultātes (vai vēlākās P. Stradiņa klīniskās slimnīcas) ietvaros, īpaši akcentējot arī 1944. gadu, kad februārī Medicīnas fakultātes mācībaspēku lokā atklāja pirmo nelielo ekspozīciju, bet aprīlī tika apstiprināts muzeja darbības nolikums, kā arī 1945. gadu, kad septembrī atklāja plašu ekspozīciju barakā. Man pašam ir pilnīgi

skaidrs, ka muzejs tapis neilgi pirms 1940. gada, bet par tā pašiem sākumiem stingri dokumentēti materiāli pagaidām nav atrasti. Turklāt grūti definēt, kuru momentu izvēlēties par atskaites punktu – manuprāt, tā varētu būt pirmā publiskā ekspozīcija, kaut gan taisnība ir viedoklim, ka patiesībā jau muzejs sākas ne no ekspozīcijas, bet no krājuma.

Ir jāatzīst, ka muzeja tālākattīstība jaunajās telpās arī pēc P. Stradiņa nāves norisa samērā labvēlīgi. Tiesa, P. Stradiņa mūža pēdējos gados muzeja ekspozīcija varbūt bija atraktīvāka un atraisītāka, oficiālam muzejam bija vairāk jārēķinās ar oficiāliem kanoniem; arī pārceļoties uz jauno ēku daļa fondu, iespējams, gāja zudībā. Taču sekoja muzeja eksponātu zinātniska aprakstīšana, inventarizācija, eksponēšana pēc muzeju likumiem. P. Stradiņa darba turpinātāji ir ļoti daudz darījuši muzeja krājuma papildināšanai tieši ar oriģināliem eksponātiem (te minami eksponāti par kosmisko medicīnu, I. Mečņikova kolekcijas iegūšana, daudzie dāvinājumi muzejam u. tml., u. tml., arī Latvijas medicīnas relikviju saglabāšana). Ļoti pozitīvi vērtējama atraktīvu izstāžu regulāra organizēšana pēdējos gados, “muzeju nakts” akcijas, filiāļu izveidošana arī ārpus Rīgas, starptautiska sadarbība.

Vai profesors P. Stradiņš būtu gandarīts ar sava lolojuma tālāko likteni? Domāju, ka visumā tomēr būtu, kaut gan īsti apmierināts viņš nebija nekad, arī ar paša veikumu – ne, viņš muzeju nemitīgi pārveidoja, pārkārtoja. Iespējams, arī šodien daudz kas būtu jāpārskata ekspozīcijās, jāatjauno; noteikti vajadzētu parādīt medicīnas attīstību antīkajā pasaulē, Ķīnā un citās Āzijas valstīs, atjaunot P. Stradiņa mūža laikā pastāvējušās, bet nu jau labu laiku slēgtās nodaļas. Vēlams būtu muzejā plašāk izvērst zinātniskās pētniecības darbu, kaut arī muzejs regulāri izdod “Acta Medico-Historica Rigensia” (un te nepārvērtējamas ir bijušas K. Ē. Arona rosmes), taču diemžēl samērā neliels ir tieši muzeja darbinieku īpatsvars šajā izdevumā. Būtu jāsavāc vienkopus, sistematizēts un apstrādāts arī paša P. Stradiņa personiskais arhīvs, joprojām nav uzrakstīta Latvijas medicīnas vēsture. Taču nepaveikto atsver daudzie muzeja rīktoje pasākumi, lasījumi, memoriālās un tematiskās sēdes kopā ar zinātniskām biedrībām, atsver muzeja vadības un darbinieku godprātīgā attieksme pret šo vēstures vērtību, kas viņiem nodota tālākveidošanai.

Muzejam nebūtu jānoslēdzas Latvijas ietvaros vien. Muzeja jubilejas reizē vairāk kā līdz šim būtu atkal jāatgriežas pie sākotnējās ieceres – parādīt medicīnu ļoti plašā, pasaules kontekstā; šī joma pēdējos gados atstāta novārtā. Nav iespējams parādīt 20. gs. nogaļas medicīnu pilnā apjomā, taču uzskicēt galvenos akcentus (gēnu inženierija un gēnu medicīna, materiālzinātņu augstās tehnoloģijas medicīnā, sasniegumi kardioloģijā un kardiokirurģijā, orgānu un kaulu transplantācija, biomehānika u. tml.) kaut ar dažiem eksponātiem, personiskām relikvijām būtu iespējams. Tāpat kā savulaik bija kontakti ar vadošiem PSRS mediķiem, tādi būtu jāiedibina ar vadošajiem ASV un Eiropas mediķiem, vismaz ar dažiem Nobela prēmijas laureātiem vai viņu ranga personībām, jāiegūst viņus raksturojoši eksponāti, kuru vērtība laika gaitā tikai pieaugs. Šāda pieeja būtu profesora P. Stradiņa garā.

Medicīnas vēstures muzejam lielākā mērā kā līdz šim būtu jāklūst arī par atjaunotās Latvijas prestiža objektu, tā pastāvēšana un ieceres apjoms būtu daudz vairāk jāpopularizē, arī starptautiskā līmenī. No pirmā Latvijas neatkarības laika nācis, arī pašreizējā atgūtās neatkarības posmā tas plašāk un skaļāk varētu vēstīt par Latvijā uzkrātajām starptautiskās nozīmes vērtībām, par mūsu devumu un mūsu iespējām Eiropā un pasaulē.

Izsaku sirsnīgu pateicību vēsturniecei Dz. Cēberei, Medicīnas vēstures muzeja darbiniecēm E. Bērziņai, M. Pozemkovskai u.c., arhitektam E. Upmanim par palīdzību vairāku rakstam nepieciešamo datu iegūšanā un precizēšanā. Īpaša pateicība Arnim Vīksnam, kurš atradis būtiskus dokumentālus datus muzeja agrīnās attīstības gaitas noskaidrošanai, kā arī šī raksta veidošanas stadijā izteicis konceptuālas kritiskas piezīmes.

Vēres:

1. Страдынь Я. П. Становление Музея истории медицины профессора П. И. Страдыня. // *Из истории медицины*. т. 3. Рига : Зинатне, 1960, с. 139–153. Citētais raksts uzrakstīts 1958. gada pavasarī, manuskriptu nolasot P. Stradiņam slimības laikā. P. Stradiņš tad arī izteica savas piezīmes, aizrādot uz 17. lpp. pieminēto pirmās ekspozīcijas iekārtošanu (gads netika precizēts, bet likās pašsaprotami, ka tas saistās ar pirmskara laiku).
2. Stradiņš J. Par Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja pirmsākumiem. *Daba un vēsture 2007*. Kalendārs. Rīga : Zinātne, 2006. 109.–114. lpp.
3. Страдынь Я. П., Арон К. Я. Неопубликованные выступления П. И. Страдыня на декаде по истории медицины в Москве в феврале 1946 г. // *Из истории медицины*. т. 5. Рига : Зинатне, 1963. с. 55–69.
4. *Profesors Pauls Stradiņš dzīvē un darbā*. Rīga : LPSR ZA izdevniecība, 1961. 362 lpp.
5. Страдынь П. И. *Избранные труды*. Онкология, Организация здравоохранения и история медицины. Материалы личного архива. т. 3. Рига : Зинатне, 1965. 691 с.
6. Stradiņš J., Arons K. Ē., Vīksna A. *Tāds bija mūsu laiks*. Rīga : Sprīdītis, 1996. 491 lpp.
7. Vīksna A., Arons K. Ē., Pauls Stradiņš – medicīnas un zinātņu vēsturnieks. *Latvijas ZA Vēstis*, A sērija, 1996, Nr. 1, 61.–63. lpp.
8. Stradiņš J. Profesora Paula Stradiņa bibliotēka. // *Grāmatas un grāmatnieki: Misiņa bibliotēkas 100 gadadienai, 1885–1985*. Rīga : Zinātne, 1985. 160.–177. lpp.
9. Krimbergs R., Prīmanis J. Medicīnas fakultāte 1919.–1939. // *Latvijas Universitāte divdesmit gados: 1919.–1939*. I daļa. Rīga : LU, 1939. 579.–698. lpp.
10. *Zinātne tēvzemei divdesmit gados 1918–1938*. L. Adamoviča red. Rīga : LU, 1939. 411 lpp.
11. Stradiņš P. Latvijas Universitātes I Ķirurģiskās klinikas pirmie desmit gadi. *Arsts*, 1940, Nr. 4, 189.–193. lpp.

12. Vīksna A. *Dokumenti un materiāli par profesoru Paulu Stradiņu*. 1. daļa. Rīga : 1973. 227 lpp. [Rokraksts].
13. Pilmane M. Raksts šajā krājumā, 260. lpp.
14. Prīmanis J. Atmiņas par profesoru Paulu Stradiņu. *Latviešu Ārstu un Zobārstu Apvienība*. Apkārtraksts. 1958, Nr. 60, 3.–5. lpp.
15. LVVA, 3112. f., 2. apr. (Veselības Veicināšanas biedrība) un daudzi materiāli tālāka Latvijas un ārzemju presē (laikrakstu izgriezumus albums VVB fondā).
16. Vīksna A. *Dokumenti un materiāli par profesoru Paulu Stradiņu*. 2. daļa. Rīga : 1984. 294 lpp. [Rokraksts].
17. [Stradiņš P.] Medicīnas vēsture. // *Latviešu Konversācijas vārdnīca*. 13. sēj. Rīga : A. Gulbja apgāds, 1936. 26238.–26285. sleja
18. J. Stradiņa pieraksti par profesoru P. Stradiņu, I–V. 1983–2005. Rokraksts, pie J. Stradiņa.
- 18.a A. Dogadkina, V. Griķes, N. Kūlaina personiskās lietas MVM arhīvā.
19. *Akadēmiķis Pauls Stradiņš*. Bibliogrāfija. Sast. E. Peile un J. Paeglis. Rīga : LPSR ZA izdevniecība, 1959. 138 lpp. Bibliogrāfijā iekļauts arī P. Stradiņa npublicēto darbu un referātu saraksts.
20. Stradiņš J. Profesora Paula Stradiņa programmatiskais referāts Latvijas medicīnas vēsturē un tā ideju tālākattīstība. Raksts šajā krājumā, 117. lpp.
21. Stradiņš J., Arons K. Ē., Salaks J. Māksla, medicīna, muzejs. *Acta Medico-Historica Rigensia*. III sēj. Rīga, 1997, 299.–327. lpp.
22. Purviņš P. *In memoriam: Prof. Dr. med. Pauls Stradiņš, 1896–1958*. *Latviešu Ārstu un Zobārstu Apvienība*. Apkārtraksts. 1958, Nr. 60, 1.–3. lpp.
23. LVVA, 7427. f., 6. apr., 409. lp. Citēts pēc: Vīksna A. Medicīnas vēstures muzeja pirmais nolikums 1944. gadā (dokumentu publikācija). *Acta Medico-Historica Rigensia*. V sēj., Rīga, 2000, 341.–344. lpp.
24. Par Farmācijas muzeja tapšanu plaši materiāli rodami LU Ķīmijas fakultātes padomes protokolos, 1919–1948 (ekscerpti pie J. Stradiņa). Saskaņā ar šiem protokoliem, fakultātes padomes atļauju organizēt farmācijas vēstures muzeju (atzīmējot, ka materiāls tam pa daļai ir) pie savas farmācijas ķīmijas katedras profesors J. Maizīte pirmoreiz lūdzis 1937. gada novembrī, kam padome piekritusi (prot. Nr. 365), 1938. gada 2. martā fakultāte pieņem zināšanai, ka Dāvis Blūmentāls savas grāmatas un manuskriptus novēlējis LU Farmācijas nodaļai un Farmācijas vēstures muzeja veidošanai (prot. Nr. 372). 1940. gada 25. maijā fakultāte pieņem zināšanai, ka Farmācijas vēstures muzejs ieskaitīts par Ķīmijas fakultātes paliginstitūtu (prot. Nr. 400). Kā tāds tas figurē, piem., “*Adresu grāmata 1944. gada [Latvijas] Zemes pašpārvalde, pašvaldības, dzelzceļi, pasts, organizācijas un uzņēmumi*” (Rīga : J. Jurevica izdevniecība; Latvijas Statistikas pārvalde, 1944. 54. lpp). Vēlāk Farmācijas vēstures muzejs parādās fakultātes 1947. un 1948. gada sēžu protokolos sakarā ar aso kritiku, kas tiek veltīta J. Maizītes grāmatai “Ievads praktiskajā farmācijā” (Rīga : 1946), kur kā galvenais kritizētājs uzstājas H. Vasermanis (prot. Nr. 492,

1947. gada 29. decembrī un prot. Nr. 496, 1948. gada 12. aprīlī). Pēdējā sēdē ieteikts iekārtot Farmācijas vēstures muzeju bij. LU aptiekā Elizabetes ielā. Pēc prof. J. Maizītes nāves 1950. gadā un Farmācijas nodaļas pāriešanas Rīgas Medicīnas institūta sastāvā ar rektora J. Jurgena rīkojumu Farmācijas vēstures muzejs iekļauts Medicīnas vēstures muzeja sastāvā, kur jau agrāk pastāvējusi neliela aptieku vēstures nodaļa, ko sarūpējis P. Stradiņš. 1987. gadā pēc K. Ē. Arona ierosmes uz MVM farmācijas nodaļas bāzes kā tā filiāle Vecrīgā atklāts Farmācijas vēstures muzejs. Sk. arī: Vīksna A., [25].

25. Vīksna A. Medicīnas muzeji Latvijas Universitātē. *Zinātņu vēsture un muzejniecība*. LU Raksti. 639. sēj. Rīga, 2001, 277.–284. lpp. (arī par J. Maizītes muzeju).

26. Sarunā ar Maiju Sosāri, kas 1944. gadā strādāja vācu kara lazaretē par rentgena laboranti, viņa nepastāstīja nekā būtiska, izņemot to, ka skatījusies medicīnas vēstures muzeja ekspozīcijas slimnīcas vecajā ēkā pie auditorijām jau 1942. un 1943. gadā un ka tēvs tās vairākkārt pārkārtojais dažādās variācijās. Vai ekspozīcijas skatītas jau pirms 1940. gada viņa nevarēja ne apgalvot, ne noliegt. Nekādu īpašu rosmi sakarā ar muzeja atklāšanu 1944. gadā M. Sosāre neatceras ("bet mani jau turēja nost no tā muzeja" [M. Sosāre, 2007. gada 13. martā.]). Arī prof. Nikolajs Skuja, lai arī "ļoti miglaini", atcerējās šo muzeja telpu no vācu laikiem (katrā ziņā, pirms 1944. gada). Par 1938.–1940. gadu viņš neko pateikt nezināja, jo tad atradies obligātajā kara dienestā (pats muzeja telpu iekārtošanā nav piedalījies, taču apskatīt iegriezies gan).

Laimīgā kārtā senākos muzeja vēstures notikumus samērā labi atceras profesors Ēvalds Ezerietis, kurš volontējis P. Stradiņa ķirurģiskajā klīnikā kopš 1934. gada (kā 3. kursa students) un kuram bija ierādīta dzīvojamā istabiņa turpat slimnīcā. Viņš atcerējās ne tikai eksperimentus ar suņiem un darbošanos ap bišu stropiem slimnīcas teritorijā virs operāciju zāles (kopā ar saimniecisko darbinieku Gobziņu), bet arī savu līdzdalību vēstures muzeja ekspozīciju iekārtošanā. Prof. Ezerietis kategoriski apgalvoja, ka medicīnas vēstures muzeja krājums minētajās telpās virs auditorijām eksponēts jau pirms kara un dažkārt viņam arī bijis jāizrāda eksponāti medicīnas darbiniekiem, kad profesoram Stradiņam pašam nebijis vaļas, turklāt, piemēram, priekš acu ārstiem bijis jāsameklē attiecīgo priekšmetu (brīļļu ?) kolekcija un fotogrāfijas [Ē. Ezerietis, 2007. gada 22. martā].

27. A. Vīksnas atrastais 1944. gada maija vācu okupācijas laika dokuments par Medicīnas vēstures muzeja statusa noteikšanu muzeja ģenēzes aspektā ir ļoti nozīmīgs. Man personiski, tas savā ziņā liekas negaidīts, jo ne šī dokumenta kopija, nedz kāds tā uzmetums prof. P. Stradiņa arhīvā nav atrodams. Arī personiskajās sarunās ar P. Stradiņu un Ņ. Stradiņu attiecīgais notikums nekad nav pieminēts. Ir loģiski, ka padomju režīma gados vācu okupācijas laika notikumi varēja palikt vairāk vai mazāk neakcentēti (kaut arī Ņ. Stradiņa nevairījās par šo laiku runāt visai atklāti). No otras puses, varbūt šo nolikumu P. Stradiņš

- varēja uzskatīt tikai par epizodi, par nerealizētu iespēju muzeja tapšanas likločos un neturēja par vajadzīgu to izcelt, jo iekārtu maiņas dēļ tai nebija turpinājuma. Jāpiebilst, ka viņš ar cieņu izturējās pret LU rektoru M. Pīrmani un 1945. gada sākumā atturējās parakstīt kādu pret M. Pīrmani vērstu padomju varas iecerētu deklarāciju. Vai šo A. Vīksnas atrasto aktu var uzskatīt par Medicīnas vēstures muzeja formālu dibināšanu arī ir diskutējams jautājums. Ir skaidrs, ka paprāvs muzeja krājums un arī ekspozīcija pastāvēja jau agrāk.
28. Vīksna A. Profesors Pauls Stradiņš un viņa dekāna darbības laiks LVU Medicīnas fakultātē. *LZA Vēstis*. 55. sēj. 2001, Nr. 3/4, 87.–98. lpp.
 29. Vīksna A. Profesors Pauls Stradiņš Medicīnas fakultātes dekāna postenī. *LU Raksti*. 643. sēj. Rīga, 2001, 233.–257. lpp.
 30. Lācis V. *Lielais Tēvijas karš un Padomju Latvijas inteliģences uzdevumi*. Rīga : VAPP, 1945. 36 lpp. Par P. Stradiņu – 26. lpp.
 31. J. Bartuševska personiskā lieta. LU arhīvs, 197. l., 7. apr., 9 lp.
 32. P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs. Masu darba nodaļa. P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja apmeklētāju atsauksmju grāmata par 1945.–1960. gadu (56 lapas). Iesākta 10.09.1945. gadā, pabeigta 24.12.1960. gadā (faktiski 1958. gada augustā ar P. Stradiņa pēdējo vadīto ekskursiju. Papildu ierakstu 1960. gada 24. decembrī izdarījis pirmais ārvalstu diplomāts, kas apmeklējis MVM, VDR vēstniecības padomnieks prof. G. Šmits). Savā laikā šo atsauksmju grāmatu iedibināt spontāni rosināja raksta autors, kad muzeju konferences noslēguma dienā apskatīja pirmā plašāk organizētā apmeklētāju grupa – Baltijas padomju republiku Veselības aizsardzības TK Medicīnas zinātnisko padomju apspriedes (1945. gada 8.–10. septembrī, Rīgā un Ķemerose) dalībnieki. Sākotnēji tā pat nebija grāmata, bet atsevišķas zīmēšanas lapas, kuras pēc tam iesēja vienkopus kā viesu grāmatu. Faktiski 1945. gada 10. septembris uzskatāms kā pusoficiāla muzeja atklāšana. Apmeklētāju skaitā bija PSRS MZP priekšsēdētājs I. Rufanovs, tās sekretārs J. Rostockis (pazīstamā kinorežisora tēvs), veselības tautas komisārs E. Ameriks, LVU rektors M. Kadeks, profesori P. Mažilis, J. Kairiukštis, V. Lašas, V. Girdzijauskis, Z. Januškevičs no Lietuvas, V. Vadi u.c. no Igaunijas, prof. S. Haldins (Ļeņingrada), F. Ahmedovs (Baku), LVU profesori K. Rudzītis, K. Balodis, D. Kalvelis, J. Maizīte, E. Jakovļeva, G. Gurevičs, I. Robežniece, vēlākais ministrs Ā. Krauss un nākamā muzeja direktore H. Hanzena (pavisam 48 personas). Viesu grāmata tika turpināta līdz pat P. Stradiņa nāvei, taču visai neregulāri. Prominentāko muzeja apmeklētāju autogrāfi tur nav atrodami, piem., tur nav L. Orbeli, J. Pavlovska, A. Kirhenšteina, N. Jelanska u. c. parakstu, kas muzejā bija viesojušies P. Stradiņa dzīves laikā. Plašāks A. Kirhenšteina ieraksts ar muzeja vērtējumu rodams nākamajā, oficiālajā muzeja viesu grāmatā, kas aizsākta H. Hanzenas laikā.
 33. Архив РАМН. Ф. 1, оп. 8/3, д. 40, л. 16–19. [Citēts pēc 16, 16. lpp.]
 34. Гельштейн А. Медицина за сорок столетий. *Медицинский работник*, 1945, 15 ноября.

35. Osis R. Cilvēce cīņā pret slimībām. Vērojumi prof. P. Stradiņa medicīnas vēstures muzejā. *Cīņa*, 1945, 4. dec.
36. Pūrs L. *Aizejot atskaties*. [I. daļa]. Rīga : Signe, 2006. 272 lpp.
37. Stradiņš J. *Latvijas Zinātņu akadēmija: izcelsme, vēsture, pārvērtības*. Rīga : Zinātne, 1998. 711 lpp.
38. Stradiņš J., Cēbere Dz. Latvijas Zinātņu akadēmijas veidošanās: zinātniskie un sabiedriskie politiskie aspekti. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2006, Nr. 3, 90.–114. lpp.
39. Top Latvijas PSR Zinātņu akadēmija. Saruna ar PSRS ZA komisijas priekšsēdētāju medicīnas dienesta ģenerālleitenantu akadēmiķi J. N. Pavlovski. *Cīņa*, 1945, 28. dec.
40. Павловский Е. Н. Воспитанник Военно-медицинской академии. // Павел Иванович Страдынь врач, ученый, человек. Рига : Зинатне, 1967. с. 83–89; Pārpublicēts šajā krājumā.
41. Страдынь Я., Цебере Дз. Связи академика Е. Н. Павловского с П. Страдынем и его музеем. Raksts šajā krājumā, 196. lpp.
42. Stradiņš J., Cēbere Dz. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas veidošanās un evolūcija par Latvijas Zinātņu akadēmiju. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2006, Nr. 4, 105.–136. lpp.
(Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas prezidija paplašināta sēde 1948. gada 7. oktobrī. Stenogramma LZA arhīvā, 1. f., 1. apr., 61. l., 1.–90. lp.)
43. Кунец М. О тех далеких годах и о пережитом (Воспоминания о клинике и музее проф. П. Страдыня. 1945–1960 гг.). *Acta Medico-Historica Rigensia*. III sēj. Rīga, 1997, 349.–362. lpp.
44. J. Jākobsona personas lieta. LZA Arhīvs, 1. f., 15. apr., 821. l., 11 lp.
45. *Es viņu pazīstu*. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca. Ž. Unāma redakcijā. Rīga : 1939. 211. lpp.
46. A. Tetera personas lieta. LZA Arhīvs, 1. f., 15. apr., 1017. l., 8 lp.; Zīmīgi, ka stājoties darbā, A. Teters 1948. gada 1. jūlijā muzeja viesu grāmatā atstājis šādu ierakstu: “Ar lielāko prieku stājos šī muzeja, trešā pēc skaita pasaulē, pārziņa amatā un ar labāko apziņu ķeršos pie muzeja tālākās izveidošanas viņa cildenā radītāja profesora Dr. med. P. Stradiņa gudrajā un aizrautīgajā vadībā”. Šajā grāmatā vēlāk parakstījušies arī Tetera ģimenes locekļi.
47. *Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri*. Biogrāfiskā vārdnīca. Rīga : Jāņa sēta, 1995. Par A. Teteru – 519.–520. lpp.
48. G. Teters. Raksts šajā krājumā, 160. lpp.
49. *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. 2. izd. Rīga : Zinātne, 2003. 741 lpp.
50. A. Gobas personas lieta. LZA Arhīvs, 1. f., 15. apr., 298. l., 6 lp.
51. *Latvijas PSR ZA zinātniski-pētniecisko darbu plāns 1947. gadam*. Rīga : LPSR ZA izdevniecība, 1947. 146.–147. lpp. Interesanti, ka šajā izdevumā Medicīnas vēstures muzeja darba plānā ietverta ne tikai Medicīnas vēsture Latvijas PSR (P. Stradiņa un bibliotekāra Gobas –bez iniciāļiem! – pētījumi), bet arī trīs

- akadēmiķa P. Valeskalna pētījumu tēmas: "Čarlza Darvina evolūcijas uzskatu izveidošanās", "Darvinisms un marksisms" un "Lielā Oktobra Sociālistiskā revolūcija un zinātne". Kā 1985. gada 2. decembra sarunā ar J. Stradiņu izteicās P. Valeskalns, viņš 1951. gadā pēc P. Stradiņa bija iecerējis kļūt par Bioloģijas un eksperimentālās medicīnas institūta direktoru un tur izvērst savas tēmas.
52. *План научно-исследовательских работ Академии Наук Латвийской ССР 1946–1950 гг.* Проект. Рига : Изд. АН ЛССР, 1946. с. 157–158.
 53. Brancis M. *Jānis Roberts Tillbergs*. Rīga : Zinātne, 1996. 305 lpp.
 54. Caune A. Atmiņas par manu tēvu gleznotāju Voldemāru Cauni un viņa sadarbību ar Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeju. *Acta Medico-Historica Rigensia*. III sēj. Rīga, 1997, 329.–336. lpp.
 55. Voldemārs Caune, 1901–1975. *Batālijas un frontes laika studijas*. Rīga : LVI Apgāds. 2006. 91 lpp.
 56. M. Lielkrastes personas lieta. LZA Arhīvs, 1. f., 15. apr., 558. l.
 57. R. Tillberga personas lieta. LZA Arhīvs, 1. f., 15. apr., 224. l.
 58. L. Kokles personas lieta. LZA Arhīvs, 1. f., 15. apr., 314. l.
 59. G. Čiliša personas lieta. LZA Arhīvs, 1. f., 15. apr., 277. l.
 60. Zemzaris U. Pārmetums. // Stradiņš J., Arons K. Ē., Vīksna A. *Tāds bija mūsu laiks...* Rīga : Sprīdītis, 1996. 249.–257. lpp.
 61. Opalā V. Katram mūžā vienreiz jātiek tam pāri... *Acta Medico-Historica Rigensia*. III sēj. Rīga, 1997, 337.–348. lpp.
 62. Konstante I. *Leo Kokle 1924–1964*. Monogrāfisks albums. Rīga : Neputns, 2005. 191 lpp.
 63. Kokle L. Pie profesora portreta. *Veselība*, 1964, Nr. 8, 7.–8. lpp.
 64. Člītis G. Raksts šajā krājumā, 174. lpp.
 65. Smiltens E. Medicīnas vēstures trešā atmoda. *Acta Medico-Historica Rigensia*. II sēj. Rīga, 1994, 271.–277. lpp.
 66. Vīksne R. Godprātības dēļ vajātais [par Ā. Karnupu]. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1999, Nr. 1, 123.–132. lpp.
 67. Cielēns E. Atmiņas par Paulu Stradiņu (šajā krājumā, 352. lpp.).
 68. LPSR ZA Prezidija 1952. gada 5. februāra lēmums (noraksts P. Stradiņa arhīvā).
 69. Grigulis A. *Profesors iekārtojas*. Rīga : LVI, 1954. 87 lpp. A. Griguļa lugu aprakstīto vasarnīcu A. Šmita vajadzībām pārbūvējis arh. A. Dogadkins, izmantojot inž. J. Branderam piederošo nepabeigto vasaras māju.
 70. Stradiņš J. Staļina režīma attieksme pret Latvijas zinātniekiem un akadēmiskajām aprindām (1944–1953). *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 19. sēj. Rīga, 2007, 408.–448. lpp.
 71. *No NKVD līdz KGB*. Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986. R. Vīksne un K. Kangeris (red.). Rīga : LVI apgāds, 1999. Vilde J.: P–4485.
 72. Lasmanis U. *Tēva gadsimts*. Rīga : Autora izdevumā, 2001. 175.–177. lpp.
 - 72a. Медведев Ж., Медведев П. *Неизвестный Сталин*. Часть 1. Москва : Права Человека, 2001. 354 с.

73. V. Krūmiņa stāstījums J. Stradiņam 1990. gadā.
- 73a. LVA, 270. f., 2. apr., 1967. l., 144., 146. lp. Постановления Совета Министров Латвийской ССР (копии) и материалы к ним. № 686–701. Jāpiebilst, ka lēmums pieņemts pavisam drīz pēc L. Berijas aresta, bet sagatavots acīmredzot pirms tā. L. Berija bija ieteicis negaidītus akcentus nacionālajā politikā un savienoto republiku pilnvaru paplašināšanā, arī šajā lēmumā vairāk izceltas RMI vispārējās problēmas, nevis Medicīnas vēstures muzeja izveidošana, taču nav noliedzams, ka šis lēmums paredz oficiāli radīt pie katedras medicīnas vēstures muzeju, apstiprināt tam finansējumu un štata vienības.
74. O. Krūmiņa personas lieta. PDVA, 440. f., 3. p. apr., 120. l., 163.–174. lp.
75. Matīšu pagasts. // *Enciklopēdija Latvijas pagasti*. II sēj. Rīga : A/S Preses nams, 2002. 41.–45. lpp.
76. Berklavs E. *Zināt un neaizmirst*. Rīga : Preses nams, 1998. 358 lpp.
77. Pazare A. Cilvēka veselības sardzē. *Zvaigzne*, 1956, Nr. 3.
78. Krūmiņš V. Raksts šajā krājumā. J. Stradiņa sarunu ar V. Krūmiņu 1985. un 1990. gadā pieraksti.
79. LKP CK un Latvijas PSR Ministru Padomes 1957. gada 3. septembra lēmums par medicīnas vēstures muzeja atklāšanu. LVA, 270. f., 2. apr., 2845. l., 47. lp.
80. Latvijas PSR Ministru Padomes 1958. gada 18. augusta lēmumu Nr. 432 par P. Stradiņa piemiņas saglabāšanu mūžos parakstījis Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks M. Plūdonis un Lietu pārvaldnieka vietnieks J. Cimdiņš (LVA, 270. f., 2. apr., 2999. l., 78. lp.). Ar šo lēmumu P. Stradiņa vārds tika piešķirts Republikas klīniskajai slimnīcai un Medicīnas vēstures muzejam, tika iedibinātas divas P. Stradiņa stipendijas 500 rbļ. apmērā RMI studentiem teicamniekiem, Veselības aizsardzības ministrijai un Latvijas PSR ZA tika uzdots par pienākumu izdot prof. P. Stradiņa rakstu izlasi, bet Rīgas pilsētas izpildkomitejai 1959. gadā uzstādīt P. Stradiņa krūšutēlu iepretim P. Stradiņa slimnīcas ēkai un 1958. gadā uz P. Stradiņa kapa uzstādīt marmora piemiņas plāksni. Visi lēmuma punkti tika izpildīti. Lēmuma pieņemšanas laikā MP priekšsēdētājs V. Lācis bija atvaļinājumā ārpus Latvijas. Pēc prof. P. Gērkes liecības, šo lēmumu sagatavojis V. Lāča vietnieks Edvards Berklavs, konsultējoties ar P. Gērki, taču, acīmredzot, sēde, kurā akadēmiķis piedalījies, bijusi nevis Ministru padomes sēde, bet lēmuma sagatavošanas darba grupas apspriede. Padomju Latvijas toreizējie vadītāji, īpaši pēc P. Stradiņa saslimšanas, bija visai labvēlīgi profesoram un atbalstīja viņa ieceres. Tiesa, ne V. Lācis, ne E. Berklavs, ne J. Kalnbērziņš personiski nebija iepazīnušies ar muzeju, arī V. Krūmiņš Paula Stradiņa mūža laikā muzejā drīzāk nav bijis. Muzeju ir apmeklējis prof. A. Kirhenšteins un, ja nealajos, arī viņa pēcnācējs Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāja amatā – K. Ozoliņš (1956. gada janvārī viņš apmeklēja P. Stradiņu mājās, Ventspils ielā, sveicot viņu 60 gadu jubilejā). Praktiskas rūpes par muzeju tika uzticētas deputātei un LKP CK loceklei E. Ankupei, kura “Berklava laikā” bija arī MVM zinātniskās padomes locekle.

81. Materiāli par to saglabājušies P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzejā.
82. Sondervorst F. A. Paul Stradin. *Bulletin et Mémoires de la Société Internationale d'Histoire de la Médecine*, 1959, № 1/4, p. 30; Dann G. K. Akademische Nachrichten. Rīga. *Deutsche Apotheker-Zeitung*, 1959, № 3, S. 73.
- 82a. Arons K. Ē. Dirbe A. Edgars Liepiņš. *Acta Medico-Historica Rigensia*. IV sēj. Rīga, 1999, 271.–277. lpp.
83. Sākot ar 1958. gada februāri reāli varēju kārtot P. Stradiņa saraksti, izdevniecības lietas u.tml., tiesa, līdztekus pētnieciskam darbam Organiskās sintēzes institūtā (par nitrofurānu preparātu analītisku noteikšanu un organisko nitrosavienojumu polarogrāfiju, veidojot savu kandidāta disertāciju). Muzejā skatījies jaunāko laiku medicīnas nodaļas vadītājs, taču šīs nodaļas veidošanas praktiskajos darbos tikpat kā nepiedalījies, izpildot Muzeja padomes priekšsēdētāja P. Stradiņa daudzus un daudzveidīgos uzdevumus, gk. rakstu darbus. Tūdaļ pēc tēva nāves algotu darbu muzejā atstāju, gan dažos jautājumos darbojoties kā konsultants un inerce pēc uzturot vairākus jau tēva mūža laikā aizsāktus kontaktus ar zinātniekiem (piem., kādreizējo Ķemeru kūrorta direktoru A. Lozinski, A. Lipšicu, J. Pavlovski, N. Figurovski, B. Petrovu, S. Soboļu u.c.).
84. *Из истории медицины*. Том I. Под ред. П. И. Страдыня и др. Рига : Издательство АН Латвийской ССР, 1957. 279 с. No Medicīnas vēstures muzeja bija 7 raksti (autori – P. Stradiņš, J. Stradiņš, V. Griķe).
85. Васильев К. Г. *Записки динозавра*. Тетрадь первая. Одесса : 2005. 97 с. Par saskarēm ar P. Stradiņu – 5 nodaļa. Rīga: 1948–1965 гг.”
86. *Из истории медицины*. Том II. Под ред. П. И. Страдыня и др. Рига : Издательство АН Латвийской ССР, 1959. 319 с. No Medicīnas vēstures muzeja bija 6 raksti (autori – P. Stradiņš un J. Stradiņš. To vairums pārpublicēts P. Stradiņa rakstu izlases III sēj. Rīga : 1965).
87. Par šo konferenci sk. apskatu: Страдынь Я. Межреспубликанское совещание ученых Прибалтики по проблеме изучения истории естественных наук и медицины. *Известия АН Латвийской ССР*, 1958, № 8, с. 153–156; Первое межреспубликанское совещание по проблеме изучения истории естественных наук и медицины Прибалтики. Без автора norādes. // *Из истории медицины*. Том II. Под ред. П. И. Страдыня и др. Рига : Издательство АН Латвийской ССР, 1959, с. 309–313. Publicēta arī konferences rezolūcija; Страдынь П. И., Страдынь Я. П. Работа по изучению истории науки в Латвии. *Вопросы истории естествознания и техники*, Москва, 1959, Вып. 8, с. 184–186.
Priekšpēdējais ieraksts P. Stradiņa muzeja apmeklētāju grāmatā 1958. gada 8. jūnijā uzrāda tos konferences dalībniekus, kas noslēguma dienā apmeklējuši muzeju (citu skaitā, Lietuvas PSR ZA locekļi P. Slavens un V. Girdzijsausks, medicīnas vēsturnieki K. Vasiljevs, S. Biziulevičs (Viļņa), V. Kalnins (Tartu), J. Šilinis (Maskava), igauņu profesors K. Villako, Latvijas akadēmiķi P. Valeskalns un P. Gērke, nākamais profesors R. Gērke u.c.).

88. Ledaine A., Vīksna A. Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja darbinieki no 1957. līdz 1997. gadam. *Acta Medico-Historica Rigensia*. III sēj. Rīga, 1997, 287.–298. lpp.
89. Резолюция первой научной сессии историков медицины и здравоохранения Латвийской ССР. Рига, 4 июня 1960 г. // *Из истории медицины*. Том IV. Рига : 1962. с. 235–236.
90. Васильев К. Г. О работе Латвийского научного историко–медицинского общества за 1959 и 1960 гг. // *Из истории медицины*. .Том IV. Рига : 1962. с. 237–238.
91. Stradiņš J., Salaks J., Vētra J. Creator. Professor. Administrator. Editor. Auctor. Homo (Par K. Ē. Aronu). *Acta Medico-Historica Rigensia*. VII sēj. Rīga, 2005, 11.–32. lpp.
92. Страдынь Я. П., Аронс К. Я. Открытие Музея истории медицины имени П. И. Страдыня. *Из истории медицины*. Том IV. Рига : 1962. с. 216–219.

locekļa, Latvijas PSR Nopelniem bagātā zinātnes darbinieka, profesora, medicīnas zinātņu doktora Paula Stradiņa darbu bibliogrāfija. Sast.: J. Paeglis un E. Pele. [Sakarā ar 60. dzimšanas gadadienu]. R., 1956. 18 lpp. (LPSR ZA Fundamentālā b-ka). Mašīnrakstā.

Библиография трудов академика П. И. Страдыня. Сост. Я. Паэглис и Е. Пейле. [К 60-летию со дня рождения].

Магоне Я. Юбилей выдающегося латвийского ученого-медика П. И. Страдыня. [К 60-летию со дня рождения]. — Известия АН Латв. ССР, 1956, № 2, с. 155—156.

Юбилей ученого. [К 60-летию проф. П. И. Страдыня]. — Сов. молодежь, 1956, 22 янв.

1957

Иванов О. Музей медицины. [Об открытии в Риге музея истории медицины, организованном П. И. Страдиным]. — Сов. Латвия, 1957, 22 сент.

1958

Akmoļinskis G. Tālajā senātnē. [Par prof. P. Stradiņa organizēto medicīnas vēstures muzeju]. — Liesma, 1958, Nr. 4, 4. lpp.

Акмолинский Г. В далекой древности. [О музее истории медицины проф. П. И. Страдыня]. — Лазда С. Сirds pūkst no jauna. (Par sirds operācijām un par prof. P. Stradiņu). — Zvaigzne, 1958, Nr. 14, 14.—15. lpp.

Лазда С. Сердце бьется снова. [Об операциях сердца и о проф. П. И. Страдыне]. — Rīgas, 1958, 8. 86).

Илени В. Музей профессора Страдыня. Фото Ю. Вагрянского. — Советский Союз, 1958, № 7, с. 22—23 с илл. Под общ. загл.: Шлемы и знамены.

Храброва Н. Музей [истории медицины] профессора Страдыня. — Огонек, 1958, № 19, с. 24.

Ясенов Е. Музей истории медицины профессора Страдыня. — Известия, 1958, 26 июня.

Коллекция профессора. [Музей истории медицины П. И. Страдыня]. — Сов. культура, 1958, 17 мая.

От частной коллекции — к государственному музею. Медицинский музей П. И. Страдыня. — Сов. молодежь, 1958, 2 июня.

От частной коллекции — к государственному музею. [О Музее истории медицины П. И. Страдыня]. — Молодежь, Эстония, 1958, 15 июля.

No Latvijas Komunistiskās partijas Ģenerālās Komitējas, Latvijas PSR Augstākās Padoles Prezidija un Latvijas PSR Ministru Padomes. [Ziņojums par prof. P. Stradiņa nāvi]. — Cīņa, 1958, 16. aug.; Pad. Jaunatne, 1958, 16. aug.; Rīgas Balso, 1958, 16. aug.; Latvijas Zinātnieks, 1958, 27. aug.

От ЦК КП Латвия, Президиума Верховного Совета Латвийской ССР и Совета Министров Латвийской ССР. [Извещение о смерти проф. П. И. Страдыня].

Pauls Stradiņš. [Nekrologs]. — Latv. PSR ZA Vēstis, 1958, Nr. 9, 153.—154. lpp.; Cīņa, 1958, 16. aug.; Pad. Jaunatne, 1958, 16. aug.; Latvijas Zinātnieks, 1958, 27. aug.

П. И. Страдыня. [Некролог].

1958, 13. — Rīgas, 1958, 13. — 117 (958).

Профессор П. И. ... 117 (958).

P. Stradiņš. [Nekrologs]. — Rīgas Balso, 1958, 16. aug.

П. И. Страдыня. [Некролог].

Par Paula Stradiņa piemiņu saglabāšanu mūžos. — Latv. PSR ZA Vēstis, 1958, Nr. 9, 154. lpp.; Cīņa, 1958, 19. aug.; Pad. Jaunatne, 1958, 19. aug.; Latvijas Zinātnieks, 1958, 27. aug.

Об увековечении памяти П. И. Страдыня.

Akadēmiķa P. Stradiņa bērns. — Cīņa, 1958, 20. aug.; Latvijas Zinātnieks, 1958, 27. aug.

Похороны академика П. И. Страдыня.

Akadēmiķa P. Stradiņa bērns. — Rīgas Balso, 1958, 20. aug.

Похороны академика П. И. Страдыня.

Professors Pauls Stradiņš izvadot. — Vēstis, 1958, Nr. 4, 14.—15. lpp.

Прощание с профессором П. И. Страдынем.

Biezpiņš A. Zinātnieks un savas tautas kvēls patriots. — Pad. Jaunatne, 1958, 27. aug.

Биезинь А. Ученый и пламенный патриот своего народа.

Biezpiņš A. Vīga darbs jāturpina. — Padoņi Me. diķis, 1958, 7. okt.

Биезинь А. Его дело нужно продолжать.

Darbi par akadēmiķi P. Stradiņu muzeja dibināšanas laikā

1. pielikums. LVA; 270. f., 2. apr., 2845. l., 47. lp.

LATVIJAS KP CENTRĀLĀ KOMITEJA UN LATVIJAS PSR MINISTRU PADOME
ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ КП ЛАТВИИ
И СОВЕТ МИНИСТРОВ ЛАТВИЙСКОЙ ССР

Протокол № 85 п. 5
Бюро ЦК КП Латвии

ПОСТАНОВЛЕНИЕ № 442

гор. Р и г а

8 сентября 1957 года

Об открытии музея истории
медицины.

В целях лучшего использования для массового показа материалов по истории медицины, собранных профессором Страдиным П.И., Бюро ЦК КП Латвии и Совет Министров Латвийской ССР постановляет:

1. Организовать с 1 октября 1957 года в системе Министерства здравоохранения музей истории медицины, как самостоятельное учреждение.

2. Обязать Совнархоз Латвийской ССР совместно с Рижским горисполкомом в двухнедельный срок предоставить помещения специальному конструкторскому бюро Северо-Запада по проектированию сельскохозяйственных машин, размещенного в гор. Риге по ул. Л. Пастера 1, а освободившееся здание передать Министерству здравоохранения Латвийской ССР для размещения музея истории медицины.

3. Обязать Министерство здравоохранения Латвийской ССР разработать в двухнедельный срок смету расходов, связанных с открытием музея, а также штатное расписание аппарата работников по обслуживанию музея.

4. Обязать Министерство здравоохранения Латвийской ССР совместно с Министерством финансов Латвийской ССР изыскать источники финансирования музея истории медицины.

5. Обязать Госплан Латвийской ССР предусмотреть в Нархозплане 1958 года музей истории медицины.

Секретарь ЦК КП
Латвии

Я. Калиберзин

В. Лацис

Protokols Nr. 1.

1958.g. 4. aprīlī notika Medicīnas vēstures muzeja Zinātniskās padomes sēde. Sēdē piedalījās:

- 1/ Zinātniskās padomes priekšsēdētājs prof. Stradiņš,
- 2/ Zin.pad.pr-ja vietn. - LPER Veselības Aizsardzības Ministra vietnieks Dr. Ozoliņš,
- 3/ Zin.pad.pr-ja vietn. - MVM direktors b. Krūmiņš,
- 4/ MVM galvenais fondu glabātājs Dr. Lietuviētis,
- 5/ MVM Med.kult.vēst.nod.vadītājs b. Karnups,
- 6/ " bioloģijas nod. vadītāja Dr. Griķe,
- 7/ " seno laiku med.n.vadītājs b. Kulainis,
- 8/ " jauno " " " " Dr. Utkins,
- 9/ " jaunāko l. " " " " Dr. Stengrēvics,
- 10/ " " " " " " b. J.Stradiņš,
- 11/ Protokolētājs - Zin.pad. sekr. b. Čurinkis.

Sēdi atklājot, Zinātniskās padomes priekšsēdētājs prof. Stradiņš iepazīstināja klātesošos ar sēdes nolūku: "Šodien mēs esam sanākuši, lai apspriestu ļoti svarīgu lietu, proti, lai apspriestu jautājumu, kā sākt Medicīnas vēstures muzeja lietas izkārtošanu. Mūsu muzejs pastāv jau sen, esam iesākuši no mazuma, sākot ar grāmatām, bet tagad mums jau ir uzskates līdzekļi, kā gleznas, figūras, priekšmeti utt. Tādēļ šodien mums jāpārrunā, kā visu plašo materiālu izkārtot, t.i., 1/ jāapspriež un jāpieņem ekspozīcijas plāns un

- 2/ jāapspriež praktiskais darbs muzejā /kādos darbus uzsākt plašākā, kādos šaurākā mērogā, kādas periodiskas izstādes rīkot utt./.

Pēc ievada prof. Stradiņš uzaicināja b. Krūmiņu iepazīstināt klātesošos ar ekspozīcijas plānu. b. Krūmiņš nolasa plānu, kas ir sakārtots pēc vēsturiskajiem laikiem. Ar remontā atrodos muzeja ēkas L.Paegles ielā Nr.1 plāna palīdzību tiek paskaidrots, kādās telpās būs atsevišķas nodalās.

Pēc plāna nolasīšanas prof. Stradiņš izteica savas domas par telpu iekārtojumu: "Mums samērā mazā mājā ir jāizvieto ļoti plašs materiāls, tāpēc es domāju, ka visa ekspozīcija jāizvieto piecos stāvos, uzņemot ekspozīcijā tikai to svarī-

gāko /kā piemēru profesors min Londonas "Welcome" muzeju, kur ir parādīti tikai ārsti, resp.viņu figūras un medikamenti/. Pirmais stāvs ir pagrabā; tur ekspozīcija ies, sākot ar dzīvības rašanos līdz cilvēka izcelšanās laikam. Šamapu no-
daļa arī būs šai pašā stāvā. Otrajā stāvā ekspozīcija ies no cilvēces pirmsākumiem līdz renesansei. Šai stāvā ietilps arī Roma, Grieķija, Bizantija, arābi, viduslaiki utt. Trešajā stāvā būs parādīts laiks no renesanses līdz 1850. gadam, bet ceturtajā stāvā jaunie laiki no 1850. gada līdz 1940. gadam. Piektajā stāvā būs PERS un Baltijas republikas. Vispirms jā-
vērā uzmanība uz sienām, jo mums ir ļoti daudz portretu un jau iepriekš jāizkalkulē, cik to varēs pie sienām izvietot. Tāpat ir jādoma par figūrām: cik un kā tās varēs izvietot. Ja gadījumā tās skulptūras, kas mums ir, tik lielas jaunajā ēkā nevarēs ievietot, varētu noņemt no tām mazākas kopijas. Tas pagaidām man būtu viss, lūzdu izteikties pārējos.

b. Krūmiņš: "Attiecībā uz ekspozīcijas plānu kā tādu, jautā-
jums jānostāda principā: vai tādā veidā plānu pieņemt vai nē. Ne jau viss tas, kas ir plānā, ir jāliek ekspozīcijā, jo lie-
lu daļu var glabāt arī fondos. Vispāri, muzejos vienmēr fon-
du ir vairāk, nekā izstādīts; tādēļ tāpat darīsim arī mēs:
vissvarīgāko izstādīsim, bet pārējo turēsim fondos."

b. Lietuviētis: "Runājot par fondiem, es gribētu ierosi-
nāt sekojošo: ja fondos ir ļoti daudz materiālu, tad tos var
izmantot, laiku pa laikam mainot ekspozīciju un rīkojot iz-
stādes, kā to dara Leningradā un Maskavā. Tādā veidā izman-
tojot fondus, mēs varam apstiprināt ekspozīcijas plānu tik
plašā mērogā kā pašlaik, jo tas mums tad grūtības nedarīs.

Prof. Stradiņš: "Lieli fondi, kā es to esmu redzējis Mas-
kavā, vienkārši ir neērti tai ziņā, ka tie bojājas. Piemē-
ram, esmu redzējis vecas drēbes, kas ir pilnīgi sabojājušās
un netiek arī nevienam izsniegtas, piem., disertācijas uz-
rakstīšanai, tādā kārtā nenesot nevienam nekāda labuma. Ja
jau turēt mantas fondos, tad labāk tādas, kas ir izturīgas
un tik ātri nebojājas, piem., metāla priekšmeti. Savas lie-
kās mantas, kas transportējot nebojājas, mēs varēsim aizdot
arī citiem muzejiem izstāžu rīkošanai utt."

b. Karnups: "Kas attiecas uz drēbēm, tad no viņu glabā-
šanas nevaļaga baidīties. Valsts Vēstures Muzejā drēbes ir
vienmēr labi uzglabātas. Tikai drēbes uzglabājot, ir jāie-

vēro attiecīgais režīms /zema t^o, tīrība, ķīmikālijas utt./, Muzeja pienākums ir visu vākt, kam ir muzejiska nozīme, tādēļ, agri vai vēlu, Medicīnas vēstures muzejam ir jādomā par magazinām un magazinēšanu. Ekspozīcijas daļa muzejā ir ļoti maza, bet pats lielākais krājums ir magazinās, pie kam tas, kas ir magazinās, ir pats galvenais, jo tur glabā visu to vērtīgāko, tur atrodas tas, ko glabā vēsturei."

Prof. Stradiņš: "Glabājot fondus, mums jārēķinājas arī ar reālajām iespējām. Vajaga ņemt vērā arī to, ka pašreiz šeit mums nav pilnīgas drošības par glabājamiem priekšmetiem. Bez šaubām, man nav iebildumu, ja glabā vērtīgas drēbes, ja ir garantija par to saglabāšanu un drošību. Vispārī par iegādāšanos runājot, vajaga censties vienmēr iegādāties ko vērtīgu, piem., mūsu muzejam ļoti vērtīgs būtu gāzu tērps, kā arī medicīniskie instrumenti".

b.J. Stradiņš: "Šai sakarībā es gribu vērst uzmanību uz zāļu pudeļu un etiķešu vākšanu, jo tās ar laiku vienmēr izmainās".

b. Lietuvietis: "Es gribētu pateikt dažus vārdus par mantu glabāšanu. Mums ir instrukcijas, pēc kurām visas mantas attiecīgi dokumentāriiski jānoformē un jāglabā. Gribu pieminēt, ka arī fotogrāfijas ir jāglabā, kam ir paredzēti sevišķi noteikumi, kas garantē to saglabāšanos. Lai kāds muzejs arī nebūtu, viņš ir zinātniska iestāde, tādēļ jāvāc viss, kas attiecas uz muzeju, jo es ceru, ka ar laiku mūsu muzejs varēs dot plašu informāciju ne tikai parastajiem apmeklētājiem, bet arī speciālistiem. Pašlaik notiek inventarizācija, pēc kuras eksponātus sadalīs pa nodaļām. Ja ekspozīcijas plānā būs kas paredzēts, bet eksponātu vēl nebūtu, tad mums būs līdzekļi jaunu iegādei un izgatavošanai. Mums ir daudz dublikātu, tos mēs arī varēsim apmainīt. Vispirms jāvienojas par to, ko katra nodaļā grib parādīt, tāpēc tagad jāsak sistematizēt eksponāti pa nodaļām, lai jaunajā ēkā vairs nebūtu jāšķiro. Nodaļu vadītājiem jāizšķiro arī restaurējamie un pilnīgā kārtībā esošie priekšmeti".

b. Karnups: "Attiecībā uz arheoloģijas lietām varu teikt, ka viena daļa no tā, kas ir pagrabā, ir aizvēsturisks materiāls, ieskaitot dzīvības rašanās periodu. Mums trūkst vēl tieša arheoloģiska materiāla, kas liecinātu par dažādām sli-

mībām /izņemot dažus kaulus/. Baltijas nodaļā apakšā higiēna ir daudz maz parādīta. Kā trūkums arh. nodaļā ir: nav meklēts neviens no tiem kauliem, kas ir izrakti vai arī pašlaik izrok, šai lietai nepieiet ar pienācīgo cieņu. Tādēļ Medicīnas vēstures muzejam vajadzētu palūgt labu antropologu pie kaulu pētīšanas, jo tas mums dos vairāk laba nekā zīmējumi, foto utt. /Prof. Stradiņš ieminas par izrakumiem Rīgā/.

b. J. Stradiņš: "Es gribu pateikt dažus vārdus par dabaszinātņu - ķīmijas un fizikas parādīšanu medicīnā. Medicīnai ir divas lomas: 1/veselības aizsardzība un 2/medicīna kā zinātne, kas ir cieši saistīta ar citām nozarēm. Piemēram, pēc Ņutona gravitācijas likuma un mehanikas pamatiem, cilvēku arī sāka uzskatīt kā mehānismu. Paracelsus nebija tikai ārsts vien, bet arī ķīmiķis. Mūsu muzejā ķīmija un fizika būtu jāparāda tikai attiecībā uz medicīnu. Starpplanētu telpa /mākslīgais zemes pavadoņs utt./, kas pastāvīgi nesīs ko jaunu, vajadzētu organizēt izstāžu veidā, nevajadzētu veltīt šim jautājumam veselu nodaļu. Mūsu plāns ir labs un plašs, bet attiecībā uz dienviņslāviem, rietumslāviem, korejiešiem un mongoļiem jāsaprata, ka tik lielu uzmanību tiem nevajadzētu veltīt, jo viņu medicīna ar kaut ko sevišķu neizceļas, tāpat arī materiālus par viņiem ir grūti dabūt. Toties gruziņus un armēņus vajadzētu vairāk izcelt, jo viņu medicīna ir labāka par pieminētajiem.

b. Lietuvietis: "Attiecībā uz starpplanētu telpu atļaujos aizrādīt, ka viņai nav atsevišķas nodaļas, bet tikai atstūrītis, kas atkarībā no apstākļiem var mainīties.

b. Krūmiņš: "Tieši maznozīmīgās tautas ir jāparāda, sevišķi no politiskā viedokļa, jāparāda to atpalicība kapitālistiskajā iekārtā un viņu stāvoklis tagad. Daudzas tautas ir atsavinājušās no koloniālisma jūga, un šis process vēl notiek tagad".

b. Utkins: "Jaunās medicīnas vēstures nodaļā mums galvenokārt ir portreti, kas ir diezgan vienkāršs materiāls. Šai nodaļai vajadzētu noteikti dabūt vienu no pirmajiem rentģena aparātiem, ķirurģiskos instrumentus, varētu pagatavot arī labāko slimnieku maketus, jo tie aizņems samērā maz vietas. Vispārī, šīs nodaļas ekspozīcija jā sastāda tā, lai apmeklētājiem nebūtu garlaicīgi. Tāpat jāiekārto vitrīnas ar aprakstiem par medicīnu darbiem, jāpagādā arī bistes. Attiecībā uz

-5-

ekspozīciju man ir viens iebildums, proti, Timirjaseva atkārtotās vairākas reizes. Tāpat LPER medicīna nāk pirms PSRS medicīnas - to vajadzētu iekārtot otrādi.

b. Krūmiņš: "Pēdējā punktā nepiekrītu, jo mūsu muzejā vispirms ir jāparāda savas mājas".

b. Stengrēvics: "Jo ekspozīcija iet vairāk uz jaunajiem laikiem, jo ar materiāliem ir grūtāk. Mums ir krievu un Padomju Savienības medicīnu portreti, bet ārzemju ķirurgu nav. Tāpat vajadzētu pagādāt materiālus no Tautas Demokrātijas valstīm. Attiecībā uz maketiem man tas pats sakāms, kas b. Utkinam. Tāpat ir vajadzīgi materiāli par atomiem un radiju, jāparāda onkoloģija un vēža ķīmijoterapija".

b. Griķe: "Baltijas nodaļā, attiecībā uz Lietuvu un Igauniju mums ir maz materiāla. Pašlaik mēs strādājam pie Igaunijas. Man ir liels lūgums: vai Ministrija nevarētu nākt pretī ar savu atbalstu materiālu vākšanas ziņā attiecībā uz Lietuvu un Igauniju".

b. Lietuvietis: "Man arī ir lūgums, proti, vai nevarētu kaut vai apkārtraksta veidā no rajoniem lūgt ziņas par slimnīcām, sevišķi par mūsu vecākajām slimnīcām. Rakstu mēs izgatavotu paši, Ministrijai tas būtu tikai jāizsūta".

Veselības Aizsardzības Ministra vietnieks - Zinātniskās padomes priekšsēdētāja vietnieks b. Ozoliņš augšminētajiem lūgumiem piekrita, tāpat arī atzinīgi izteicās par ekspozīcijas plānu, atrodot to par ļoti labu un principā pieņemamu.

Pārējiem sapulces dalībniekiem par plānu arī nebija iebildumu un plānu principā pieņēma, ar ierunu pieskaņot ekspozīcijas plānu ierosinātajam jaunās ēkas telpu iekārtojumam.

Attiecībā uz praktisko muzeja iekārtošanu, sapulce vienojās, iekārtot muzeju, ņemot vērā augšminētos aizrādījumus un norādījumus.

Ar to sēde beidzās. Sēde sākās pl.1600 un beidzās pl.18³⁰. Nākošā Zinātniskās padomes sēde nolikta uz 1956.g.6.maiju pl. 1600. Protokols uzrakstīts uz piecām lapām.
Pielikuma: sēdes dalībnieku paraksti.

/Prof. P. Stradiņš/
Zin. Pad. priekšsēdētājs

Protokolētājs
/V. Čurinkis/
Zin. Pad. sekretārs.

Latvijas PSR Veselības Aizsardzības Ministrijas
Medicīnas vēstures muzeja Zinātniskās Padomes sēde 1958.g.
4. aprīlī, Rīgā, Pilsõpu ielā Nr.13.

P i e d a l ā s :

Zin.Pad.priekšsēdētājs prof.P.Stradiņš *Hab.*
Zin.Pad.priekšsēd.vietn.-
LPSR Ves.Aizs.min.vietn. Dr. Ozoliņš *V. Ozoliņš*
Zin.Pad.priekšsēd.vietn.-
MVM direktors b. Krūmiņš *Krūmiņš*
Zin.Pad.locekle-LPSR Min.
Pad.pārstāve b. Hanzena
Zin.Pad.locekle-LKPCK
pārstāve b. Brālītis
Zin.Pad.loc.-RP Izpk.Kul-
tūras d. vadītāja b. Ankupe
Zin.Pad.loc.-RMI Vesel.
aizs.katedras doc. Dr.med. Grigorašs
Zin.Pad.loc.-LPSR Vēst.
muz.pārstāve-etnogrāfe b. Ivanova
MVM galv.fondu glab. Dr. Lietuviētis *I. Lietuviētis*
Zin.Pad.sekr.-MVM zin.sekr. b. Čurinkis *Čurinkis*

P i e a i c i n ā t i :

MVM Med.kult.vēst.nod.vad. b. Karnups *Karnups*
" biol.nod.vad. Dr. Griķe *Griķe*
" seno l.med.vēst.nod.v. b. Kūlainis *Kūlainis*
" vidusl. " " " b. Dogatkins *Dogatkins*
" Jauno l.med.v.nod.v. Dr. Utkins *Utkins*
" Jaunāko l.m.vēst.n.v. Dr. Stengrēvics *Stengrēvics*
" " " " " b. J.Stradiņš *Stradiņš*

3. pielikums. 1958.12.VII MVM darbinieku ražošanas sapulces protokols Nr. 2.

Protokols Nr.2.

1958.g. 12.jūlijā notika Medicīnas vēstures muzeja darbinieku ražošanas sapulce.

- Piedalījās: 1/ sapulces vadītājs - Medicīnas vēstures muzeja Zinātniskās Padomes priekšsēdētājs prof. P.Stradiņš,
2/ Medicīnas vēstures muzeja direktora vietnieks Dr. I.Ištuvietis,
3/ medicīnas kultūras vēstures nodaļas vadītājs b. Kermurs,
4/ seno laiku medicīnas vēstures nodaļas vadītājs b. Rūlainis,
5/ apkopēja - sāles uzraudze b. Zemīte,
6/ " " " b. E. Čoliņa,
7/ māksliniece - mūlašiste b. Šulce,
8/ vec. grāmatvedis b. Jāčulis,
9/ zīmētājs b. Adamsone,
10/ kurinātājs b. Tolēns,
11/ protokolētājs - zin. sekretārs b. Čurinkis.

Sādi atklājot, prof. Stradiņš iepazīstināja klātesošos ar savu braucienu uz Iudzas Novadpētniecības muzeju, par tā plašo eksponātu klāstu. Informēja arī, ka Bauskas muzejs ir ar mieru nodot mūsu muzejam vienu marmora Konēra bisti.

Pievēršoties muzeja konkrētajam darbam, profesors īsteica nepieciešamību ar atsevišķiem darba momentiem:

- 1/ fotogrāfēšana: līdzšinējais fotogrāfa darbs kā kvantitatīvi, tā kvalitatīvi nav apmierinošs, tādēļ būtu jāpadomā par fotogrāfu maiņu,
- 2/ dažu darbinieku atkārtēve darba laikā: ja uztotais darbs ir izpildīts, tad par to ir jāziņo, jo ir nepieciešami pārējie darba laiku pavadīt bez darba,
- 3/ dažu darbinieku atteikšanās izpildīt prof. Stradiņa rīkojumus, aizbaidinoties, ka jāizpilda tikai muzeja direktora rīkojumi. Prof. Stradiņš ir muzeja Zinātniskās Padomes priekšsēdētājs un tādēļ viņa rīkojumi un norādījumi ir obligāti visiem muzeja darbiniekiem,
- 4/ informācija: par visiem notikumiem muzejā ir jāinformē prof. Stradiņš. Tas līdz šim visos gadījumos nav ievērots,
- 5/ inventarizācijas darbs: tas ir pārkāpts lēni un pūlešu.

Attiecībā uz minēto 1.punktu b. Iedzīvotāji ierosināja, lai b. Stēkla un priekšu dotu sīku atskaiti par savu darbu, par padarīto, kā arī par tokošo, jo līdz šim no viņa tāda atskaites nav prasīta. Ja viņš uz priekšu mūsu norādījumiem nesešos, tad vajadzēs sport attiecīgos soļus.

Otrais punkts: lai no dikatāves izvairītos, tad katram darbiniekam darba apstrādāšanās gadījumā jāgriežas pie savas priekšniecības.

Trešais punkts: sapulcējušies nolēma minētos gadījumus uz priekšu nepieļaut.

Ceturtais punkts: nolēma, ka par visiem notikumiem administrācija rūpēties, lai prof. Stradiņš būtu lietas kursā.

Piektais punkts: lai inventarizācijas gaitu paātrinātu, nolēma iecelt pastāvīgu inventarizācijas komisiju. b. Karmuše aizrādīja, ka inventarizācijai lielā mērā apgrūtināta arī tas, ka mums nav attiecīgas rokasgrāmatas.

Tālāk sekoja pārrunas par muzeja jaunās ēkas remonta darbiem un tur atrodošos iedzīvotāju pārvietošanu, kā arī par nepieciešamo kontroli pār tur nodarbinātiem strādniekiem. b. Doga diena līdzšinējā darbība tika atāta par nepietiekošā mērā aktīvu, undeva administrācijai vairāk sekoj viņam un to kontrolēt. Turpat, lai gan muzeja administrācija ir no savas puses iespējams rēbošanās rūpējusies par jaunās ēkas remonta darbu un iedzīvotāju pārvietošanas paātrināšanu, tomēr rezultāti nav iepriecinoši: remonta iet uz priekšu ļoti lēnā un iedzīvotāji arī vēl nav pārvietoti. Nolēma, ka administrācijai šai jautājumā jāīrkojas vēl aktīvāk. Informācijas nolūcā tika nolasīta visa sarakstīšanās būvniecības lietā un iedzīvotāju lietā, kas nav devusi līdz šim nekādus rezultātus.

Tālmējā sēdes gaitā pārrunāja par tokošajiem darba jautājumiem: materiāli tokošajam darbam, inventāra iegāde, ekspozīcijas sakārtošana pa nodalām utt.

Sapulce sākas pl. 1200 un beidās pl. 1400.

Apepriēdes vadītājs:

/prof. P. Stradiņš/

Protokolētājs:

V. Čurinskis/
zin. sekretārs.

4. pielikums

Zinātniskās padomes tēmas

MVM direktora O. Krūmiņa ziņojums muzeja zinātniskai padomei (kopija, bez datējuma, 1959 vai 1960. g. no MVMp 13.726; RP 5567)

1/Stengrēvics – Ir izskatīta ķirurģisko instrumentu kolekcija un lielākā daļa jau noteikta un aprakstīta, bet uz priekšu plašākā mērā jāpapildina kolekcija jo daudz kas svarīgs nav pārstrādāts, sakarā ar ko priekšdienās radīsies lieli robi. Pašlaik sastādu sarakstu par to, kādi instrumenti pakāpeniski būs jāiegādājas.

2/ Dirbe – Inventarizētie eksponāti tiek aprakstīti un atlasīti pēc disciplinām un laikmetiem, attiecīgi nodaļu ekspozīcijai. Liela daļa jau atlasīta pārvešanai uz jauno ēku.

3/ Kūlainis – Pārbaudu inventarizētos eksponātus, kādi ietilpst senās medicīnas nodaļā. Sastādu aprakstus un noformēju zinātniskos dokumentus kartotēkai. Atlasu vērtīgus eksponātus izstādīšanai. Noteikti būs jāpagatavo vai jāiegādājas visu galveno cilvēku rasu attēli (bistes) un jāpaplašina antropoloģiskais ilustratīvais materiāls.

4/ Griķe – Kas trūkst Baltijas valstu medicīnas pilnīgākai ekspozīcijai. Kādā stāvoklī materiāli (vai reģistrēti, atlasīti eksponēšanai utt.). Kas būtu vēlams pašiem pagatavot vai iegādāties ekspozīcijas papildināšanai (gleznas, modeļi utt.).

5/ Čurinkis – par sarakstīšanos ar zinātniskajām iestādēm. Vai jau dabūti kādi materiāli un kādi (foto, grāmatas, rokraksti, filmas utt.). Par rakstīšanu no ārpuses bez muzeja direkcijas ziņas, kā tas ir bijis līdz šim, kad par sarakstīšanās rezultātiem dabū zināt atsūtītām vēstulēm, kas pienākušas kā atbilde uz mums nezināmu sarakstīšanos, piem., bez mūsu ziņas tiek aicināti ārzemju apmeklētāji utt. Jāpaziņo rakstiski tām iestādēm, ar kurām mums ir kontakts, lai tās atstāj bez ievērības visus tos rakstus, kuriem nav muzeja akceptācijas.

6/ Bikovs – Direktora uzdevumā, kopā ar b. Kūlaini mēs esam izskatījuši un pārbaudījuši gleznas un portretus, to stāvokli un izpildījumu un atraduši, ka viena daļa no tām ir noteikti jārestaurē /apm. gab./, apm. gab. Ir jāsamaina, jo tās ir uzgleznotas pilnīgi nemākslinieciski. 65% no visiem rāmjiem ir jārestaurē pilnīgi, 10% jārestaurē pa daļai, kā arī ļoti daudz darbiem ir jāpiemēro atbilstoši rāmji. Vispārīgi viss rāmju daudzums ir derīgs ekspozīcijai, bet tikai pēc pamatīga remonta. Mūsu priekšlikums būtu sekojošs: lai neaizkavētu ekspozīciju, no jau atlasītajām grupām ekspozīcijai izlasīt tos darbus, kam nepieciešama papildus apstrāde un uz vietas pabeigt restaurācijas darbus. Mazāk svarīgos materiālus var nodot fondā un to restaurēšanu izvest pēc ekspozīcijas atklāšanas.

7/ Bibliotēka – Ta kā bibliotekārs pašlaik ir atvaļinājumā, tad sniegsu paskaidrojumus viņa vietā. Pašlaik tiek sastādīta kartotēka, pie reizes inventarizējot vēl līdz šim neuzskaitītās grāmatas un periodiskos izdevumus. Aptuveni izskatīti pēc derīguma apm. 20000 periodisko izdevumu un grāmatu, apm. 10000 rokrakstu, aptieku receptūru žurnālu, atsevišķu ilustrāciju un citi iespieddarbi. Starp tiem viena daļa literatūras ir tāda, kas neatbilst medicīnai, bet viņai ir

zināma kultūras vēstures vērtība. Esam nodomājuši šos materiālus apmainīt ar ieinteresētām iestādēm pret viņiem esošo materiālu, kam sakars ar medicīnu, tautas dziedniecību utt. Atsevišķi tiek nošķirti unikālie un vecie izdevumi par medicīnas jautājumiem.

8/ Karnups (kā mākslinieks un arheologs) – Kāds stāvoklis ir ar arheoloģisko uzskatāmo materiālu? Kas un kā jāparāda no medicīnas viedokļa arheoloģijā. Kas būtu galvenie arheoloģijas materiāli par seno ārstniecību un kurus no tiem jāparāda vispirms, piem., izrakumu materiāli, naziši āderu ciršanai, miniatūras blodiņas, ēdienu paliekas utt. Kas jāparāda, kas jāliek fondos, kas periodiski jāizstāda.

8/ Janševska – Aptiekas kompleksi ar bagātu inventāru, bet trūkst jaunās medicīnas preparātu, nav ar ko parādīt to pielietošanu dažādību slimību gadījumos. Būtu jāparāda arī šo preparātu iesaiņojums, kā arī šo preparātu ārstnieciskie rezultāti. Tautas medicīnas dziedniecības augu herbarija atjaunošana un viņu svarīgāko pārstāvju (augu) sakopošana kopīgai izstādīšanai stendā, pie sienas.

Krūmiņš – Nodaļu vadītājiem itr uzdots savos darbos medicīnas speciālās disciplīnās, saziņā ar vadību, konsultēties ar attiecīgiem speciālistiem, kā arī cītīgi izskatīt speciālo literatūru.

Visi muzeja darbinieki, spriežot pēc maniem novērojumiem un gūtajiem rezultātiem, strādā ļoti precīzi un pašaieliedzīgi. Man jāuzsver, ka mūsu darbs ir ļoti atbildīgs, nav viegls un prasa daudz laika. Ļoti bieži darbiniekiem ir jāpastrādā citas nodaļas darbs, jo mums nav pilna komplekta nodaļu vadītāju. Kādēļ tas tā ir?

1957. gadā, laikā, kad tika apstiprināts muzeja sastāvs, kā arī viņa saimniecība, prof. Stradiņš ne ar vienu no mūsu muzeja speciālistiem neaprunājās, uzstādot darbinieku sarakstus pie tā daudz ko neparedzēdams. Piemēram, nebija domājis par: 1) Padomju medicīnas nodaļu (tāda vadītāja štatā nav), 2) Baltijas valstu medicīnu (tas pats), 3) Aptieku attīstības vēsturi (vadītāja arī nav). Lieta nonāca tik tālu, ka ministrijas plānu daļas darbiniece b. Maneviča plānu daļas vadītāja b. Bētiņa uzdevumā zvanija man uz muzeju un apjautājās, vai tad mums nekādu sargu un sētnieku jaunajā ēkā nebūšot vajadzīgs, jo profesora iesniegtajā sarakstā nekas par to neesot minēts. Tūlīt esot jāiet uz apstiprināšanu un neko lielu grozīt nevarēšot. Es viņai paskaidroju, ka bez sargiem un sētniekiem nekā nevar iztikt, un viņa pati uz savu atbildību viņus pierakstīja klāt. Nezinot neko par pārējām vajadzībām, viņa par tiem iztrūkumiem man neko nevarēja pateikt. Kad es uz turieni aizgāju, bija jau par vēlu, jo viss jau bija apstiprināts tā, kā profesors bija iesniedzis.

Vēl par aprīkojumiem un telpu pārraudzēm. Kā jūs redzat pēc šā maketa, katrā stāvā jābūt divām kontrolējošām un par tīrību gādājošām personām. Tas būtu 12 cilvēku, bet mums ir tikai 8. Sargu ir tikai 3, bet kas viņus lai nomaina? Pēc likuma 24 stundu laikā viņiem jānodežūrē 8 stundas un 16 jāatpūšas, bet kā tad iznāk pie mums? Mēs bijām spiesti vienu no tā jau trūkstošajām apkopējām neoficiāli nozīmēt par sargu. Pārējie strādā, kopjot telpas un piepalīdzot nodaļas vadītājiem pie šķirošanas, līmēšanas un pat aprakstīšanas darbiem. Apmeklētājs, kas apciemos muzeju, noteikti novilks virsdrēbes un noliks tās garderobē. Bet kas

apsargās visu to? Garderobistes mums štatā nav. Kas gādās par medicīnas preparātu saglabāšanu un kopšanu?

Varu parādīt, kādā stāvoklī viņi atrodas! Kad par to es runāju ar profesoru, viņš tikai atgaiņājās – vēlāk! vēlāk! Ir nepieciešams preparators, jo fondi pieaugs ar katru gadu, kas ir pilnīgi dabīgi. Kas kops fondu un arhīvu magazīnas, kas tur parbaudīs eksponātu un vienreizējo rokrakstu veselību? (par priekšmeta veselības stāvokli muzejnieki sauc to stāvokli, kādā atrodas priekšmets, telpas to un mitruma pakāpi). Pavisam noteikti ir jābūt laborantam, cits to nevar un pēc likuma arī nedrīkst, jo tā persona pilnā mērā, kopā ar galveno fondu glabātāju atbild par tām vērtībām, kas šajās telpās atrodas. Neviena sveša persona tur nedrīkst uzturēties nevienu minūti! Šo nosaka likums!

Mums štatos nav arī vecākā zinātniskā līdzstrādnieka, bez kura muzejs nevarēs iztikt, jo viņam jāorganizē un jāvada zinātnisko grupu izvadīšana pa ekspozīciju, sniedzot paskaidrojumus, tāpat jā rūpējas par periodisko izstāžu mērķtiecīgu sarīkošanu un jāatvieto nodaļas vadītājs viņa prombūtnes laikā (atvaļinājumi, komandējumi, slimības utt.). Tā tas ir visos muzejos.

Daudz vēl man būtu jāaizrāda uz muzeja darbību, bet svarīgākais paša laiks ir ātrāk sakomplektēt ekspozīciju un atvērt muzeju publiskai apskatei. Fondi muzejos ir pamats un viens no svarīgākajiem faktoriem katrā muzeja darbā, tādēļ man šķiet, ka manam vietniekam, galvenajam fondu glabātājam būs daudz izsmelošāki ziņojumi, it sevišķi par inventarizāciju un fondu saglabāšanu.

Līdz šim profesors bija vācis un krājis, bet sistematizāciju un zinātnisko aprakstu nespēja izvest, jo viņš visu to gribēja veikt personīgi. Es viņam par to aizrādīju, viņš tikai atrunājās ar parasto "vēlāk". Pilnīgi skaidrs, ka tas palikt nevarēja, tādēļ mēs izstrādājām plānu, visu pamatīgi sadalot pa laikmetiem un medicīnas jautājumiem, t. i. sistematizējām. Tagad mums ir radies konkrēts pārskaits par to, kas mums ir un kā mums trūkst. Ir mums ļoti daudz eksponātu un fondu materiālu, bet trūkumi arī ir lieli. Ņemot vērā augšminēto, tika nodibināta zinātniskā padome, lai ar savu gādību un palīdzību nāktu talkā sasāpējušos jautājumus. Lielu atbalstu jaunā muzeja veidošanā snieguši mums ministrs Krauss, Zinātniskās padomes locekļi bb. Ozoliņš, Hanzene, Ankupe un citi. Es uzskatu, ka vislielākais trūkums muzeja pašreizējā darbā ir tas, ka līdz šim ir izpalikuši zinātniskie apraksti, ko pašreiz mēs cenšamies novērst. Zinātniskajai padomei ir jābūt muzeja zinātniskās un idejiskās līnijas devējai, lai muzeja darbs ritētu uz priekšu veiksmīgāk. Padomes locekļi ir tie, kas mums palīdz ar savu gādību un zināšanām, izveidojot un papildinot muzeja fondus atbilstoši savai specialitātei. Tā kā mūsu muzejam ir sava noteikta specifika, kādas nav nevienam (t. i. medicīnas vēsture) jau pastāvošam muzejiem, tad, pēc mana prāta, arī padomei jābūt ļoti daudzpusīgai. Mēs visi zinām, ka neviena zinātnes nozare nav tik daudzpusīga kā medicīna un it sevišķi vēl medicīnas vēsture. Tajā ietilpst gan ģeogrāfiskie, vēstures, etnogrāfiskie, ķīmijas un citi jautājumi, par antropoloģiju un arheoloģiskajiem izrakumiem nemaz nerunājot.

Muzeja darbinieku kolektīvs ir ļoti spēcīgs, pieredzes bagāts, ar plašām zināšanām savās specialitātēs. Bet tas nenozīmē, ka viņam jāzina viss, un to arī neviens cilvēks nespēj. Kas attiecas uz muzeja un nodaļu, kā arī atsevišķu eksponātu noformēšanu, vai arī lietderīgu un māksliniecisku izvietojumu apskatei, par to mums galvas nesāp: kā muzeju veidot un kā to izdarīt, varam vēl citus pamācīt, bet nu nāks tas galvenais, kādēļ mums nepieciešama zinātniskā konsultācija. Pieņemsim, ka mums jāparāda kāda acs slimība. Esmu pats augstskolu beidzis kā biologs un akadēmiju – kā mākslinieks. Es ļoti labi zinu, kas ir acs un kā viņu maziņu, vai lielu, pagatavot, esmu arī dzirdējis par visādām acu slimībām un varētu to visu uzskatāmi parādīt. Bet: kas medicīnā ir raksturīgākais šajā gadījumā? Ko teiks acu speciālists? Kā vislabāk acī varēs saredzēt vainu? No sāniem, priekšas, griezumā jeb plānā? Redziet! Tagad man ir vajadzīga speciālista konsultācija. To es minēju kā piemēru. Kas šajā nozarē būtu tas aktuālākais? Ar ko būtu jāiepazīstina visplašākā sabiedrība? Tātad skaidrs! Jautājumus, ko mēs paši nevarēsim izlemt, palīdzēs mums izlemt zinātniskās konsultācijas. Bet kā, to jau mēs veiksīm. Un tādēļ es lieku priekšā zinātniskajai padomei piekrist pēc vajadzības pieaicināt attiecīgus speciālistus. Un tad es galvoju, ka otru tādu muzeju, kā mūsu būs grūti atrast. To jau rāda pašreizējais zinātniskā darba stāvoklis. Tas, ko mēs esam nokavējuši, daļēji ir jau paveikts un tiks vēl turpināts uz priekšu.

Mans lūgums būtu, lai viņi arī turpmāk ar tikpat lielu interesi iedziļinātos muzeja vajadzībās un palīdzētu līdz galam izvest un izveidot mūsu netaisnīgo prof. Stradiņa savāktās kolekcijas par tiešām vērtīgu zinātnisko krātuvi.

Par muzeja atklāšanu daļēji vai pilnīgi. Kad būs remonts nobeigti, varēs uzturēt terminus.

Piemēram, pie ekspozīcijas plāna sastādīšanas vērtīgu palīdzību ir snieguši prof. Stradiņš, b. Hanzene, ministrs Krauss, ar ko tika likts pamats muzeja ātrākai atbrīvošanai un remonta materiālu sagādāšanai, kā arī citiem finansiālas un saimnieciskas dabas jautājumiem, kur visur piedalījās min. Krauss, b. Ankupe, Ozoliņš, Hanzene u.c.

Mulāžisti.

1/ Ar darbiem pārslogoti,

2/ Figūras inkvizīcijai un astrologam nepaspēs,

3/ Kamupam figūras vēl jātaisa visā pagrabā. To visu paspēs, izņemot vienu bunkuru.

Katla māja.

1/ pagrabā draud ieiet ūdens, jo kanalizācija nav kārtībā,

2/ Katli un caurules nav kārtībā (atbildīgais restaurācijas kantoris),

3/ Sūknis strādā ar pārāk mazu jaudu,

4/ Viens no sūkņiem nedarbojas,

5/ Ugunsdzēsēju hidrants pil.

Pie Karnupa.

- 1/ Mitras sienas,
- 2/ Jāsalabo linolejs,
- 3/ Viens tukšais bunkurs jāaizklāj.

Virš sarga būdas.

- 1/ Jāpiesit līstes un jāierīko papildus plaukti.
- Konferenču zāle.
- 1/ Var vēl ielikt vienu otru gleznu,
 - 2/ Palmu kopšanai jādabū dārznieks (vislabāk no botāniskā dārza).

Viduslaiku nodaļa.

- 1/ Jāierīko apgaismojums trako krātiņos (arī griežamajā),
- 2/ Darba telpā ierīkot papildus plauktus materiālu novietošanai,
- 3/ klostera medicīnā vēl jāierīko vitrāža un tad tur ir viss,
- 4/ viduslaiku pilsētā jāizvieto griestu lampas tā, lai tās nebūtu redzamas.

5. pielikums. Ņinas Stradiņas 1959.29.IV vēstule

Глубокоуважаемая тов. Анкупе!

Пользуюсь случаем поблагодарить Вас за честь, оказанную мне введением меня в члены Научного Совета при Музее Истории Медицины. По мере сил и знаний постараюсь принять участие в работе Совета и быть полезной в дальнейшей организации музея.

Все же считаю, что в настоящее время рациональнее и полезнее для создания музея было бы включить сына Павла Яновича – Яна Страдыня. Он многие годы вместе с отцом работал в области развития науки, читал лекции по истории химии в Латвийском Университете, принимал живейшее участие в издании сборников по истории медицины. Ян хорошо ориентируется в области истории науки и поэтому, по моему мнению, при бедности в нашей республике историков по этим вопросам он мог бы оказать серьезную помощь музею. Как мне совершенно точно известно, Павел Иванович горячо желал, чтобы его сын продолжил дело создания музея Истории Медицины.

Вашим вниманием и отзывчивым отношением к нашей семье после смерти моего мужа, глубокоуважаемая тов. Анкупе, Вы дали нам почувствовать большое моральное удовлетворение также и тем, что Вы ввели меня в состав Совета, Вы убедили нас в общественном уважении к семье покойного Павла Ивановича Страдыня.

Мне кажется, тов. Анкупе, Вы как крупный общественный работник должны встать и дальше на сторону защиты интересов профессора Страдыня и повлиять на благородное увековечение его памяти. Защищая интересы моего покойного мужа, я прошу Вас и дальше поддержать меня и помочь ввести детей его в совет Музея.

Заверяю Вас – это было с первых же дней создания музея желанием Павла Ивановича.

Как Вам известно, многие портреты в музее написаны дочерью Павла Ивановича Иреной еще при его жизни. Считаю, что работа ее была бы продуктивнее и более увязана с желаниями Совета, если бы она присутствовала на его заседаниях.

Что же касается личного состава музея, то, по моему мнению, большинство из них порядочные люди и при умелом руководстве будут работать не плохо. Но считаю, что для дела развития музея полезно вывести д-ра Лиетувиета из состава дирекции музея, т.к. его поведение не только вредит в данное время музею в глазах общественного мнения, но и деморализует остальных работников музея. Тем более, что это не только мое личное мнение, но и мнение ряда крупных медицинских работников, которые также убеждены, что д-р Лиетувиет ни по своему научному багажу, ни по своему моральному поведению не может возглавить и продолжать работу, начатую Павлом Ивановичем. После смерти Павла Ивановича он был не тактичен по отношению к нашей семье, поведение его было оскорбительно

как для Яна, так и для Ирены. В своей работе он использовал клевету и вымыслы против ближайших друзей и сотрудников моего мужа – профессоров Герке и Рудзита, против тов. Славинского, пытался умалить в Министерстве заслуги моего мужа в деле создания музея. Считаю, что совместная работа нашей семьи с тов. Лиетувиетом невозможна. Поэтому я как человек, всю жизнь проживший в большой дружбе с Павлом Ивановичем и близко знавший все его мысли и намерения, не могу обойти все эти факты молчанием.

Заканчиваю письмо с горячим обращением к Вам о более тесном привлечении к работе Музея Яна и Ирены, что было также и желанием Павла Ивановича, а желания Павла Ивановича в этом деле должны быть свято завершены.

С глубоким уважением Н. Страдынь
29. IV-59 г.

6. pielikums. Ņinas Stradiņas 1962.14.II iesniegums MVM direktorei H. Hanzenai

P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja direktorei
b. Hanzenai

Stradiņas Ņinas Fjodora m.

Iesniegums.

Iepazinusies ar P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja bij. direktora O. Krūmiņa 1962. g. 9. febr. paskaidrojuma rakstu sakarā ar konstatētiem iztrūkumiem Medicīnas vēstures muzejā, kas radušies viņa valdības laikā, uzskatu par savu pienākumu visnoteiktākā un viskategoriskākā kārtā protestēt pret šo dokumentu, kur nekaunība jauca ar elementāru loģikas trūkumu. O. Krūmiņš cenšas uzvelt vainu par konstatētiem iztrūkumiem... muzeja dibinātājam nelaiķim profesoram P. Stradiņam, kurš it kā patvaļīgi daļu no muzeja eksponātiem esot pārnēsis uz savu darba kabinetu Republikas klīniskajā slimnīcā un uz mājām. Paskaidroju, ka profesora darba kabinets slimnīcā tūdaļ pēc P. Stradiņa nāves tika aizzīmogots un tajā atrodošos priekšmetus komisija, sastāvoša no RMI Fakultātes ķirurģijas klīnikas, ZA Eksperimentālās Medicīnas Institūta, Medicīnas vēstures muzeja un profesora ģimenes pārstāvjiem, atdeva attiecīgajām iestādēm, par ko saglabājušies akti. Arī nedaudzie muzeja priekšmeti, kuri P. Stradiņa nāves brīdī atradās viņa mājās, pēc profesora nāves ar aktu tika nodoti Medicīnas vēstures muzejam. Kas attiecas uz rāgiem, kuri it kā dāvāti prof. Rudzītim jubilejā, tad gribētos piezīmēt, ka šī jubileja notikusi pēc P. Stradiņa nāves, 1959. g. 23. aprīlī, tāpat P. Stradiņš par to nevar būt atbildīgs. Tāpat arī par aizvēsturiskajiem Rīgas ielas klājuma balķu fragmentiem, kas it kā atradušies P. Stradiņa mājas pagalmā pirmoreiz dabūjam dzirdēt no O. Krūmiņa paskaidrojuma raksta. 4 gadus pēc P. Stradiņa nāves un tādēļ arī sniegt paskaidrojumus par to, ka tie nokurināti malkā, J. Stradiņš sniegt nevarēja. Zīmīgi, ka 4 gadu laikā pēc P. Stradiņa nāves O. Krūmiņš ne par vienu no sarakstā minētajiem priekšmetiem nebija interesējies un nekādas pretenzijas nebija piestādījis.

Gribu vērst Jūsu uzmanību arī uz nievājošu toni, kādā O. Krūmiņš izsakās par Muzeja dibinātāja P. Stradiņa darbu. Vispār zināms, ka lielum lielo vairumu muzeja eksponātu P. Stradiņš savācis par saviem personīgajiem līdzekļiem un nodevis valstij (starp citu, O. Krūmiņam un citiem muzeja darbiniekiem P. Stradiņš vairākus gadus maksājis papildus algu no personīgiem līdzekļiem, par ko man saglabājušās O. Krūmiņa parakstītas kvītes). Tāpat zināms, ka P. Stradiņam pieder kā muzeja radišanas un veidošanas ideja, tā arī šī muzeja zinātniskā vadība, viņam dzīvam esot. O. Krūmiņš turpretī savā paskaidrojuma rakstā ar bezprecedenta nekaunību cenšas iestāstīt, ka viņš nepārtraukti "glābis" muzeja mantas no P. Stradiņa tīkojumiem, kā arī no P. Stradiņa iejaukšanās Muzeja darbā, kas it kā esot "traucējusi".

Uzsveru, ka O. Krūmiņa paskaidrojuma raksts ir tikai mēģinājums ar visai nekrietniem un negodīgiem līdzekļiem apslēpt tos daudzus būtiskos trūkumus, kas

bijuši viņa vadības laikā pēc P. Stradiņa nāves un kas noveduši pie daudzu vērtīgu muzeja mantu izvazāšanas un pie muzeja atklāšanas aizkavēšanās. Kas attiecas uz O. Krūmiņa "zinātnisko" vadību muzejā pēc P. Stradiņa nāves, tad vispār zināms – un tas ne vienu vien reizi uzsvērts Latvijas PSR Medicīnas vēsturnieku zinātniskās biedrības sēdēs, kā arī Muzeja zinātniskās padomes sēdēs, – ka šī vadība novedusi uz nesistematiskas un nezinātniskas ekspozīcijas izveidošanu Muzejā, pie ievērojamāko republikas mediķu – zinātnieku atstumšanas no līdzdalības Medicīnas vēstures muzeja veidošanā un pie vērtīgu eksponātu bezatbildīgas izsaimniekošanas. Neraugoties uz maniem atkārtotiem atgādinājumiem, kas tika izteikti gan sēdēs, gan adresēti rakstiski Veselības aizsardzības ministram un Augstākās Padomes Prezīdijai priekšsēdētājam, O. Krūmiņš visiem līdzekļiem kavēja Muzeja mantu inventarizāciju, kādēļ šodien vispār nav iespējams precīzi konstatēt, cik lieli materiāli zudumi Muzejam ir nodarīti, jo P. Stradiņa nodotie eksponāti netika ne tikai inventarizēti, bet pat pieņemti pēc saraksta. Zinot Muzeja stāvokli P. Stradiņa dzīves laikā un tagad, iedrošinos apgalvot, ka tieši O. Krūmiņa un viņa līdzdalībnieku bezsaimnieciskās (lai neteiktu vairāk) darbības rezultātā Muzejā ir radušies lieli robi, bet augstāk stāvošās organizācijas, kuru spēkos bija novērst laikus šos trūkumus, diemžēl netika spērušas vajadzīgos soļus.

Pasvītroju vēlreiz, ka runa iet nevis par tiem samērā nedaudzajiem eksponātiem, kas uzskaitīti O. Krūmiņa iztrūkumu sarakstā, bet par daudzu P. Stradiņa vāktu neinventarizētu eksponātu izvazāšanu un bojāšanu. Piebilstam, ka jau tādēļ pēc P. Stradiņa nāves O. Krūmiņš un I. Lietuvietis visiem spēkiem centās nepieļaut P. Stradiņa ģimenes locekļus pie jebkādas līdzdalības Muzeja veidošanā un pie kontroles par P. Stradiņa nodoto mantu likteni.

Vēlreiz kategoriski protestēju pret O. Krūmiņa paskaidrojuma rakstu un pieprasu, lai b. Krūmiņa rīcību izskatītu sabiedriskās organizācijas, bet par nelaiku P. Stradiņa piemiņas pulgošanu uzskatu par nepieciešamu, lai Krūmiņš publiski atvainotos.

Rīgā, 1962. g. 14. februārī

Ņ. Stradiņa

The Establishment and Development of the Pauls Stradiņš Museum of the History of Medicine

By Jānis Stradiņš

On the basis of archival materials, including from the personal archive of Pauls Stradiņš, the author has described the development of the Pauls Stradiņš Museum of the History of Medicine from 1930 until 1961, relying also on the memories of contemporaries of the period, as well as on a wealth of documents. For the first time, the origins of the museum have been described. An existing museum on surgical pathology was supplemented with exhibits featuring the history of medicine (1929–1938). Sometime in 1938 or 1939, a permanent exhibition on the subject was installed at the Rīga City Hospital No. 2. There were also exhibitions at the Society to Promote Health in 1938 and 1939, and work continued on collecting exhibits for the museum. Initially it was proposed that the Museum of the History of Medicine be established under the auspices of the Faculty of Medicine at the University of Latvia, and statutes to that effect were approved in May 1944, but the reestablishment of Soviet authority in Latvia put an end to the plans.

In September 1945, a large exhibition was opened in a barrack that had been constructed during the German occupation – 19 rooms and two large halls. Many prominent Soviet medics visited the exhibition. From 1946 until 1951, the museum was part of the Institute of Biology and Experimental Medicine of the Latvian Academy of Sciences. From 1952 until 1957 it was part of the Rīga Institute of Medicine. Nevertheless, the museum really represented the private collection of Professor Pauls Stradiņš, who collected a considerable part of the exhibits on his own and with his own money.

The author has described people who helped Stradiņš to establish his museum, including the painters J. R. Tillbergs, I. Stradiņa, L. Kokle, G. Cīlītis, V. Caune, M. Lielkrasta and T. Strautmanis, the architect A. Dogadkin, the museum administrators A. Teters and J. Jēkabsons, the archaeologist A. Karnups, the medic V. Griķe, the set designer O. Krūmiņš and others. Stradiņš hoped to present the history of medicine in the whole world, focusing, too, on the humanitarian nature of medicine and its role in civilisation.

The author offers a thorough description of the struggle which Prof. Stradiņš waged to receive official status for his museum. The relevant documents are presented as part of the text.

It was on September 3, 1957, that the Central Committee of the Latvian Communist Party and the Council of Ministers of the Latvian SSR decided to open the Museum of the History of Medicine. This was not the date on which the museum was founded. Rather, it was the date upon which the regime gave its approval. In August 1958, after Stradiņš death, the museum was named in his memory, and it was only in July 1961 that it opened the building where it remains today.

The author offers a wealth of information about the changes which were occurring in Latvia at the time, looking, too, at the history of Pauls Stradiņš himself.

This paper is based on extensive reading of the literature about the development of the museum before 1961., as well as on personal recollection of the author of this article. The author also offers his own thoughts about the extent to which the intentions of Pauls Stradiņš have been fulfilled in terms of the museum which he originated. Appended are a few documents about the concept of the museum. The article is dedicated to Pauls Stradiņš wife, Dr Nina Stradiņa (1897–1991).

Jānis Stradiņš, Dr. habil. chem., Dr. hist. h.c

LZA, Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV-1524, Latvija

stradins@lza.lv